

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

2000 SONRASI TÜRKİYE’DE YOKSULLUK VE YOKSULLUKLA
MÜCADELE POLİTİKALARI

Tuğba TÜRK
1130202507

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Hidayet ÜNLÜ

ISPARTA – 2014

TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ SAVUNMA
SINAV TUTANAĞI

Tez Savunması 1

Tarih:25/12/2014

Enstitü Yönetim Kurulunun / / tarih ve sayılı kararıyla oluşturulan jürimiz Anabilim Dalını Seçiniz Anabilim Dalı Bilim Dalı YÜKSEK LİSANS öğrencisi TUĞBA TÜRK 'nın "2000 SONRASI TÜRKİYE'DE YOKSULLUK VE YOKSULLUKLA MÜCADELE POLİTİKALARI" başlıklı tezini incelemek ve değerlendirmek üzere 25/12/2014 tarihinde saat 10.30'da toplanmış ve aday tez savunmasına almıştır.

Lisansüstü Yönetmeliği Madde 25 uyarınca adaya 30 dakika süreyle teziyle ilgili sorular yöneltilmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonunda adayın tezinin aşağıda belirtilen sebeplerle,

- Tezin kabul edilmesine**
(Öğrenci, varsa jüri tarafından gerekli görülen düzeltmeleri yaparak, tezinin onaylı son şeklini bir (1) ay içinde Enstitü'ye teslim etmelidir.)
- Tezde düzeltme verilmesine**
(Öğrenci, tezde gerekli görülen düzeltmeleri yaptıktan sonra üç (3) ay içinde savunmasını yineleyecektir.)
- Tezin reddedilmesine**
(Öğrenci,yeni tez konusu belirlemelidir.)

*Tez adı değişikliği yapıldı/yapılmadı.

oy birliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.
Gereği için arz olunur.

Jüri	Adı Soyadı	İmza
Danışman	:Yrd.Doç.Dr. Hidayet ÜNLÜ	
Üye	:Prpf.Dr.Murat Ali DULUPÇU	
Üye	:Doç.Dr.Hakan DEMİRGİL	

Ek :Her Bir Jüriye Ait Tez Değerlendirme Jüri Raporları

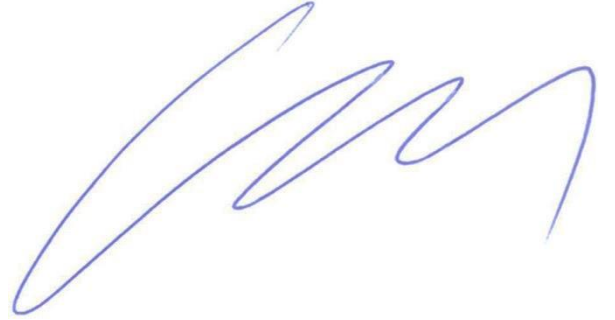
Enstitü Yönetim Kurulu Kararı	Tarih:	Karar No:
Bu form danışman tarafından düzenlenerek 3 gün içerisinde ilgili Anabilim Dalı aracılığı ile Enstitüye teslim edilir.		

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**2000 Sonrası Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları**” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Tuğba TÜRK
25. 12. 2014

ÖZET

2000 SONRASI TÜRKİYE'DE YOKSULLUK VE YOKSULLUKLA MÜCADELE POLİTİKALARI

Tuğba TÜRK

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı,
Yüksek Lisans Tezi, 143 Sayfa, Aralık 2014

Son yıllarda yoksulluk olgusunun küresel bir sorun haline gelmesi, araştırmacıların ve özellikle siyasi çevrelerin yoksulluğa ayrı bir önem vermesine neden olmuştur. Bu çalışmada, özellikle 2000 yılı sonrasında Türkiye’de yoksulluk ve yoksullukla mücadele politikaları incelenmektedir. Buna ek olarak Türkiye’de yaşanan ekonomik krizler ve yoksulluk ilişkisi incelenmekte ve krizlerin zaten yoksulluk içinde yaşayan kesimlere nasıl yansıdığı ve bu sorunlara yönelik getirilen uygulamalar analiz edilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, yoksullukla mücadele konusunda, eğitim, sağlık, barınma, kentlerde iş imkânlarının artırılması, yetişkin eğitimi, mesleki eğitim kursları, nakit gelir desteği gibi ekonomik ve sosyal politikaları incelemektir. İlgili kurum ve kuruluşlar ile sosyal politika programları, yoksulluğu önleyememekte, ancak yoksulluğun yol açtığı sorunları kısmen telafi etmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, yoksul olan fertlerin sosyal politika uygulamalarına erişebilmesinde kolaylık sağlanması, kurum ve kuruluşların daha organize hareket etmesi ve daha işlevsel olması, bireylere düzenli gelir desteği sağlanması, ayrıca daha yapısal ve kapsamlı programlar geliştirilerek gelir elde etmelerinin sağlanması ve yoksulluğun önlenmesine ilişkin makro düzeyde politika ve programlar üzerinde yoğunlaşılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Ekonomik Krizler, Yoksullukla Mücadele

ABSTRACT

POVERTY AND FIGHTING POVERTY POLICIES IN TURKEY AFTER 2000

Tuğba TÜRK

Süleyman Demirel University, The Institute of Social Sciences, Economics Department,
Master's Thesis, 143 Pages, December 2014

The fact that poverty phenomenon has become a global problem in recent years has led researchers and especially political environment to give more importance to the poverty. In this study, poverty and poverty alleviation policies in Turkey are examined particularly after the year 2000. It is additionally examined the relationship between economic crisis and poverty experienced in Turkey and reflections of the crisis on the segments already living in poverty and the applications made to these problems are analyzed.

The purpose of this study is to examine increasing education, health, housing, and employment opportunities in urban areas in the struggle against poverty, and adult education, vocational training courses, economic and social policies such as cash income support. Related institutions and social policy programs are not able to prevent poverty, but they compensate partially, the problems caused by poverty.

When overall evaluation made, making access easy to the social policy for the poor individuals, institutions and organizations acting more organized and being more functional, providing regular income support to individuals, additionally, generating revenue by developing more structured and comprehensive programs and focusing should be on macro-level policies and programs to prevent poverty has been concluded.

Keywords: Poverty, Economic Crisis, Alleviating Poverty

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA TUTANAĞI.....	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR DİZİNİ	x
TABLolar DİZİNİ	xi
ÖNSÖZ.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVDE YOKSULLUK

1.1. YOKSULLUK KAVRAMI	3
1.2. YOKSULLUKLA İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR	4
1.2.1. Mutlak Yoksulluk – Göreli Yoksulluk	4
1.2.2. Geçici Yoksulluk - Kronik Yoksulluk	6
1.2.3. Kırsal Yoksulluk – Kentsel Yoksulluk	6
1.2.4. İnsani Yoksulluk	7
1.2.5. Yeni Yoksulluk	8
1.2.6. Sosyal İmkânlar Yoksulluğu	8
1.3. YOKSULLUĞUN ÖLÇÜLMESİ	9
1.3.1. Yoksulluk Sınırının Belirlenmesi	9
1.3.2. Gıda-Enerji Alımı Yöntemi	9
1.3.3. Temel İhtiyaçlar Yöntemi	10
1.3.4. Gıda/Gelir Oranı Yöntemi	10
1.3.5. Ortalama Gelirin Yarısı Yaklaşımı	11
1.3.6. Leyden Yoksulluk Sınırı	11
1.4. YOKSULLUK ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ	12
1.4.1. Kafa Sayım Oranı	12
1.4.2. Yoksulluk Açığı Endeksi (Yoksulluğun Şiddeti)	12
1.4.3. Sen Endeksi	13
1.4.4. Foster-Greer-Thorbeche Endeksi (Yoksulluğun Yoğunluğu)	14
1.5. YOKSULLUĞUN NEDENLERİ	14

1.5.1. Demografik Unsurlar	14
1.5.1.1. Nüfus Baskısı	15
1.5.1.2. Eğitim Durumu.....	16
1.5.1.3. Sağlık.....	16
1.5.1.4. Göç	17
1.5.1.5. Hanehalkı Özellikleri	17
1.5.1.6. İşgücü Piyasaları	18
1.5.2. Büyüme ve Gelir Dağılımı.....	19
1.5.3. Sosyal Dışlanma	20
1.5.4. Dışsal Etmenler.....	21
1.5.4.1. Şoklar	21
1.5.4.2. Ayrımcılık	22
1.5.4.3. Yerleşim Yeri	23
1.5.5. Diğer Etmenler.....	24
1.5.5.1. Kamu Harcamaları	24
1.5.5.2. Siyasal/Sosyolojik Unsurlar	24
1.5.5.3. Mal ve Varlıktan Yoksunluk	25
1.5.5.4. Söz ve Güç Sahibi Olamama.....	26
1.5.5.5. Kırılganlık	27
1.6. İKTİSAT TEORİLERİNDE YOKSULLUK	27
1.6.1. Klasiklere Göre Yoksulluk	28
1.6.2. Marksist Düşünceye Göre Yoksulluk.....	30
1.6.3. Keynes'e Göre Yoksulluk.....	31
1.6.4. Neo-Klasiklere Göre Yoksulluk	34
1.6.5. Yeni İktisat Modellerine Göre Yoksulluk	36

İKİNCİ BÖLÜM

2000 SONRASI TÜRKİYE' DE YOKSULLUĞUN BOYUTLARI VE YOKSULLUĞU ETKİLEYEN YAPISAL FAKTÖRLER

2.1. DÜNYA'DA YOKSULLUK PROFİLİNE BİR BAKIŞ	38
2.2. TÜRKİYE'DE YOKSULLUK PROFİLİNE GENEL BİR BAKIŞ	42
2.2.1. Türkiye'de Yoksulluk Sınırı ve Yoksulluk Oranları	44
2.2.2. Yoksulluk Sınırı Yöntemine Göre Fert Yoksulluk Oranları.....	44
2.2.3. Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Sınırları.....	50
2.2.4. Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Oranları	51

2.2.5. Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Fertlerinin Cinsiyet ve Eğitim Duruma Göre Yoksulluk Oranları	53
2.2.6. Hanehalkı Fertlerinin İşteki Durumuna ve Çalıştığı Sektöre Göre Yoksulluk Oranları	55
2.2.7. Hanehalkı Türüne Göre Yoksulluk Oranları	59
2.2.8. Hanehalkı Fertlerinin Ekonomik Faaliyet Durumuna Göre Yoksulluk Oranları	60
2.3. FİNANSAL KRİZLER VE YOKSULLUK İLİŞKİSİ	62
2.3.1. Finansal Krizlerin Gelişimine İlişkin Genel Bir Değerlendirme	66
2.3.1.1. Krizlerin Gelişimini Etkileyen İç Faktörler	69
2.3.1.2. Krizlerin Gelişimini Etkileyen Dış Faktörler	73
2.3.2. Kasım 2000 Ekonomik Krizi ve Yoksulluğa Etkisi	75
2.3.3. Şubat 2001 Ekonomik Krizi ve Yoksulluğa Etkisi	79
2.3.4. Kriz Sonrası Ekonomik Büyüme Dönemi (Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı)	81
2.3.5. 1999-2013 Yıllarına İlişkin Ekonomik ve Yoksulluk Göstergeleri	84
2.3.6. Kriz Sonrası Dönemde Büyümenin Temel Özellikleri	85
2.3.6.1. Cari Açık Sorunu	87
2.3.6.2. Kapasite Yetersizliği ve İstihdamsız Büyüme	88
2.3.7. 2008 Küresel Krizi ve Yoksulluğa Etkileri	93
2.3.8. 2000 Yılı Sonrası Kriz Dönemlerinde Yoksulluğun Genel Değerlendirmesi	96

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2000 SONRASI TÜRKİYE’DE YOKSULLUKLA MÜCADELE POLİTİKALARI

3.1. DÜNYADA YOKSULLUKLA MÜCADELE	98
3.1.1. Dünya Bankası’nın Rolü	98
3.1.2. IMF’nin Rolü	100
3.1.3. Birleşmiş Milletler’in Rolü	102
3.1.4. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)	103
3.1.5. Mikro Kredi Uygulamaları	104
3.1.6. Dünyada Sosyal Yardım ve Yoksullukla Mücadele	105
3.1.7. Bin Yıl Kalkınma Hedefleri	106
3.1.8. Lizbon Stratejisi	107
3.2. TÜRKİYE’DE KALKINMA PLANLARINDA YOKSULLUKLA MÜCADELE	108
3.2.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1963-1967)	108

3.2.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1968-1972).....	109
3.2.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1973-1977).....	109
3.2.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1979-1983)	109
3.2.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1985-1989)	110
3.2.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1990-1994).....	110
3.2.7. Yedinci Kalkınma Planı Dönemi (1996-2000).....	110
3.2.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (2001-2005)	111
3.2.9. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (2007-2013).....	112
3.2.10. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (2014-2018)	114
3.3. TÜRKİYE’DE YOKSULLUKLA MÜCADELE.....	115
3.3.1. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu	116
3.3.1.1. Sağlık Destek Yardımları Programı	117
3.3.1.2. Eğitim Destek Programları.....	118
3.3.1.3. Aile Destek Programları.....	120
3.3.1.4. İstihdamı Arttırıcı Projeler	121
3.3.1.5. Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Projesi	121
3.3.1.6. Gelir Getirici Projeler.....	122
3.3.1.7. Sosyal Hizmet Projeleri.....	123
3.3.1.8. Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi (KASDEP)	124
3.3.1.9. Sosyal Konut Politikaları	125
3.4. SOSYAL RİSKİ AZALTMA PROJESİ (SRAP)	126
3.5. TÜRKİYE’DE MİKRO KREDİ UYGULAMALARI.....	127
3.6. 2008 KÜRESEL KRİZİ SONRASI YATIRIMLARDA İSTİHDAM TEŞVİKİ	128
3.6.1. 2008 Küresel Krizi Sonrası Genç ve Kadın İstihdam Teşviki.....	128
3.6.2. Özürlü İşçi Çalıştıran İşverenlere Yönelik İstihdam Teşviki	129
SONUÇ.....	130
KAYNAKÇA	136
ÖZGEÇMİŞ.....	143

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
AGÜ	Az Gelişmiş Ülkeler
a.g.e	Adı Geçen Eser
a.g.m	Adı Geçen Makale
BM	Birleşmiş Milletler
BYK	Bin Yıl Kalkınma
CİB	Cari İşlemler Bilançosu
DB	Dünya Bankası
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
GEGP	Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
İGE	İnsani Gelişme Endeksi
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu
KASDEP	Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi
KEDV	Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KÖY	Kalkınmada Öncelikli Yöreler
Md	Madde
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
PTT	Türkiye Posta Telgraf Teşkilatı
RTÜK	Radyo Televizyon Üst Kurulu
SEGE	Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Endeksi
SGP	Satın Alma Gücü Paritesi
SHÇEK	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
SRAP	Sosyal Riski Azaltma Projesi
SSK	Sosyal Sigortalar Kurumu
SYDGM	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü
SYDTF	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu
SYDV	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
ŞNT	Şartlı Nakit Transferi
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TMSF	Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu
TOKİ	Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurulu
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Günde 1 \$'dan Daha Az Gelirle Yaşayan Nüfus Sayısı (Milyon).....	39
Tablo 2. Günde 2 \$'dan Daha Az Gelirle Yaşayan Nüfus Sayısı (Milyon).....	40
Tablo 3. OECD Ülkelerinde Yoksulluk (2005/2010-%50 Medyan Gelire Göre).....	42
Tablo 4. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fertlerin Yoksulluk Oranları, Türkiye..	45
Tablo 5. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fertlerin Yoksulluk Oranları, Kent.....	48
Tablo 6. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fertlerin Yoksulluk Oranları, Kır	49
Tablo 7. Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Sınırları, Türkiye	51
Tablo 8. Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksul Hanehalkı Oranı, Türkiye	52
Tablo 9. Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksul Hanehalkı Oranı, Kent.....	52
Tablo 10. Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksul Hanehalkı Oranı, Kır	53
Tablo 11. Hanehalkı Fertlerinin Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranları, Türkiye.....	54
Tablo 12. Hanehalkı Fertlerinin İşteki Durumuna ve Çalıştığı Sektöre Göre Yoksulluk Oranları, Türkiye	55
Tablo 13. Hanehalkı Fertlerinin İşteki Durumuna ve Çalıştığı Sektöre Göre Yoksulluk Oranları, Kent	57
Tablo 14. Hanehalkı Fertlerinin İşteki Durumuna ve Çalıştığı Sektöre Göre Yoksulluk Oranları, Kır	58
Tablo 15. Hanehalkı Türüne Göre Yoksul Hanehalkı Oranı, Türkiye	59
Tablo 16. Hanehalkı Fertlerinin Ekonomik Faaliyet Durumuna Göre Yoksulluk Oranları, Türkiye.....	60
Tablo 17. Hanehalkı Fertlerinin Ekonomik Faaliyet Durumuna Göre Yoksulluk Oranları, Kent.....	61
Tablo 18. Hanehalkı Fertlerinin Ekonomik Faaliyet Durumuna Göre Yoksulluk Oranları, Kır	61
Tablo 19. Temel Ekonomik Göstergeler (1999-2014)	84
Tablo 20. Temel Ekonomik Göstergeler (1999-2014)	85
Tablo 21. TOKİ Konut Uygulamalarının Çeşitlerine Göre Dağılımı.....	125

ÖNSÖZ

Bu çalışmada tavsiyeleri, yol gösterici desteği ve yardımlarından ötürü danışmanım Yrd. Doç. Dr. Hidayet ÜNLÜ'ye teşekkür ederim. Yapıcı eleştirileri ile tezime katkıda bulunan Prof. Dr. Murat Ali DULUPÇU ve Doç. Dr. Hakan DEMİRGİL'e teşekkürlerimi sunarım. Çalışmam boyunca tüm sıkıntılarımı sabırla dinleyen ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen aileme, özellikle kız kardeşim Ebru TÜRK'e çok teşekkür ederim. Ayrıca bu çalışmaya başladığım ilk günden itibaren desteğini hep hissettiğim, hoşgörü ve sabrı ile çalışma sürecimi kolaylaştıran değerli arkadaşım Sinem ÇEKİÇ'e ve mesai arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

GİRİŞ

Yoksulluk, net bir tanıma sahip olmamakla beraber tüm dünyada çözülmesi zorunlu olan bir sorun halindedir. Yoksulluk, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde çok daha yoğun hissedilse de, gelişmiş ve refah seviyesi üst düzeylerde olan ülkelerde de görülmektedir. Yoksulluk kavramı ve yoksulluğun etkisi, ülkeler arasında, bölgeler arasında, aileler arasında ve hatta cinsiyete göre değişiklik göstermektedir.

Yoksulluk çok boyutlu bir kavramdır ve kimlerin yoksul olduğunun belirlenmesinden ziyade, yoksulluğu belirlemede hangi ölçütlerin ele alındığı da önemli bir konudur. Nitekim mutlak yoksulluk, insanların yeme-içme-barınma gibi en temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumu olarak tanımlanırken; göreceli yoksulluk, insanların temel ihtiyaçlarının yanı sıra sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda da ihtiyaçlarını karşılayamama durumu olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle, yoksulluğa dair alınması gereken mücadele politikaları da farklılık göstermektedir. Bu çalışmada dünya ve Türkiye için önem taşıyan yoksulluk konusu araştırılmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde, yoksulluğa dair farklı tanımlar, yoksulluğun ölçülmesi, bu ölçümlerin analizi, yoksulluğa neden olan faktörler ve bazı akımların iktisadi anlamda yoksulluğa dair görüşleri ele alınmıştır.

İkinci bölümde, Türkiye’de 2000 sonrası yoksulluğun boyutu, profili, 2000/2001 ve 2008 yıllarında yaşanan ekonomik krizlerin Türkiye ekonomisine yansımaları, yaşanan bu krizlerin ardından gerçekleşen ekonomik gelişmeler ve tüm bu gelişmelerin yoksulluğu ne ölçüde etkilediğine yer verilmektedir. Türkiye’de yoksulluğun boyutu, 1990’lı yıllardan itibaren yaşanan finansal krizlerin ardından daha belirgin görülmeye başlamıştır. Özellikle 2000/2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizler de yoksulluğu, çok daha ileri boyutlara taşımış ve Türkiye’de hem toplumsal hem de ekonomik açıdan ciddi bir sorun haline getirmiştir. Türkiye’de yoksulluğun boyutu ve profilinin incelenmesinin ardından üçüncü bölümde, öncelikle Dünya’da ve daha sonra Türkiye’de yoksullukla mücadele kapsamında belirlenen hedefler ve uygulanan politikalar ele alınmıştır. Türkiye’de de bu konuya dair ne tür projeler hazırlandığı, hangi kuruluşların bu konuda çalışmalarda bulunduğu, kalkınma planlarında konuya nasıl yaklaşıldığı ve son olarak 2008 küresel krizinin sonrasında yoksullara yönelik getirilen teşvik uygulamaları ele alınmıştır.

Bu tez çalışmasının konusu küresel bir sorun haline gelen yoksulluğun incelenmesi ve yoksulluğun Türkiye'deki boyutunun kriz dönemleriyle birlikte araştırılmasıdır. Ayrıca yoksulluk konusunda uygulanan veya hedeflenen mücadele politikaları incelenmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye' de 2000/2001 ve 2008 ekonomik krizlerinin ardından gerçekleşen ekonomik gelişmeler ve yoksulluk sorununu azaltabilmek için uygulanan politikaları analiz etmek ve yoksullukla mücadele konusunda politika önerileri sunmaktır. Ancak Türkiye'de yoksulluk istatistiklerinin 2000 yılından itibaren başlamış olması, bundan önceki dönemlerle kıyaslama imkânını ortadan kaldırmaktadır.

Çalışmada yoksulluğun çeşitli tanımları, yoksulluk ölçüm yöntemleri ve iktisadi görüşler çerçevesinde yoksulluğa bakış açısı kavramsal olarak açıklanmaktadır. Dünya'da ve Türkiye'de yoksulluğun boyutu ise Dünya Bankası, OECD, TÜİK gibi kuruluşların raporlarından faydalanılarak verilerle analiz edilmeye çalışılmıştır. Son olarak Dünya'da ve Türkiye'de ve yoksulluk sorunuyla mücadele alanında sunulan hedefler, uygulanan politikalar, hazırlanan projeler ve gerçekleştirilmesi öngörülen teşvikler için yayımlanan kurumların verilerinden, konuya yönelik bilimsel çalışmalardan, ilgili kanun ve yönetmeliklerden ve ilgili kurumların web sitelerinden faydalanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVEDE YOKSULLUK

1.1. YOKSULLUK KAVRAMI

Yoksulluk günümüzde en önemli sosyo-ekonomik sorunlardan birisidir. Özellikle 1980’li yıllarda küreselleşmenin hız kazanmasıyla sadece az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin sorunu olmaktan çıkmış, gelişmiş ülkelerin de karşı karşıya kaldığı bir sorun haline almıştır. Ancak yoksulluk sorununun yaşandığı ülkelerde ekonomik, politik ve sosyo-kültürel anlamda koşullar farklıdır. Bu açıdan bakıldığında, tüm yoksul ülkeler aynı kategoride değerlendirilemez.¹ Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler açlıkla mücadele ederken, gelişmiş ülkeler düşük gelirli kesimler için gelir desteği, sağlık ve eğitim hizmetleri ve işsizlik sigortası gibi uygulamalarla yoksulluğun etkisini azaltmaya çalışmaktadırlar.²

Yoksulluk, algılanması kolay ama karmaşık bir sorun olduğundan genel kabul görmüş bir tanımı yoktur. Ayrıca ülkelerin gelişmişlik dereceleri, işgücü piyasalarının yapısal farklılıkları, toplumsal kültür ve görüş farklılıkları da yoksulluğa dair ortak bir tanım yapılmasını engellemektedir.³

Genel bir tanım olarak yoksulluk; en düşük yaşam standardına erişememe durumudur. Bazı tanımlara göre yoksulluk, sistemin yapısı ve işleyişinden dolayı güç ve servet dağılımındaki eşitsizliğin bir sonucu, olarak ele alınırken; başka bir tanıma göre, yoksul olan kişilerin eğitimsizlik, beceri ve kapasite gibi bireysel yeteneklerini kullanamamaları durumu olarak ifade edilmektedir.⁴

TÜİK, yoksulluğu dar anlamda ve geniş anlamda olmak üzere iki türlü tanımlamıştır. Dar anlamda yoksulluk, açlıktan ölme ve barınacak yerinin olmamasını ifade etmektedir. Geniş anlamda yoksulluk ise; gıda, giyim ve barınma gibi olanakları

---

¹ Asuman Altay, “Bir Kamu Malı Olarak Sosyal Sermaye ve Yoksulluk İlişkisi”, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 2007, c.7, S.1, s.349.

² Yusuf Bayraktutan – Merve Akatay, “Kentsel Yoksulluk ve Mikro Finansman: Kocaeli Örneği”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012, 24: 1-34, s.3.

³ Ali Yıldırım – Cem Doğan – Abdullah Topçuoğlu, “Türkiye’de 1980-2010 Yılları Arasında Uygulanan Yoksullukla Mücadele Politikalarının Etkinliği Üzerine Bir Analiz”, <http://www.ekonomikyaklasim.org/eykongre2011/?download=26.pdf>.

⁴ Naci Gündoğan, “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele”, <http://www.aso.org.tr/kurumsal/media/kaynak/TUR/asomedy>, (15.03.2014).

olmasına rağmen toplumun genel seviyesinin altında kalmasını ifade eder.⁵ Yani, açlık sınırının üstünde bir yaşam sürülmesine rağmen toplumun bazı kesimlerinin, ortalama yaşam standardının altında kalması durumu söz konusudur.

Yoksulluk, sadece bir gelir azlığı, temel kentsel hizmetlerden faydalanamama durumu olarak değerlendirilmemelidir. Yoksulluk aynı zamanda sağlıksız çevre koşullarında yaşamını sürdürme, adalet, eğitim, sağlık hizmetlerinden yararlanamama veya daha az yararlanabilme, şiddete daha açık olma ve yeterli güvenliğe sahip olamamaktır.⁶

1.2. YOKSULLUKLA İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Yoksullukla ilgili literatür çalışmalarına bakıldığında, tek bir yoksulluk tanımından söz etmek mümkün değildir. Genel kabul görmüş bir tanımı olmadığından yoksulluğun kavramsallaştırılması yönündeki çabaların sonucunda ortaya çıkan kavramların incelenmesi, yoksulluk kavramının daha net bir şekilde anlaşılması açısından oldukça önemlidir.

1.2.1. Mutlak Yoksulluk – Göreli Yoksulluk

Yoksulluğun genel kabul görmüş bir tanımı olmadığından, kimin yoksul sayılacağına dair farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bilimsel çalışmalarda en yaygın olarak kullanılan tanımlama mutlak yoksulluktur.

Mutlak yoksulluk, hane ya da bireylerin yaşamlarını fiziksel olarak sürdürebilmeleri için ihtiyaç duyulan minimum tüketim seviyesidir. Mutlak yoksulluğun ortaya çıkarılması için bireylerin yaşamlarını sürdürebilmelerini sağlayan minimum tüketim ihtiyaçlarının belirlenmesi gerekmektedir.⁷ Mutlak yoksulluk yaklaşımı sadece temel gıda harcamalarına göre değil, bunun yanı sıra giyinme, barınma, ısınma gibi ihtiyaçları da kapsayan geniş bir tanım olarak da değerlendirilmektedir. Kişi başına tüketilen kalori düzeyine bağlı “mutlak yoksulluk” kavramı önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Bu konuda Dünya Bankası 1990 yılında bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bu çalışmaya göre; bir insanın hayatta kalabilmesi ve yaşamını

⁵ Siddık Ensari, “TÜİK’in Yoksulluk Analizleri Üzerine”, *Güncel Dergisi*, 2010, c.24, S.87, s.9.

⁶ İlhan Tekeli, ”Kent Yoksulluğu ve Modernite”, <http://www.biyografik.blogcu/kent-yoksullugu-ve-modernite-ilhan-tekeli/6782>, (18.03.2014).

⁷ TÜİK, *Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı*, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, 2008, s.33.

devam ettirebilmesi için gerekli minimum kalori miktarı 2400 k/cal olarak kabul edilmiştir. Buna bağlı olarak günlük geliri 2400 k/cal besini almaya yetmeyen insanlar “mutlak yoksul” olarak tanımlanmıştır. Yoksulluğun evrensel boyutu ve ülkelerin satın alma paritelerinin farklılıkları göz önünde bulundurularak, ortalama bir hesaplama yöntemi ile mutlak yoksulluk sınırı az gelişmiş ülkeler için kişi başına 1\$ kabul edilirken, Latin Amerika ve Karaibler için bu sınır 2\$, Türkiye’nin de dâhil olduğu Doğu Avrupa ülkelerinin de içinde bulunduğu grup için 4\$ ve gelişmiş sanayi ülkeleri için 14.40\$ olarak belirlenmiştir.⁸

Hesaplanan bu parasal değerler, yoksulluğun anlaşılmasını sağlamamaktadır. Verilen bu ölçütler, insanların nasıl bir yoksulluk yaşadıklarını veya yoksul sayılmayanların nasıl olup da yoksulluktan kurtuldukları konusuna açıklık getirmemektedir.⁹

Görelî yoksulluk, sadece kaynaklara erişememe ve yaşamı sürdürme durumu değildir. Yoksulluk, kişi veya hane halkının yaşadığı toplum tarafından kabul edilen minimum tüketim düzeyine sahip olup olmamasıyla ilgili bir konudur.¹⁰

Adam Smith’e göre, temel ihtiyaçlarını karşılayabilen ancak kişisel kaynakların yetersizliği yüzünden toplumun genel refah seviyesinin altında kalan ve topluma sosyal açıdan katılımları engellenmiş olanlar görelî yoksullardır. Sosyal yönü daha fazla olan görelî yoksulluk, yoksulluğu bireylerin ihtiyaçlarını karşılama derecesi yönüyle toplumun diğer bireyleri karşısındaki durumu olarak ifade etmektedir. Mutlak yoksulluk tanımları, kişi başına sabit bir reel gelir düzeyi veya harcama temelinde yapılırken; görelî yoksulluk toplumdaki sosyal grupların kişi başı reel geliri veya harcaması şeklinde tanımlanır. Görelî yoksulluk kavramı, farklı grupların sahip olduğu mutlak gelir düzeyinden ziyade gelir ve refahın dağılımındaki farklılıklara odaklanır.¹¹ Bu

---

⁸ DPT, “Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyon Raporu”, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 2001, s.103,104.

⁹ Meryem Koray, “Büyüyen Yoksulluk – Yoksulluk Sorunu ve Sosyal Hakların Sınırları”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2010, No: 42, s.6.

¹⁰ Mehmet Yüce- Mehmet Ferhat Özbek, “Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Sosyo-Ekonomik Boyutlarıyla Yoksulluk Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 2010, S.10, s.4.

¹¹ Özge Arpacıoğlu - Metin Yıldırım, “Dünya’da ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2011, c.4, S.2, s.63.

yüzden görelî yoksulluk sınırı, bir ulusun genel yaşam düzeyini yansıtmaları ve içerisindeki eşitsizlikleri göstermesi bakımından önemlidir.¹²

1.2.2. Geçici Yoksulluk - Kronik Yoksulluk

Yoksulluk durağan bir kavram olmadığından dolayı, yoksulluğun zaman içerisindeki değişikliklere göre farklı tanımları ortaya çıkmaktadır. Yoksulların yoksulluk durumlarındaki bu değişiklikler, bu konuda ayırım yapılmasını sağlamaktadır.

Geçici yoksulluk, dışsal sebeplerden dolayı hane veya bireylerin refah seviyelerinde meydana gelen düşüşler olarak tanımlanabilir. Geçici yoksullukta hane halkı veya bireyler, bazı dönemlerde yoksulluk çizgisinin altındayken, bazı dönemlerde ise üzerindedirler. Bunun yanı sıra, ortalama yoksulluk sınırının üzerindeyken, hayatlarında en az bir defa yoksulluk sınırının altına düşenler de geçici yoksulluk tanımına dâhil edilmektedir.¹³

Kronik yoksulluk, yoksulluğun zaman içerisinde değişmemesi durumu olarak ifade edilmektedir. Yani, bireylerin yaşamlarının uzun bir kesitinde devam etmesi durumudur. Kronik yoksulluk sadece ekonomik haklardan yoksun olma değil, aynı zamanda uzun süreli, şiddetli bir biçimde yaşanan ve nesilden nesile aktarılan yoksulluk manalarına gelmektedir. Bireyin veya hane halkının kronik yoksul olarak nitelendirilmesi için geçmesi gereken süre konusunda ortak bir anlayış yoktur. Bu durum ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Yoksulluğun uzun süreli olması, bireyin yoksulluktan kurtulabilmesi için gerekli olan yeteneklerini ortadan kaldırmaktadır. Bu durum kronik yoksulluğu geçici yoksulluktan ayıran en önemli özelliktir.¹⁴

1.2.3. Kırsal Yoksulluk – Kentsel Yoksulluk

Kırsal yoksulluk, gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörünün hızlı bir biçimde çözülmesi ve gizli işsizliğin açık işsizliğe dönüşmesi olarak ifade edilmektedir. Kırsal alandaki açık veya gizli işsizlik olarak da tanımlanmaktadır.¹⁵ Azalan gelir düzeyi, hükümetlere uygulanan tarım politikaları ve devlet desteğinin tarım sektöründen

---

¹² DPT, a.g.r., 2001, s.104.

¹³ Berna Şafak Zülfiyar, “Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Yöntemleri: Katılımcı Bir Yaklaşımla Sosyal Riski Azaltma Projesi'nin Başarı Değerlendirmesi - Ankara İli Örneği”, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s.8.

¹⁴ Hasan Ejder Temiz, “Dünya’da Kronik Yoksulluk ve Önleme Stratejileri”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2008/2, S.17, s.62,64.

¹⁵ DPT, a.g.r., 2001, sf.105.

çekilmeye başlaması nedeniyle kırsal alanda hızlı bir yoksullaşma sürecine dikkat çekilmektedir.¹⁶

Kentsel yoksulluk, kentlerde yaşayan nüfusun, çeşitli nedenlerle tarihsel ve coğrafi olarak belirlenmiş asgari bir geçim standardını sağlayabilecek yeterli kaynaklara ve konuta ulaşamaması, barınma yoksulluğu ile beraber davranışsal ve toplumsal ilişkiler açısından sorunlara sebep olabilecek bir konumda olması durumu olarak belirtilmektedir.¹⁷

Küreselleşme sürecinde kentsel alanların bir yandan sermayeyi, yatırımı, teknolojiyi ve karı maksimize edecek şartları oluşturma ve çekim merkezi olabilme yarışına girmesi, diğer yandan yoğun göçlerle artan kent nüfusu ve beraberinde ortaya çıkan farklı sorunlar, kentlerin üzerinde önemle durulması gerektiğini göstermektedir.¹⁸

1.2.4. İnsani Yoksulluk

İnsani yoksulluk, çok temel veya katlanılabilir bir yaşam sürmek için gereken fırsat ve seçeneklerden yoksun olmayı ifade eder. Bu ölçüt Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilmiştir ve belirli miktarda yiyecek almak için gerekli olan geliri tanımlayan “yoksulluk sınırı” kavramına karşıt olarak “insanca yaşama imkânlarına sahip olma” durumu olarak tanımlanmıştır.

İnsani yoksulluk, yoksulluğu sadece “parasal gelir” olarak değil, bireylerin sağlık, eğitim gibi alanlardaki mahrumiyeti olarak da ele almaktadır. Bireyin gerekli temel ihtiyaçlara sahip olup olmadığını ya da ne ölçüde sahip olduğunu ifade eder. UNDP insani yoksulluğun ölçütlerini üç şekilde ele almaktadır. Buna göre, “yaşamdan yoksun olma” insani yoksulluğun ilk kriteridir. İkinci olarak okuryazarlık temel alınır ve en son bireyin sosyal ve ekonomik imkânlarla sahip olması ile değerlendirilir. Ekonomik ve sosyal imkâna sahip olma düzeyi ise yine üç faktörle ele alınır. Sağlıklı içme suyuna sahip olmayan nüfus yüzdesi, temel sağlık imkânlarından yoksun olan nüfus yüzdesi ve 5 yaşın altında olup uluslararası standartlarda gerekli kiloya sahip

---

¹⁶ Şinasi Öztürk, “Kırsal Yoksulluk ve Neo-Liberal Ekonomi Politikaları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2008, c.1, S.5, s.613.

¹⁷ Hatice Kurşuncu, “Kentsel Yoksulluk: Diyarbakır Aziziye Mahallesi Örneği”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, sf.18.

¹⁸ Mevlüt Yılmaz, “Küreselleşme ve Kentsel Yoksulluk: Sosyolojik Bir Perspektif”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2012, c.1, S.4, s. 259.

olmayan nüfus yüzdesi dikkate alınır. Bu üç kriterin nüfus yüzdesi ortalamaları insani yoksulluk indeks değerini göstermektedir.¹⁹

1.2.5. Yeni Yoksulluk

Yoksullar genel anlamda, herhangi bir işe sahip olmayan, engelli, yaşlı, kimsesiz insanlar olarak bilinmektedir. Son yıllarda yaşanan ekonomik krizler ve küreselleşme süreci ile birlikte işsizlik oranı ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin artması, tam zamanlı olmayan, geçici ve sosyal güvenliğin olmadığı çalışma koşullarının ortaya çıkması “yeni yoksulluk” kavramını gündeme getirmiştir. Yoksulluk artık, istihdam piyasasının dışında kalma, sosyal haklardan mahrum kalma gibi durumların ötesinde bir anlam taşımaktadır. Yeni yoksulluk sorunu aynı zamanda, neo-liberal politikaların da bir yansıması olarak görülmektedir. Çünkü neo-liberal politikalar, tüketim toplumunun oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Üretimde eşit olmadığı halde tüketimde eşit olmaya zorlanan toplumlar ve bireyler, yeni bir yoksul kitlesini oluşturmuşlardır. Küreselleşme süreci de yeni yoksulluğu perçinlemiştir. 1980’li yıllarda kendini hissettirmeye başlayan yeni yoksulluk, 2000’li yıllara gelindiğinde küresel bir sorun olarak algılanmaya başlamıştır. Bu açıdan incelendiğinde, yeni yoksulluk toplum düzenini tehdit eden bir unsur olarak görülmeye başlanmıştır.²⁰

1.2.6. Sosyal İmkânlar Yoksulluğu

1996 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), yoksulluğu sadece parasal yönüyle değerlendirmeyip, toplumun ve bireylerin insani gelişme anlamında da gereksinim duyabileceği temel ihtiyaçları olduğunu gündeme getirmiştir ve bu gereksinimlerin ne ölçüde olduğunu ölçmeye çalışmıştır.

Buna göre UNDP, sosyal imkânlar yoksulluğunu ölçmek amacıyla üç kriter belirlemiştir. Bu kriterlerden ilki “sağlıklı üreme imkânı.” Bu kriter, bireylerin sağlıklı üreme imkânına ne ölçüde sahip olduğunu incelemektedir. İkinci kriter “sağlıklı büyüme ve yeterli beslenme kriteri.” Bu kriter ise, 5 yaşın altında olup uluslararası standartlara göre gerekli kiloya sahip olmayan ve dolayısıyla yeterli düzeyde beslenemeyen çocukların yüzdesi esas alınarak ölçülür. Üçüncü kriter ise, “okuma

¹⁹ Gamze Aksan, “Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görüntüleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012, S.27, s.13.

²⁰ Mehmet Karakaş, “Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010, c.12, S.2, sf.8,9.

yazma kriteri.” Bu kriter ile genel okuma yazma oranı değil, 15 yaşın üstünde olan kadınların okuma yazma oranları dikkate alınmaktadır. Sosyal imkanlar yoksulluğu indeksi, bu üç kriter için hesaplanan yüzdelerin tek bir yüzdeye dönüştürülmesiyle oluşturulmaktadır. UNDP, gelişmiş ülkelerde sosyal imkânlar düzeyinin yüksek olmasından dolayı bu ülkelerde araştırma yapmamıştır. 101 ülkede yapılan araştırmaya göre Türkiye, sosyal imkânlar yoksulluğu indeks sıralamasında 31. sırada bulunmaktadır.²¹

1.3. YOKSULLUĞUN ÖLÇÜLMESİ

Yoksulluğun ölçülmesi yoksul olan ve yoksul olmayan kesimi birbirinden ayırt etmeye bağlıdır. Bu ayrımı yapacak olan yoksulluk sınırının tanımlanması önem arz etmektedir.

1.3.1. Yoksulluk Sınırının Belirlenmesi

Yoksulluk, hem çok boyutlu hem de karmaşık bir olgu olduğundan, ölçülmesi zordur. Yoksulluğun ölçülmesi için öncelikle, yoksul olan ve yoksul olmayan kesimi birbirinden ayıracak bir yoksulluk sınırı tanımlanmalıdır. Bunun için öncelikle güvenilir varsayımlara dayanarak yoksul kesim tanımlanmalı ve daha düşük seviyede bulunan kesimin yoksul sayılacakları asgari sınır (yoksulluk sınırı vb.) belirlenmelidir. Yoksulluk ölçümleri yoksulluk sınırına göre hesaplanmaktadır.

1.3.2. Gıda-Enerji Alımı Yöntemi

Yoksulluk sınırının belirlenmesinde kullanılan pratik ve yaygın bir yöntemdir. Bu yöntemde göre, öncelikle gıda-enerji gereksinimi belirlenir. Bu gereksinimi karşılayacak gıda-enerji alımı için gerekli tüketim harcamaları ya da gelir düzeyinin belirlenmiş olmasına dayanır. Ancak gıda-enerji ihtiyacını ayarlamak zor olabilir. Çünkü gıda-enerji ihtiyacı hem kişiler arasında hem de belirli bir kişi için zaman içinde değişiklik gösterir. Bir başka sorun ise, insan vücudunda metabolizma hızını korumak için gerekli olan enerji gereksiniminin belirlenmesi gerektiğidir. Gıda-enerji alım

---

²¹ Gülhan Aktaş (Kaya), “Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Gelir Dağılımı, Yoksulluk ve Sosyal Politikaların Evrimi”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, sf.60,61.

yöntemi beslenme düzeyini ölçmez. Yani, kişinin yeterli beslenip beslenmemesini ölçmek, bu yöntemin amacı değildir.²²

Gıda-enerji gereksinimleri belirlendikten sonra, gıda-enerji alımı hesaplamaları yapılabilir. Örneğin; gıda-enerji alımı ve tüketim harcamaları arasındaki ilişkinin belirlenmesi, kullanılan yöntemlerden birisidir. Bu yöntem yoksulluk sınırının belirlenmesi için kullanılabilir ve az veri gerektirdiği için avantaj sağlayan bir yöntem olarak kabul edilir. Ancak bu yöntemin getirdiği birtakım sorunlar da vardır. Gıda-enerji alımı ile gelir arasındaki ilişki sadece tüketim harcamaları ile sınırlı değildir. Kişisel tercihler, aktivite düzeyleri, göreceli fiyatlar, kamu tarafında halka sunulan mal ve diğer refah belirleyicilerindeki farklılıklar da bu yöntemin sorunları olarak belirtilmektedir. Gıdaların ulaşım maliyeti kırsal ve kentsel kesimlerde farklı olduğu için fiyatlar değişmektedir. Dolayısıyla farklı yoksulluk sınırlarına ihtiyaç duyulmaktadır.²³ Kırsal ve kentsel kesimlerde yaşayan bireylerin tercihleri ve alışkanlıklarındaki farklılıklar tek bir yoksulluk sınırının olmayacağını göstermektedir.²⁴

1.3.3. Temel İhtiyaçlar Yöntemi

Bu yöntem, gıda, giyim ve barınma gibi “temel ihtiyaçlar” açısından mutlak bir alt sınır tanımlar. Bu ihtiyaçların her birinin karşılanabilmesi için zorunlu bir asgari gelir miktarı, yoksulluk sınırının belirlenmesinde esas alınmaktadır. Ancak bu sınır, hane halkının durumuna göre farklılaşmaktadır. Bu şekilde belirlenen yoksulluk sınırları ise her zaman subjektif olacaktır. Çünkü temel ihtiyaçların ne olduğuna ve bu ihtiyaçları karşılamak için gerekli olan asgari gelirin hangi seviyede olacağı konusunda ortak bir görüş birliği yoktur.

1.3.4. Gıda/Gelir Oranı Yöntemi

Bu yoksulluk sınırı tanımı, gelirler arttığında gıda harcamalarının oranının azalacağını öngören Engel Kanunu’na dayanmaktadır. Bu yaklaşıma göre; gıda/gelir oranı 1/3 olarak belirlenmiştir. Her hane halkı, toplam hane halkı gelirinin 1/3’ünden fazlasını gıda harcamalarına ayırdığında yoksul olarak görülmektedir.²⁵ Bir başka

---

²² Martin Ravallion, “Poverty Lines in Theory and Practice, *LSMS Working Paper*, The World Bank, Washington D.C., no.133, 1998, sf.10.

²³ Ravallion, a.g.m., 1998, sf.11.

²⁴ Ravallion, a.g.m., 1998, sf.12.

²⁵ Aldi Hageaars - Klaas de Vos, “The Definition and Measurement of Poverty”, *The Journal of Human Resources*, 1988, vol. 23, No.2, s.213.

deyişle, hane halkının toplam harcamaları içerisindeki gıda harcamalarının payı ne kadar artarsa, yoksulluk oranının da doğru orantılı olarak arttığı sonucuna ulaşılmaktadır.

1.3.5. Ortalama Gelirin Yarısı Yaklaşımı

Yoksulluk sınırını tanımlamada tanınmış olan diğer bir yaklaşım, toplumda meydana gelen ortalama gelirin yarısını yoksulluk sınırı olarak kabul eden ortalama gelirin yarısı yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre, gelirleri yoksulluk sınırının altında kalan kişiler yoksul olarak ifade edilmektedir. Ancak bu yaklaşımda, yoksullar sadece gelir eşitsizliğine bağlıdır. Gelir eşitsizliği azalır, yoksulluk yüzdeleri de azalır. Ancak ekonomik büyüme, fakirliği azaltmamaktadır.²⁶

1.3.6. Leyden Yoksulluk Sınırı

Bu yoksulluk sınırı tanımı, Goedhart, Halberstadt, Kapteyn ve Van Praag (1977) tarafından geliştirilmiştir. Bu tanım, refah ve gelir arasındaki ilişkiyle ifade edilmektedir. Bu yöntemde yoksulluk sınırının belirlenebilmesi için bireylere “Gelir Değerlendirme Sorusu” olarak adlandırılan bir soru yöneltilmektedir. Bu soru “Lütfen aşağıdaki durumların her biri için uygun olduğunu düşündüğünüz para miktarını belirleyiniz” şeklindedir. Bireyler kendi yaşam koşulları ve refah seviyelerine göre bu soruya yanıt vermektedirler. Bireylerden haftalık, aylık ya da yıllık dönemi gösteren seçeneklerden birini seçerek aşağıdaki boşlukları doldurmaları istenmektedir.

Yaklaşık.....TL olursa çok kötü,
Yaklaşık.....TL olursa kötü,
Yaklaşık.....TL olursa yetersiz,
Yaklaşık.....TL olursa yeterli,
Yaklaşık.....TL olursa iyi,
Yaklaşık.....TL olursa çok iyi

Elde edilen bilgiler değerlendirilerek kişilerin kendi durumlarına ilişkin ortaya koydukları yaklaşık sınırlar tespit edilmektedir.²⁷

²⁶ Aldi J. M. Hagenaars – Bernard M. S. Van Praag, “A Synthesis of Poverty Line Definitions”, *The Review of Income and Wealth*, Jun. 1985, vol.31, s.144.

²⁷ Hagenaars, Praag, a.g.m., sf.145.

1.4. YOKSULLUK ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ

Yoksulluk ölçüm yöntemleri ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında, yoksulluk ölçüm yöntemleri olarak, Kafa Sayım Oranı, Yoksulluk Açığı Endeksi, Sen Endeksi, Foster-Greer-Thorbeche Endeksleri üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Yoksullukla ilgili hazırlanan bu endeksler aşağıda incelenecektir.

1.4.1. Kafa Sayım Oranı

Yoksulluk ölçüm yöntemleri arasında en yaygın kullanılan endekstir. Kafa Sayım Oranı, belirli bir nüfus kesimi içindeki yoksulların oranına işaret etmektedir. Bu endekste, verilere ulaşmanın ve bu verilerin hesaplanmasının kolay olması en büyük avantaj olarak görülmektedir. Ancak yoksullar arasındaki farklılıklar, yoksulluğun derinliği ve dağılımı konularında yetersiz olması bu endekse yapılan temel eleştirilerdir. Bir başka bir deyişle, yoksulluğun ne boyutta yaşandığı tespit edilememektedir. Dolayısıyla yoksulluk çizgisinin altında kalan bireylerin, yoksulluk çizgisinin üstüne çıkmadıkça gelirleri ve yaşam standartlarındaki değişimler değerlendirilememektedir. Bu endeksin bir başka eksik yönü de yoksulluk karşıtı politikalara duyarsız olmasıdır. Yoksulluk karşıtı politikalar, yoksulluğun hafifletilmesinde önemli bir işleve sahiptir. Ancak bu endeks, belirli bir yoksul kesim oranı ve sadece bu oranının azaltılmasına yönelik politikalara karşı duyarlıdır.²⁸

1.4.2. Yoksulluk Açığı Endeksi (Yoksulluğun Şiddeti)

Kafa Sayım Oranı, ortaya koyduğu yoksulluk oranı ile sadece belirli bir nüfus kesimi içerisinde yer alan yoksul kişilerin sayısına ilişkin bilgi vermektedir. Bu nedenle Yoksulluk Açığı Endeksi, Kafa Sayım Oranı'na yönelik eleştirilerden yola çıkarak geliştirilen bir ölçüm yöntemidir. Burada önemli olan husus, yoksulların nasıl bir yoksulluk yaşadığını, yani yoksulluğun şiddetini analiz edebilmektir.

Yoksul bir kişinin yoksulluğunun derinliği, yoksulluk sınırı (z) ile kişinin geliri (y) arasındaki açığın (z-y) büyüklüğü ile ölçülebilir. Buna göre, bir kişinin geliri yoksulluk çizgisinin üzerindeyse gelir açığı negatif alınmaz, sıfıra eşittir. Nüfusun gelir açıklarının toplamının, nüfusa oranı ortalama yoksulluk açığını (OA) verir. Yoksulluk

---

²⁸ http://hdr.undp.org/reports/global/1997/en/pdf/hdr_1997_overview.pdf, (21.04.2014).

açığı endeksi (YA) ise, toplumdaki ortalama yoksulluk açığının, yoksulluk çizgisine oranına eşittir. ($YA=OA/z$)

Bu endeks yoksulluğa ilişkin önemli bilgiler vermektedir ancak bu endeks de Kafa Sayım Oranı'nda olduğu gibi gelirin yoksullar arasında nasıl dağıldığına karşı duyarlı değildir. Bu nedenle yoksulluğun şiddetini tam olarak yansıtamamaktadır.²⁹

1.4.3. Sen Endeksi

Anlamli bir yoksulluk ölçütünün yoksullar arasındaki gelir dağılımına duyarlı olması gerektiği göz önünde bulundurulduğunda, Kafa Sayım Oranı ve Yoksulluk Açığı Endeksi'nin yoksulluğa ilişkin yeterli bilgiyi sağladığı söylenememektedir. Bu nedenle, yoksulluk açığı ve yoksullar arasındaki gelir dağılımını birlikte dikkate alan Sen Endeksi gündeme gelmiştir.³⁰ Amartya Sen tarafından 1976 yılında geliştirilen bu yoksulluk ölçütü (P); Kafa Sayısı Oranı, Gelir Açığı Oranı ve yoksullar arasındaki gelir dağılımını gösteren Gini Katsayısı (G) olmak üzere üç parametreye bağlıdır.

Bu üç temel parametreler kullanılarak Sen Endeksi olarak yepyeni bir endeks geliştirilmiştir.

S =Sen Endeksi'ni

H =Kafa Sayısı Oranı'nı

I =Gelir Açığı Oranı'nı

G_p =Yoksullar arasındaki gelir dağılımını gösteren Gini Katsayısı'nı

q =Yoksulluk sınırının altındaki kişilerin sayısını göstermek üzere, Sen Endeksi Aşağıdaki gibidir:

$$S=H [1+(1-I)G_p(q/q+1)]$$

Sen Endeksi'ne göre, yoksul bir hane halkından daha yüksek gelirli yoksul bir hane halkına gelir transferi olduğunda yoksulluk endeksi artarken, yoksul bir hane halkından daha yoksula gelir transferi olduğunda endeks düşer. Dolayısıyla yoksulluğun şiddeti de hesaplanabilmektedir.³¹

²⁹ http://hdr.undp.org/reports/global/1997/en/pdf/hdr_1997_overview.pdf, (21.04.2014).

³⁰ Fikret Şenses, Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.66.

³¹ http://hdr.undp.org/reports/global/1997/en/pdf/hdr_1997_overview.pdf, (14.03.2014).

1.4.4. Foster-Greer-Thorbeche Endeksi (Yoksulluğun Yoğunluğu)

Yoksulluğun, yoksullar arası alt gruplar arasındaki yoksulluk düzeylerinden ne düzeyde etkilendiğini göstermek amacıyla geliştirilmiş bir endekstir. Bir başka deyişle, herhangi bir kişinin gelir açığının ölçümünün yalnızca yoksulluk sınırına ve o kişinin gelirine bağlı olması gerektiği öne sürülmektedir. Buna göre bu endeks ölçütü dağılıma duyarlıdır. Bu endeks hesaplanırken, yoksul kitle farklı etnik, bölgesel veya sosyoekonomik gruplara ayrılmaktadır. Dolayısıyla yoksulluk oranları bu gruplara göre ayrı ayrı hesaplanmaktadır. Ayrıca bu endeks yoksulluğun ölçülmesinde yoksulluğa karşı tepkinin derecesine koşut olarak bir yoksulluk tepkisi katsayısı içermektedir. Bu katsayı, yoksulluk ve gelir artışlarının faydasının arttığı savına dayanıyor. Bu şekilde ağırlıklı ortalama hesaplanırken yoksulluk çizgisinden en uzakta bulunan en yoksullara daha fazla tartı verilmiştir. Yani yoksulluğun yoğunluğu dikkate alınarak tespit edilebilmektedir.³²

1.5. YOKSULLUĞUN NEDENLERİ

Yoksulluk kavramı, tek bir başlık altında değerlendirilememektedir. Yoksulluk kavramı çok boyutlu olduğundan dolayı yoksulluğun nedenleri de tek bir başlık altında toplanmamaktadır. Yoksulluğun nerede, ne zaman ve ne şekilde oluştuğu önemlidir. Çünkü bu unsurlar yoksulluğun nedenlerinde de önemli değişikliklere sebep olmaktadır. Yoksulluğun nedenlerine ilişkin yapılan çalışmalarda, yoksulluğun nedenlerini ülkeden ülkeye ve ülke içinde yaş, dini inanç, ırk, eğitim, gelir düzeyi gibi faktörlerin etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Yoksulluğun nedenleri zaman içinde siyasal, sosyal ve ekonomik değişikliklere karşı duyarlıdır. Dolayısıyla yoksulluğun nedenleri zaman içerisinde farklılık gösterebilir.³³

1.5.1. Demografik Unsurlar

Çeşitli uygulamalı araştırmalara göre yoksulluk; nüfus baskısı, göç durumu, sağlık, eğitim, hanehalkının yapısı, işgücü yapısı vb. unsurlardan dolayı her bölgede, her ülkede hatta her hanede farklı boyutlarda yaşanmaktadır. Bireylerin gelir durumunda belirleyici rol alan bu unsurların incelenmesi, yoksulluğun nedenlerini daha net ifade edebilmek açısından önemlidir.

³² http://hdr.undp.org/reports/global/1997/en/pdf/hdr_1997_overview.pdf, (17.03.2014).

³³ Şenses, a.g.e.,sf. 148.

1.5.1.1. Nüfus Baskısı

Sanayileşmiş ülkelerde nüfus artış oranlarının uzunca bir süre çok düşük seviyelerde kalmasından dolayı, bu ülkelerde nüfus yapısının istikrarlı bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Azgelişmiş ülkelerin birçoğu ise, ağır bir nüfus baskısıyla ve buna bağlı olarak işgücü artışıyla karşı karşıya bulunmaktadır.

Nüfus artışıyla birlikte, insanların başta toprak olmak üzere doğal kaynaklara erişimi çok daha kolay olmaktadır. Dolayısıyla bu durum refah düzeyini de önemli ölçüde etkilemektedir. Hızlı nüfus artışı, özellikle AGÜ'lerde önemli bir yoksulluk nedeni olarak kabul edilmektedir. Dünyanın az gelişmiş bölgesini oluşturan Güney Sahra ülkelerinde gözlenen kitlesel yoksulluk, hızlı nüfus artışının bu bölgedeki yoksulluğa etkisine bir örnek olarak verilmektedir. Ayrıca nüfus baskısının, özellikle kentlerdeki yaşam koşullarını olumsuz yönde etkilerken, çevre tahribatına da neden olduğu belirtilmektedir. Durağan teknoloji ve kısıtlı sermaye stokuna sahip geri tarımsal yapıların olduğu bölgelerde, gıda talebini karşılamak amacıyla doğal ve çevresel kaynaklara başvurulmaktadır. Dolayısıyla, çevrenin ve ortak kullanım alanlarının tahribatına neden olduğu ileri sürülmektedir. Bununla birlikte, yoksul çiftçilerin az miktardaki toprakları gereğinden fazla kullanmaları bu toprakları zamanla düşük kaliteli topraklar haline getirir. Yoksul çiftçilerin yakacak odun ve/veya kullanabilecekleri topraklara sahip olmak ve ek gelir sağlamak amacıyla ormanları tahrip etmeleri, nüfus baskısının yoksulluğa ve bunun yanında çevre tahribatına sebebiyet verdiğini açıklamaktadır.

Öte yandan, yapılan bazı çalışmalarda, yoksulluğun yoğun olduğu ülkelerde, bebek ölüm oranlarının çok yüksek olması doğum oranlarının da yüksek olmasına neden olmakta ve yoksulluğun nüfus artışlarının sonucu olmaktan çok nedeni olabileceği belirtilmiştir. Ayrıca nüfus artışı ve yoksulluk arasındaki ilişki tek boyutlu değerlendirilmemektedir. AGÜ'lerde nüfus artışının hane halkı düzeyi için alınan bir önlem olduğu ve nüfus artışının büyümeye olumlu yönde katkısının olduğu da ileri sürülmektedir. Birçok AGÜ' de, çocukların ağırlıklı olarak başta tarım sektöründe olmak üzere, tarım dışı sektörlerde de küçük yaştan başlayarak iktisadi faaliyetin içinde bulunmaları ebeveynleri için sosyal güvence anlamına gelmektedir. Bu durum nüfus artışlarıyla yoksulluk arasındaki ilişkisinin çok yönlü olduğunu göstermektedir. Bu

değerlendirmelerde dikkat edilmesi gereken bazı noktalar vardır. Yaşanan olumsuzluklara sadece nüfus baskısının sebep olmadığı, birçok kez göz ardı edilen bölüşüm sorunları ve ekonomi politikası değişikliklerinden de kaynaklandığı belirtilmektedir.³⁴

1.5.1.2. Eğitim Durumu

Toplumun eğitim durumu, yoksulluk araştırmalarında yoksullukla yakından ilişkili bir unsurdur. Toplumda bireyin küresel anlamda bilgi, beceri ve niteliklilik ile donanımlı olup olmadığı gelir dağılımını etkileyen önemli unsurlardan biridir.³⁵ Bireylerin eğitim düzeyi arttıkça yoksulluk oranının genellikle düştüğü gözlenmektedir. İlkokul mezunlarıyla hiç okula gitmeyen kesim arasında bile yoksulluk oranları açısından önemli farklar olduğu tespit edilmiştir.³⁶

1.5.1.3. Sağlık

Sağlık ve yoksulluk arasındaki ilişkinin fasit bir daireyi oluşturduğu, sağlıksızlığın yoksulluğa, yoksulluğun da sağlıksızlığa neden olduğu belirtilmektedir. Sağlık yoksulluk ilişkisi bireysel boyutta incelendiğinde, sağlığın bozulması ile yoksullar daha fazla yoksullaşmakta, yoksulluk sınırında yaşayanların ise yoksulluğa düşmekte oldukları belirtilmektedir. Sağlığın bozulmasıyla ortaya çıkan bu yoksullaşmada hem hastalığın tedavi masraflarının ek olarak maddi yükü, hem hastalanan aile bireyinin bakım yükü, hem de iş veriminde ve buna bağlı olarak ücretlerde meydana gelen düşüşün etkisi vardır. Ayrıca yoksulluk, bireylerin zihinsel ve fiziksel sağlık durumlarının kötüleşmesinde çok fazla etkiye sahiptir. Yoksullar, yoksul olmayan kesime göre daha ciddi ve daha uzun süreli hastalıklarla karşı karşıya olduğu bir gerçektir. Özellikle “yaşlılar, kadınlar, sakatlar, işsizler, çocuklar, tek ebeveynli aileler” yoksulluklarından dolayı çok daha fazla sağlık sorunları yaşamaktadırlar. Yoksulluk ve sağlık arasındaki etkileşim hem doğrudan hem de dolaylı faktörler aracılığıyla açıklanmaktadır.

---

³⁴ Şenses, a.g.e., sf.152-157.

³⁵ DPT, a.g.e., sf. 64.

³⁶ Şenses, a.g.e., sf.160,161.

1.5.1.4. Göç

Yoksulluğu belirleyen diğer temel unsur göçlerdir. Yoksullukla göç arasındaki ilişki, tek boyutlu değerlendirilmeyecek bir ilişkidir. Toplumun değişik kesimleri, farklı nedenlerden dolayı göç eğiliminde bulunmuş olabilir. Yoksulluğun ne ölçüde kırdan kente göçlerin bir sonucu olduğu konusunda belli başlı iki tez vardır. Bunlardan ilki, kırsal kesimdeki yoksulların düşük gelir düzeyleri sonucunda kentlere itildiklerini, göçlerin kent-kır farklılıklarının büyüklüğüne bağlı olarak artacağını ve hızlı göçlerin kentsel alanlardaki yavaş istihdam artışları karşısında hızlı bir enformelleşme ve dolayısıyla yoksullaşma sürecine neden olduğu tezdır. İkinci tez ise yoksulluğu, göçü özendirmek bir yana, kısıtlayıcı bir unsur olarak görmektedir. Ayrıca kırsal alanda yaşayan topraksız/küçük toprak sahibi ve ücretle çalışan yoksulların göç maliyetini karşılama güçlükleri karşısında göçten en az faydalanan kesim olduğu belirtilmektedir.

Yapısal uyum sürecinde ve zaman zaman yaşanan ekonomik krizlerle büyük kentlerin kırsal nüfus için çekiciliği azalmaktadır ve bu da kentsel yoksulluk artışlarını bir ölçüde durdurmaktadır. Bazı ülkelerde hükümet, kırdan kente göçü dolaylı yollardan özendirmiş ve göç sonrasında göçmenlerin kamu arazileri kayıtsız kalmış ve düşük seviyede de olsa, bu alanlarda altyapı ve diğer kamu hizmetleri sunulmasını sağlamışlardır.³⁷

Diğer yandan, kırsal alanda iş sektöründeki çeşitlilik çoğunlukla tarıma dayalıdır, bu da gelirin kararsız olmasını yani ekonomik kararsızlığı ortaya çıkarmaktadır. Bu durum; yaşama koşulları, ikamet edilen yer, kullanılan eşya, beslenme ve giyim alışkanlıklarını etkilediği gibi, toplumsal değerlerle ilgili tutum ve davranışları da etkilemektedir.³⁸

1.5.1.5. Hanehalkı Özellikleri

Çeşitli uygulamalı araştırmalarda hanehalkı türü, büyüklüğü, bileşimi ve hanehalkı içindeki bireylerin yaş ve eğitim durumları yoksulluk oranıyla ilişkilendirilmiştir. Hanehalkı büyüklüğü ve bileşimi yoksullukla yakından ilişkili olarak görülmektedir. Ancak yapılan yoksulluk araştırmaları hanehalkı büyüklüğü ile yoksulluk arasındaki ilişkinin netleşmediğini ortaya koymaktadır. Yoksulluğun bazı

³⁷ Şenses, a.g.e., sf.161,162.

³⁸ T.C Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, "Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu Raporu 7, Kentleşme Şurası 2009, Ankara, Nisan 2009, s.14.

ülkelerde (örneğin, İngiltere) küçük hanehalklarında, bazı ülkelerde (örneğin, Brezilya ve Malezya) büyük hanehalklarında, diğer bazı ülkelerde (örneğin, Yunanistan) iki farklı uçta, yani hem küçük ve hem de büyük hanehalklarında şiddetli olduğu belirtilmektedir.

Aile yapılarının zamanla değişmesi ve sosyoekonomik anlamdaki değişiklikler yeni hanehalkı türlerini ortaya çıkarmaktadır. Bu da yoksulluk düzey ve profilindeki değişiklikleri belirleyen temel unsurlardan biridir. Bu değişiklikler, AGÜ’ de hızlı nüfus artışı sonucunda aile bileşimi içinde çocuk sayısının ve boşanmaların artması, çekirdek aileye yönelik ve yükseköğrenim aşamasındaki öğrenci sayısındaki artışın hızlanması ve bir ölçüde ailelerinden bağımsız öğrencilerin oluşturduğu hanehalklarını yaygınlaştırması şeklinde sıralanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise, yaşlıların ayrı hanehalkları oluşturmaları, boşanmaların artması, çocuksuz, tek başına yaşayan bireylerin oluşturduğu hanehalkı türündeki artışlar gibi eğilimler sonucu çocuklu eşlerden oluşan hanehalkı türünün öneminin zaman içinde azalmasına neden olmuştur.³⁹

1.5.1.6. İşgücü Piyasaları

İşgücü piyasaları, hem gelişmiş ülkelerde ve hem de azgelişmiş ülkelerde yoksulluğu etkileyen bir unsur olarak görülmektedir. İşgücü piyasaları, yoksullukla yakından ilişkili olan, düşük eğitim düzeyi, ayrımcılık gibi kültürel ve sosyal etmenleri, hanehalkı büyüklüğü, bileşimi gibi “demografik” etmenleri başta olmak üzere doğrudan olmasa bile dolaylı olarak etkilemektedir.

Gerek gelişmiş ülkelerde, gerekse AGÜ’lerde kayıt dışı çalışmanın yaygın olması ve özellikle AGÜ’de tarım sektörü yanında enformel sektörün de işgücü piyasası içinde önemli bir yer tutması gibi nedenlerden dolayı işgücü piyasalarıyla yoksulluk arasındaki ilişkinin saptanabilmesi için gerekli olan veriler gerçekleri yansıtmamaktadır. Özellikle AGÜ’de sergilenen karmaşık yapı, bu ülkelerde etkileşimin hangi yollardan gerçekleştiğini belirlemeyi zorlaştırmaktadır. Öte yandan, işgücü piyasalarının arz yanı veri olarak alınmakta ve nüfus baskısının bir yansıması olarak işgücü arzında meydana gelen ciddi artışlar göz ardı edilmektedir. Artan uluslararası rekabet ve sanayileşme karşısında işgücü piyasalarının yeniden yapılanması, birçok ülkede istihdam olanaklarını daraltırken, başta niteliksiz işçiler olmak üzere çok sayıda işçinin işini

---

³⁹ Şenses, a.g.e., sf.157,158.

kaybetmesine ve yarı zamanlı çalışma gibi değişik istihdam biçimlerinin artmasına neden olmuştur. OECD ülkelerinde, her yedi işçiden birinin yarı zamanlı statüde ve bunların da dörtte üçünün hizmet sektöründe çalışması, son yıllarda istihdam yapısının değiştiğini göstermektedir.

İşgücü piyasalarıyla yoksulluk arasındaki ilişki, işgücüne katılmayanlar, çalıştıkları halde yoksul olanlar ve işsizler olarak farklı kategorilerde ele alınabilir. İşsizlikle yoksulluk arasındaki ilişki büyük ölçüde işsizliğin durumuna bağlıdır. Bazı ülkelerde, işsizlerin çalışacakları iş konusunda seçici davranmaları söz konusu iken, diğer bazı ülkelerde ise, iş aradığı halde iş bulamayan ve özellikle resesyon dönemlerinde işin kaybeden yoksul ve yoksulluğa aniden itilen kesimler mevcuttur. İşsizlikle yoksulluk arasındaki ilişkiyi etkileyen unsurlara, işsizliğin süresi, işsizlik sigortası, düşük ücretler de eklenebilir. Ayrıca işgücü piyasalarının yoksullukla etkileşimi, farklı ülkelerde değişik şekillerde kendini göstermektedir.⁴⁰

1.5.2. Büyüme ve Gelir Dağılımı

Ortalama gelir düzeyi, ekonomik büyüme ve gelir dağılımı eşitsizliği yoksulluğu büyük ölçüde etkilemektedir. Özellikle az gelişmiş ülkelerde, bu unsurlar arasındaki ilişki daha net gözlenmektedir. Ancak büyüme, gelir dağılımı ve yoksulluk birbirleriyle yakından ilişkili kavramlar olduğundan, birlikte ele alınmaları daha etkili ve faydalı olacaktır.

Gelir dağılımı eşitsizliği, serbest piyasa kurallarının ve kurumlarının kök salmadığı AGÜ’de piyasa ve ekonomi politika başarısızlıklarının büyüme üzerindeki etkilerini daha da artırarak yoksulluğun daha fazla artmasına neden olmaktadır. Örneğin; sermaye piyasasının yeterince gelişemediği AGÜ’de, yeterli miktarda maddi imkânı olmayan küçük girişimcilerin krediye erişimleri kısıtlıdır. Büyümenin ortaya çıkardığı fırsatlar olsa da yoksul insanlar bu fırsatlardan yeterince faydalanamamaktadır. Birçok ülkede yapılan araştırmalar, bu ülkelerin deneyimlerinin büyümenin yoksulluk düzeyini azaltmada çok önemli bir rolü olduğunu göstermektedir. Öte yandan, büyüme ile yoksulluk arasındaki ilişkide bazı tartışma noktaları vardır. Birinci tartışma noktası, büyüme sürecinde gelir dağılımının ne yönde değiştiği yönündeki sorunları gündeme getirmiştir. Büyüme sürecinde eşitliğin önce artması, belirli bir kişi başına gelir

---

⁴⁰ Şenses, a.g.e., sf.164-170.

düzeyine ulaştıktan sonra ise azalmasını öngören Kuznets hipotezinin, uygulamalı araştırma bulguları ile birçok durumda doğruluğu göz önüne konulmuştur. Örneğin; Fields, büyümeyle eşitsizlik arasında sistemli bir ilişkinin bulunmadığını savunmaktadır. Büyüme sürecinde, eşitsizliklerin arttığı gibi, düştüğü durumların da olabileceği sonucuna ulaşmıştır. Böylelikle, büyüme sürecinde yoksulluk düzeyinin gelir dağılımının ne yönde ve ne ölçüde değiştiğine bağlı olduğu göz önünde tutulmalıdır.

İkinci tartışmalı nokta ise, büyümenin yoksulluk üzerindeki etkisinin hangi etmenlerden kaynaklandığı sorusudur. Büyümenin gelir dağılımı ve işgücü piyasaları üzerinde etkisi bu noktada ele alınan iki temel unsurdur. Dolayısıyla, büyümenin hızı yanında, gelir dağılımı üzerindeki etkisi ve işgücüne katılma oranı, çalışma saatleri, ücret düzeyi, ücret dengesizliği ve işsizlik gibi temel işgücü piyasaları göstergelerinin büyümeden ne yönde ve ne ölçüde etkilendiği önem kazanmaktadır. Ayrıca büyüme, gelir dağılımı ve işgücü piyasalarının yoksulluk açısından beraber ele alınması gerektiğine işaret etmektedir. Gelir dağılımdaki eşitsizlikler azaldığı zaman, gerçek ücret seviyesinin arttığı ve ücret eşitsizliklerinin ve işsizliğin azaldığı değişik ülkelerdeki deneyimlerle tespit edilmiştir. Bu da büyüme sürecinin yoksulluk düzeyini aşağı çektiği ve yoksulluk üzerinde olumlu bir etkisinin olduğunu göstermektedir.⁴¹

1.5.3. Sosyal Dışlanma

Sosyal dışlanma ve yoksulluk sık sık birbiri yerine geçebilen veya aynı anlama gelebilen kavramlar gibi görünse de, sosyal dışlanma yoksulluğu da içine alan geniş ve karmaşık bir kavramdır. Bu açıdan bakıldığında sosyal dışlanma kavramı politik, kültürel ve sosyal boyutlarda da ele alınmalıdır. Genel anlamda sosyal dışlanma, bireyin sosyal etkinliklerin dışında kalması, piyasa ve sermaye birikim sürecinin dışında kalması ve ekonomik büyümeye yaptığı katkıdan adil bir şekilde faydalanamamasının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir.⁴²

Yoksulluğun sonucu olan yoksunluk ve sosyal dışlanma, toplumda sadece sonuçlar açısından değil, yani gelir dağılımı açısından değil, daha da önemlisi,

---

⁴¹ Şenses, a.g.e., sf.149-151.

⁴² Betül Bölükbaşı, "Türkiye'de Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008, sf.27.

toplumsal ve siyasal fırsatlar bakımından da eşitsizlikleri ortaya çıkarmaktadır. Bu eşitsizlikler de kendi kendini sürdürecektir bir şekilde yaygınlaşmaktadır.⁴³

Nüfusun büyük çoğunluğunun işsiz ya da kayıt dışı istihdam edilmesi ve dolayısıyla hiçbir sosyal güvence ve sağlık sigortası olmaksızın bozulan sosyal güvenlik içinde yaşaması, toplumun sosyal dışlanma ihtimalini ülke genelinde artırmaktadır.⁴⁴ Sosyal dışlanmaya maruz kalan, toplumdaki diğer kesimlere göre dezavantajlı durumda olan bireyleri korumak ve onların toplumsal yaşama tam ve eşit koşullarda katılmasını sağlamak devletin temel görevlerinden biridir. Sosyal dışlanma ile etkin bir şekilde mücadele etmenin en iyi yolunun, ülkenin istihdam olanaklarını arttırmak olduğu ileri sürülen görüşler arasındadır.⁴⁵

1.5.4. Dışsal Etmenler

Bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılanması, yoksulluğu azaltmadığı gibi yoksulluk sadece temel ihtiyaçlarla da ilişkilendirilemez. Fertler sadece gelir durumundan kaynaklı yoksul hale gelmemekte, toplum içindeki ayrımcılık, ırk, etnik köken, bireylerin gelirini etkileyecek beklenmeyen bir durumun yaşanması gibi nedenler de fertleri yoksul hale getirmektedir. Bu başlık altında, yoksulluğu etkileyen unsurlar gelir dağılımı bağlamında değil, bireylerin toplumdaki yeri ve konumu, yaşanan alanın gelişmişlik düzeyi gibi unsurlar kapsamında ele alınacaktır.

1.5.4.1. Şoklar

Bireylerin ve hanehalklarının yaşamlarında karşılaştıkları ve şok olarak nitelenebilecek “ani gelişen olumsuz olaylar” birçok ülke için yoksulluğun nedeni olarak bilinmektedir. Bu anlamda hanehalkının refahını etkileyen birçok şoktan bahsedilebilir. Özellikle devlet yardımlarının ve toplumsal yardımlaşmanın az olduğu ortamlarda gelir kazandıran bir kişinin ölmesi veya ciddi bir hastalığının ortaya çıkması, karşılaşılan şoklardan biridir.

Bireyleri veya hanehalklarını yoksulluğa iten şokların niteliği de önemlidir. Geçimini tarım yoluyla sağlayan hanehalkının şiddetli bir kuraklık gibi doğal bir olay

---

⁴³ DPT, “Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007/2013, Yayın no: DPT: 2742-ÖİK:691, Ankara, 2007, sf.2.

⁴⁴ Fikret Adaman - Çağlar Keyder, “Türkiye’nin Büyük Kentlerinin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşayan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, *TES-İŞ Dergisi*, Haziran 2007, s.84.

⁴⁵ Mustafa Erdoğan – Ethem Yenigün, Türkiye’de Sosyal Bütçe Nasıl Yapılıyor? Nasıl İzlenir?, TESEV Yayınları, Ekim 2008, s. 24,25.

karşısında geçim kaynağını yitirmesi yaşanan birçok şoktan birisidir. Boşanma, terk, sürekli hastalık veya sakatlık gibi nedenlerle yaşanan şoklar da yoksulluk nedeni olarak belirtilmektedir.⁴⁶

1.5.4.2. Ayrımcılık

Ayrımcılık, değişik ülkelerde ve toplumun farklı kesimleri arasında değişik şekillerde kendini gösteren, çok boyutlu bir kavramdır. Irk, milliyet ve toplumsal cinsiyet gibi nedenlerden kaynaklanan ayrımcılık, bazı ülkelerde ciddi bir yoksulluk nedeni olarak görülmektedir. Ayrımcılıkla yoksulluk arasındaki ilişki “ırk/etnik köken” ve “toplumsal cinsiyet” olmak üzere iki şekilde incelenmektedir.⁴⁷

Irk/etnik kökenli ayrımcılıkta bireyler etnik kökenlerinden dolayı toplumun bazı kesimlerinden dışlanmakta, eğitim fırsat ve olanakları ve işgücü piyasaları konumu bakımından sosyal ve ekonomik anlamda birçok olanaktan faydalanamamaktadır.⁴⁸ Dışlanmış olan bu kesim, kendileri ile benzer durumda olanlarla aynı ikametgâh yakınlığı içinde bulduklarında, hayatlarını kısıtlayan mekânsal ayrımcılık da bir başka unsur olarak ortaya çıkmaktadır.⁴⁹ Özellikle tek tür bir nüfus yapısına sahip olmayan az gelişmiş ülkelerde bu tür ayrımcılığın çok fazla yaşandığı bilinmektedir.

Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık ise, daha çok kadınlar açısından değerlendirilmektedir. Bu ayrımcılığı ölçmek için İnsani Gelişme Endeksi göstergeleri kullanılmaktadır ve tüm ülkelerde toplumsal cinsiyet bazındaki gelişme endeksinin İGE'nin altında olması, bu anlamdaki ayrımcılığın yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. Bu endeks, sanayileşmiş ülkelerde, az gelişmiş ülkelere kıyasla çok daha yüksek değerler almaktadır. Kadın haklarının en gelişmiş olduğu ülkelerin oluşturduğu Avrupa Birliği'nde bile, kadınların işgücü piyasalarında düşük düzeyde iş güvenliği, sosyal koruma ve düşük ücret gibi olumsuz koşullarla karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Diğer yandan, bu tür ayrımcılık ülkeden ülkeye farklı şekillerde kendini göstermektedir. Bazı ülkelerde sağlık, beslenme gibi refah göstergeleri açısından bir

---

⁴⁶ Şenses, a.g.e., sf.171.

⁴⁷ Şenses, a.g.e., sf.173.

⁴⁸ Şenses, a.g.e., sf.173.

⁴⁹ Adaman ve Keyder, a.g.e, 2007, s.83.

ayrımcılık söz konusu iken, diğer bazı ülkelerin bu açıdan daha iyi bir konumda oldukları gözlenmektedir.⁵⁰

1.5.4.3. Yerleşim Yeri

Bireylerin yaşadıkları fiziksel çevre yoksulluğu etkileyen bir etmendir. Ülke içinde bazı yerleşim yerleri, yoksulluğun özellikle yoğun olduğu yerleri oluşturmaktadır. Yoksulluğun belirli yerlerde yoğunlaşmasının nedenleri, doğal/iklimsel koşullar, altyapı, konut, istihdam olanakları, kamu hizmetlerinin miktar ve kalitesi şeklinde sıralanabilir. Sanayileşmiş ülkelerde, çeşitli yoksulluk nedenlerinin etkili olduğu “yoğun yoksulluk yerleşim yerleri”, az gelişmiş ülkelerde de hem kırsal ve hem de kentsel alanlarda görülmektedir. Sanayileşmiş ülkelerde piyasalara yetersiz erişim, olumsuz iklim koşulları ve yetersiz kaynaklar gibi “doğal” koşulların yanı sıra işgücü niteliğinin düşüklüğü, altyapı imkânlarının yetersizliği, azınlıklardan/göçmenlerden oluşan nüfus yapısı ve suç oranının yüksekliği gibi olumsuz koşulların bir arada bulunduğu yerleşim yerleri, yoksulluğun en yoğun olduğu bölgeler arasındadır. Az gelişmiş ülkelerde, özellikle kırsal alanların büyük bir kısmı bu tür özelliğe sahiptir.⁵¹

Yerleşim yeri sorununun çözümüne yönelik Kentsel Dönüşüm Projeleri gündeme gelmektedir. Kentsel dönüşüm, yenileme, yeniden yapılandırma, tasfiye, ıslah, iyileştirme gibi projelerle yoksulların yerleri değiştirilmektedir. Bu süreç yeni olanaklar sunmakla birlikte özellikle kent yoksulunun yaşamına çeşitli sorunlar da getirmektedir. Kent yoksulu bir taraftan gecekondusunun yıkılmasıyla yıllar boyunca kaldığı ortamı kaybederken, diğer taraftan daha fazla olanak sunan bir çevrede yaşama imkânı bulmaktadır. Ancak yoksulların büyük kısmının böyle bir çevrede yaşamını sürdürmek için gerekli olan ekonomik altyapısı yoktur. Yoksulların büyük çoğunluğu asgari ücretle, geçici ve güvensiz işlerde çalışmaktadır. Gecekondular ucuz bir yaşantıyı mümkün kılmaktadır fakat Kentsel Dönüşüm Projeleri'nin sunduğu yerlerde yaşamak için sürekli ve belli bir düzeyin üzerinde bir gelire ihtiyaç vardır.⁵² Bu da yeni ekonomik fırsatları zorunlu kılmaktadır. Kişisel, hanehalkı ve topluluk düzeyindeki çeşitli demografik, kurumsal ve yapısal olumsuz koşulların ve yoksulluk nedeninin birlikte ve aynı zamanda yaşandığı ve birbirinden etkilenecek güçlendiği bu tür yerleşim yerlerinde

⁵⁰ Şenses, a.g.e., sf.173-179.

⁵¹ Şenses, a.g.e., sf.180.

⁵² T.C Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, a.g.e, s.36,37.

yeni ekonomik fırsatlar da ortaya çıkmadığından ve gelirden bir iyileşme olmadığından ailede sorunlar ortaya çıkmakta ve yoksulluk sürekli bir hal almaktadır.⁵³

1.5.5. Diğer Etmenler

Bireylerin kabul edilebilir yaşam koşullarında, sağlıklı ve uzun bir hayat sürdürmeleri için gerekli olan fırsat, seçenek ve koşullardan yoksun olma hali de yoksulluğa neden faktörlerin ayrı bir boyutudur. Yoksulluğa neden olan diğer etmenler hem hükümetlerin izlediği politikalarından kaynaklanan ve hem de bireylerin toplum içerisindeki statüsünden kaynaklanan yoksulluk nedenleri ile birlikte incelenecektir.

1.5.5.1. Kamu Harcamaları

Kamu harcamalarının miktarı, harcama kalemlerine göre dağılımı ve toplumun değişik kesimlerine ulaşma derecesi de yoksulluğu etkileyen bir unsurdur. Bu açıdan incelendiğinde ülkeler arasında önemli farklılıklar vardır. Bazı ülkelerde sağlık, eğitim ve asgari harcamaların milli gelir içindeki payına ilişkin veriler oldukça karmaşıktır ve ülkeler arasında ve aynı ülkenin bu harcama kalemlerine verdiği önem açısından ciddi farklılıklar tespit edilmiştir.

Ülke içinde, kamu harcama kalemlerinden birinin GSMH içindeki payı, farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar başta sağlık harcamaları olmak üzere diğer harcama kalemlerinde de gerek ülke içinde ve gerekse ülkeler arasındaki farklılıklar çok geniş bir aralık oluşturmaktadır. Sağlık ve eğitim harcamalarının milli gelire oranında, ülkenin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak bir artış eğilimi olduğu gözlenmektedir. Ancak bazı az gelişmiş ülkelerin eğitim ve sağlık harcamalarının, gelişmiş ülkelere yaklaşması istisnai durumlara işaret etmektedir. Dünya Bankası verilerine göre, kamu harcamaları içinde sosyal hizmet harcamalarının payının, gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde yüksek oranlarda olmasına karşılık az gelişmiş ülkelerde çok düşük oranlarda kalmaktadır.⁵⁴

1.5.5.2. Siyasal/Sosyolojik Unsurlar

Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların değerlendirmelerine göre, yoksulluğun nedenleri arasında siyasal ve sosyolojik unsurların büyük ölçüde göz ardı edildiği görülmektedir. İktisat ağırlıklı yoksulluk araştırmaları, yoksulluğun daha çok

---

⁵³ Şenses, a.g.e., sf.181.

⁵⁴ Şenses, a.g.e., sf.204,205.

“ölçülebilir” nedenleri üzerinde durmaktadır. Bu araştırmaların en önemli özelliği, yoksulluğun nedenleri arasındaki hanehalklarının servet durumu (varlıklar ve stoklar) ve üretim faktörlerinin mülkiyet yapısındaki eşitsizliklere büyük ölçüde duyarsız kalınmasıdır. Oysa bu tür varlıklara başvurma imkânından yoksun olan yoksulların, gelir ve istihdam dalgalanmaları, doğal afetler, hastalık, sakatlanma gibi “dışsal” etmenlerin etkisiyle karşı karşıya kaldıkları zaman yoksulluğa düşme olasılıkları daha yüksektir.

Toprak ve kredi olanaklarına erişim, yoksulluğu etkileyen en önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Toprak mülkiyetindeki eşitsizlikler, yetersiz toprak ve kredi olanakları, toprağın miras yoluyla parçalanması ve nüfusun büyük çoğunluğunun küçük toprak sahibi olma ve ücretli tarım işçiliğine yönelmelerine neden olmaktadır. Örneğin, Hindistan için yapılan bir regresyon çalışmasında, hanehalklarının başta toprak sahipliği olmak üzere, toprağın kalitesi, hayvan sayısı gibi kıstaslar ile kaynaklara erişim düzeyi yoksullukla yakından ilişkili olan etmenlerdir.

Sosyolojik unsurların etkisini ölçmek amacıyla yapılan bazı yoksulluk çalışmaları, belirli bir dönemde yaşanan yoksulluğun, kendi kendini besleyerek süreklilik kazanan dinamik bir olgu olduğuna işaret etmektedir. İşsizlik, düşük ücretli bir işte çalışma, istikrarsız evlilik gibi olumsuz koşullar, örneğin, ebeveyni ve çocuk yetiştirme koşullarını olumsuz yönde etkileyerek bir sonraki aşamada da çocukların yoksulluğa düşmesine neden olmaktadır. Ayrıca devletin eğitim politikaları ve kalitesinin, yoksulluğun derecesinde ve daha da önemlisi yoksulluğun nesilden nesile geçerek sürekli hale gelmesinde belirleyici bir unsur olduğu görülmektedir. Sosyologların bakış açılarını yansıtan yoksulluk döngüsüne göre, birbiriyle yakından ilişkili ve birbirini güçlendiren mahrumiyetler bir kısır döngü oluşturarak yoksulluktan çıkışı engellemektedir.⁵⁵

1.5.5.3. Mal ve Varlıktan Yoksunluk

Yoksulluğun nedenlerini araştırmak için mal ve varlıkların yoksullar üzerindeki etkisini ve bu etkinin boyutlarını incelemek gerekmektedir. Dünya Bankası verilerine göre mal ve varlıklar aşağıdaki unsurlardan oluşmaktadır.

---

⁵⁵ Şenses, a.g.e., sf.207-210.

- Gıda, giyim, barınma, iyi bir sağlık durumu ve eğitim gibi temel ihtiyaçlar
- Devlet kurumlarında söz ve güç sahibi olma
- İşgücü kapasitesi ve beceri gibi insani mal ve varlıklar
- Tasarruf ve kredi imkânlarına erişim gibi finansal varlıklar
- Temas ve karşılıklı yükümlülükler ihtiyacı duyulduğunda erişim kolaylığı ve siyasi nüfuz gibi sosyal varlıklar
- Altyapı olanaklarına erişimi sağlayan fiziksel varlıklar

Bu mal ve varlıklarının getirisi, öncelikle küresel, ulusal ve yerel faktörlerin bu getirilere olan etkisini ve piyasaya erişimi gerektirmektedir. Ama bu getiriler sadece piyasaların davranışlarıyla ölçülemez, aynı zamanda devlet ve toplum kurumlarının performansını incelemek gerekmektedir. Ayrıca mal ve varlıklara erişim cinsiyet, etnik köken, ırk ya da sosyal statüyle de yakından ilişkilidir.

Getirilerin değişkenlik göstermesi önemli bir unsurdur. Bu değişkenlikleri piyasa dalgalanmaları, hava durumu, siyasi koşulların değişmesinden kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan, meydana gelen bu değişiklikler mal ve varlıkların değerini, doğal ve fiziksel varlıkları da etkilemektedir.⁵⁶

1.5.5.4. Söz ve Güç Sahibi Olamama

Maddi geliri refah seviyesinin altında olan bireyler söz. Güç ve bağımsızlıktan da yoksun kaldıklarını düşünmektedirler. Bu konumda olan bireyler devlet ve toplum kuruluşları karşısında aşağılanma, utanç verici, insanlık dışı muamelelerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Şiddet, gasp ve yıldırma gibi durumlara maruz kalan kişiler güvenlik alanı bölgesinin dışında faaliyetlerde bulunmaya başlarlar. Dolayısıyla bu kişiler ekonomik fırsatlardan faydalanamamaktadırlar. Bürokrasinin bu konudaki duyarsızlığı yoksulların konumunu daha fazla zorlaştırmaktadır.

Sosyal normlar ve statü farklılıkları da söz ve güç sahibi olamamaya neden olmaktadır. Hemen hemen bütün toplumlarda kadın ile erkek arasında bir eşitsizlik durumu söz konusudur. Özellikle kadınlar ev, arazi ve kredi piyasalarında ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Bu durum yoksulluğa neden olurken o ülkenin gelişiminin de

⁵⁶ World Bank, World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty, Washington D.C, 2000, sf. 34.

yavaşlatmaktadır. Etnik köken, dini inanç, sosyal statü, ırk temelinde yaşanan ayrımcılık da benzer etkiye sahiptir.⁵⁷

1.5.5.5. Kırılğanlık

Kırılğanlık ve savunmasızlık insani yoksullukla ilişkili olan etmenlerdir. Verimsiz topraklarda ve düzensiz yağış alan alanlarda tarımla uğraşan ve bu alanlarda yaşayan yoksullar resmi ve gayri resmi sektörlerde, iş güvenliği olmayan istihdam koşullarında çalışmaktadırlar. Bu kesimin sıtma ve tüberküloz gibi hastalıklara yakalanma riski çok yüksektir. Ayrıca onların, yerel yönetimlerin elinde keyfi tutuklama ve kötü muamele riskleri toplumun diğer kesimlerine göre daha yüksektir. Bu riski en çok taşıyanlar ise, sosyal olarak dışlanan, şiddet ve suç mağduru olana kadınlardır. Yoksulların karşılaştıkları bu durum, onların savunmasız kalmasına ve kırılğanlıklarına yol açmaktadır. Dolayısıyla bu kişiler karşılaştıkları riskler ve şokların üstesinden gelmek için yetersiz kalmaktadırlar.⁵⁸

1.6. İKTİSAT TEORİLERİNDE YOKSULLUK

İnsanlık tarihi kadar eski bir sosyal olgu olmakla birlikte yoksulluk konusu, kapitalist üretim tarzının gelişmesiyle daha çok gündeme gelmeye başlamıştır. Bu ilginin en büyük sebeplerinden birisi işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki sınıf mücadelelerinin toplumsal yaşamda katlanarak büyüyen bir sorun haline gelmesidir. Özellikle 18. ve 19. yüzyıl boyunca yoksulluğun oluşturduğu etkiler, beraberinde toplumsal birçok sorunu da getirmiştir. Dolayısıyla, dönemin düşünür ve kuramcıları da yoksulluk konusuna eğilim göstermeye başlamışlardır. Bu anlamda dönemin düşünür ve kuramcıları kendi fikirleri doğrultusunda yoksulluğun nedenlerine dair görüşlerini ifade etmişlerdir. Böylece yoksulluk ile ilgili günümüzdeki yaklaşımların da altyapısını oluşturmuşlardır. Ancak yoksulluk konusu, geçmişten günümüze tek başına belli bir bilimsel disiplinin değil; aynı anda birçok farklı disiplinin ilgi alanına girmektedir. Dolayısıyla günümüzde yoksulluk sosyolojiden, iktisada, demografiden siyaset bilimine kadar birçok farklı alan ile yakından ilişki içerisindedir. Ancak, bu kısımda yoksulluğa dair geliştirilen temel fikir ve düşünceler iktisat ekolleri ile bağlantılı bir şekilde ele

---

⁵⁷ World Bank,2000, a.g.e., sf.35, 36.

⁵⁸ World Bank, 2000, a.g.e., sf.36, 37.

alınacaktır.⁵⁹ Söz konusu ekollerin, iktisat teorileri kapsamında yoksulluk konusuna yaklaşımı, yoksulluk sorununun geçmişten günümüze nasıl algılandığı, bu sorunun temelinde yatan faktörlerin neler olduğu ve bu sorunun çözümüne ilişkin ne tür politikaların uygulanıp uygulanmadığı incelenecektir.

1.6.1. Klasiklere Göre Yoksulluk

Klasik iktisadın önde gelen isimlerinden Adam Smith, en iyi işleyen düzenin devleti, iktisadi işleyişten dışlayan düzen olduğunu savunmaktadır. Klasik düşüncenin temelinde “bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler” felsefesi yatmaktadır. Yani, toplumdaki her bireyin kendi kişisel çıkarlarını koruduğu ve kendini geliştirdiği sürece toplumsal çıkarı da sağlayacağını savunan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre iktisadi yaşamda düzenleyici tek unsurun piyasanın kendisi olması ve piyasanın kendi doğal işleyişine dışarıdan bir müdahale olmaması gerektiğidir. Böylece, “piyasanın gizli eli” denilen mekanizma ya da işleyiş mantığı çerçevesinde ekonomideki her tür aksaklık ve sorunun çözüleceğini savunmaktadır. Bu aksaklık ve sorunlardan birisinin yoksulluk olduğu görülmektedir ve yoksulluğa dair kendi yaklaşımını geliştirmiştir.⁶⁰

Smith’in teorisi, üç ilkeye dayanmaktadır. Bunlar; doğal düzenin yararlı işleyişi yani görünmez el kavramı, doğal özgürlük ve devletin yetersizliği olarak sıralanmaktadır. Bir devleti, en düşük barbarizmden en yüksek bolluğa ulaştırmak için; barıştan, kolay vergilerden ve adaletli bir yönetimden başka bir şey gerekli değildir, geri kalan her şey kendiliğinden düzene girecektir. Bu doğal gidişe karşı gelen veya onları başka bir tarafa yönlendiren veya toplumun gelişmesini bir noktada durduran hükümetlerin tamamı doğal değildir ve kendilerini güçlü kılma çabaları onlara baskıcı ve otoriter eğilimli bir özellik kazandırır.⁶¹

İyimser bir klasikçi olarak adlandırılan Adam Smith, belirli bir kalkınma süreci sonrasında ekonominin durgunluğa gireceğini varsaymaktadır. Smith, ekonominin durgunluk sürecini olumsuz bir süreç olarak kabul etmemektedir. Smith ekonomik büyüme sürecini, tabii kaynakları zengin yeni iskân edilmiş bir ülke varsayımına dayanarak analiz etmektedir. Buna göre, ekonomi büyüdükçe kar haddi ile ücret

---

⁵⁹ Barış Erdem Gürkan, “Üretim Sürecinde Dönüşüm ve Yoksulluk”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009, sf 67,68.

⁶⁰ Vural Fuat Savaş, *İktisatın Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, sf.273.

⁶¹ Savaş, a.g.e., sf 272.

arasındaki ilişki incelenmektedir. Başlangıç itibariyle sermaye stokunun küçük olması kar oranlarını artırmaktadır. Kar oranlarının yüksek olması sebebiyle sermaye stokundaki artış hızlanacaktır. Sermaye stokundaki bu artışa bağlı olarak işgücü talebini de artıracaktır ve dolayısıyla ücretlerde yüksek olacaktır. Ancak bu denge, sermaye stokunun artmasıyla değişecek ve kar hadlerini düşürecektir. Ücret haddinin yüksek kalması, sermaye stokundaki artış ile nüfus artış oranının aynı yönde ilerlemesine bağlıdır. Smith'in "Azalan Verimler Kanunu" gereği olarak, ekonomide belirli bir aşamaya ulaşıldıktan sonra sermaye birikimi yavaşlamaya başlar, kar hadleri azalır ve buna bağlı olarak ücretler de düşer. Kar hadlerinin azalarak faiz oranı seviyesine düşmesiyle ekonomi durgunluk dönemine girer. Ekonominin durgunluk aşamasında ücretler, geçim düzeyinin üstüne çıkmadığından nüfusun temel ihtiyaçlarını karşılaması zorlaşır. Dolayısıyla bu durgunluk dönemi yoksulluğu ortaya çıkarmış olacaktır.⁶²

Klasik iktisatçılardan J.S.Mill, servet ve bölüşüm konularını temel alarak inceleme yapmaktadır. Mill serveti, zihni servet ve maddiyata bağlı servet olarak ayırmaktadır Buna göre, bir bireyin yetenekleri ve bilgisi o bireyin zihni servetleridir. Maddiyata bağlı servet ise, faydalı, tasarruf edilebilen, değişim değeri olan servettir. Mill 'e göre, bölüşümün insanlar tarafından yapılması gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir ve bölüşümün düzeltilmesi aşırı dengesizliklerin ortadan kaldırılmasına bağlıdır. Üretim faktörlerinin değil, elde edilen hâsılanın dengeli ve adil bir biçimde dağıtılması gerektiğini savunan Mill, topraktan elde edilen rantı "hak edilmemiş kazanç" olarak değerlendirmektedir. Çünkü Mill'e göre, gelir dağılımında dengesizliğe yol açan nedenlerden birisi toprak mülkiyetidir ve yoksulluğun ortaya çıkmasında etkili bir faktördür. Yoksulluğun önlenmesi için ise "arazi vergisi" ile rantın millileştirilmesi gerektiğini savunmaktadır.⁶³

Klasik teorinin diğer önemli isimlerinden biri de, nüfusun gücünün toprağın ürün sağlama gücünden çok daha büyük olduğunu savunan Malthus'tur. Nüfus kontrol altına alınmadığı takdirde geometrik oranla, gıda maddeleri ve geçim vasıtaları ise aritmetik oranla artmaktadır. Nüfus gücü ile toprağı üretim gücü arasındaki bu dengesizlik, toprağın verimliliğini de azaltacaktır. Bu durum, toprağın verimliliğı teknolojik bazı

---

⁶² Gülten Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984, sf 96.

⁶³ Gündüz, a.g.m., sf.35,36.

imkânlarla artırılmadığı sürece üretimin azalmasıyla sonuçlanacaktır ve yoksulluğu baş göstermeye başlayacaktır.

Malthus, yoksullar için düzenlenen yardım politikalarının, yoksulları tembelliğe teşvik edeceğini ve kişisel çıkar duygularını arka plana atacağını savunmaktadır. Dolayısıyla Malthus, yoksullara yapılan yardıma karşı çıkmaktadır.⁶⁴

1.6.2. Marksist Düşünceye Göre Yoksulluk

Kapitalizmin özellikle sanayi devrimi sonrasında sıkça krizlerle karşı karşıya kalmasıyla, işçi sınıfının ücretlerinin düşüklüğü Marksist düşüncenin doğuşuna sebep olmuştur. Marks da, kapitalist sistemin sonsuza kadar büyümesini devam ettirmesinin mümkün olamayacağını savunmaktadır. Aslında Marx yoksulluk konusunu başlı başına bir çalışma alanı olarak ele alıp incelememiştir. Kapitalist üretim tarzını çözümlmeyi amaçlayan bütünsel teorisini geliştirirken yoksulluğun neden ve kökenlerinden bahsetmiştir. Ortaya çıkan sonucu kapitalizm ile bağdaştırmış ve kapitalizmle yoksulluk arasındaki ilişkiyi vurgulamıştır. Dolayısıyla klasik iktisat yaklaşımı olmak üzere hâkim yaklaşımlara karşı gelmiştir. Örneğin, Malthus'un nüfus teorisini kastederek "Her özel tarihsel üretim tarzının, yalnızca kendi sınırları içerisinde tarihsel bakımdan geçerli kendi özel nüfus yasaları vardır. Soyut bir nüfus yasası, ancak ve o da insanoğlu kendilerine müdahale etmediği sürece, bitkiler ve hayvanlar için vardır" diyerek Malthus'un nüfus ilkesine dayalı yoksulluk yaklaşımını eleştirmiştir.⁶⁵ Marx diğer klasik iktisatçıların tersine yoksulluğu Smith'in deyişiyle arızı bir durum olarak değerlendirmemekte, aksine yoksulluğu kapitalizmin kaçınılması olanaksız bir sonucu olarak görmektedir. Marx'ın bu yaklaşımının arkasında Marksist iktisat yaklaşımının temeli olan artı-değer teorisi vardır. Bu teori ise aslında temelleri klasik iktisat okulu tarafından atılan emek-değer teorisinin türetilmiş halidir. Kısacası, kapitalist üretim tarzında zenginliğin kaynağının, karşılığı ödenmemiş emek olarak da bilinen artı-değer yani emek sömürsü olduğu ifade edilmektedir. Artı-değer, mülksüzleştirilerek emek gücünü satmak zorunda kalan proletarya ya da işçi sınıfı tarafından üretilir ve bu değer üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf tarafından kapitalist üretim döngüsü olan sermaye birikim döngüsünü devam ettirmek için kullanılır. Kapitalizmin yapısal bir

⁶⁴ Banu Metin, "Türkiye'de 2000 Sonrası Dönemde Uygulanan Ekonomik ve Sosyal Politikalar Temelinde Yoksulluk Sorunu: Ankara'da Uygulamalı Bir Araştırma", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011, sf.45.

⁶⁵ Gündüz, a.g.m., sf.35.

özelliği olan sermaye birikim süreci kendisini artı-değere el konulması üzerinden var etmektedir. Bu durum, proletarya açısından kaçınılmaz bir sonucu olan yoksulluğu da arızı ya da geçici bir durum değil; kaçınılmaz bir sonuç haline gelmektedir.⁶⁶

Marksizm'e göre, yoksulluğun temel nedeni emekçi sınıfın, kapitalist işveren tarafından sömürülmesi ve işçilerin emeğinin karşılığını alamamasıdır. İşçi sınıfının hak ettiği tüketimi yapamaması, zorunlu ihtiyaçlarını karşılayamaması, ayrıca nüfusun sürekli artmasıyla ücretlerin doğal ücret seviyesinde kalması devamlı işçi sınıfının aleyhine olduğundan bu sınıfın sefalet ve yoksulluğa düşmesine neden olmaktadır.⁶⁷

Marksist iktisadın yoksulluğa ilişkin çözümlemeleri ile ilgili olan bir başka konu ise kapitalizmde istihdam ve işsizlik ile ilgilidir. Marx, işsizliğin kapitalist toplumların gelişme koşul ve dinamiklerinin bir sonucu olduğunu savunmaktadır. Kapitalizmde oluşturulan 'yedek sanayi ordusu' ile sistemin sürekliliğinin temel aktörlerinden birisi işsizliğe ve yoksulluğa mahkûm edilen kesimler olmaktadır. Marksist iktisatta hâkim bir mutlak yoksullaşma yaklaşımı bulunmakla birlikte görelî yoksullaşmadan da bahsedilmektedir. Buna göre; toplumun tüm kesimlerinin faydalanacağı bir zenginleşme ya da gelir artışı durumunda bile sınıfsal kutuplaşmaya dayalı olarak görelî yoksulluk artış gösterecek; yani zengin ve yoksul kesimler arasındaki uçurum daha da büyüyecektir.⁶⁸

1.6.3. Keynes'e Göre Yoksulluk

Keynes, yaşadığı dönemin sorunlarına yönelen ve bu sorunlara çözüm bulmak için öneriler getiren iktisatçılardan biridir. Yaşadığı dönemde Birinci Dünya Savaşı ve daha sonra da Büyük Bunalımı'nın meydana getirdiği çalkantılar, onun düşüncelerine yön vermiştir. Çünkü bu yıllarda, uluslararası ticaret ilişkileri bozulmuş ve altın para standardı çökmüştür. Bu çöküntüyle beraber ortaya çıkan enflasyon, daha sonra döviz kurlarındaki istikrarsızlık ve ödemeler bilançosu dengesizlikleri, ardından yaşanan deflasyon ve yaygın bir işsizlik bütün ulusal ekonomilerin sarsılmasına neden olmuştur. Bu ekonomik felaketlerin nedenlerini görmeye yardımcı olacak bir teorik çerçevenin

---

⁶⁶ Gürkan, a.g.t., sf 72,73.

⁶⁷ Gündüz, a.g.m., sf.35.

⁶⁸ Gürkan, a.g.t., sf.73.

bulunması ve felaketlerin önüne geçebilmek için alınması gereken pratik önlemler, o dönem iktisatının temel konusunu oluşturmuştur.⁶⁹

1929 yılında meydana gelen krizin de ardından Keynes, teorik araştırmalarına son biçimini vermiş ve 1930 yılı sonunda İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi Kitabı'nı yayınlamıştır. Bu eserin öncelikli hedefi, ekonomik depresyonlar sorununu açıklığa kavuşturmadır.⁷⁰

Keynes'e göre ekonomik depresyonun nedeni, normal tasarrufun yatırımdan daha büyük olmasıdır. Bu durum tüketim malları piyasasında bir dengesizlik meydana getirmekte ve dolayısıyla bu sektördeki üreticiler, mallarını maliyetlerinden daha düşük fiyata satmak zorunda kalmışlardır. Bu durumda yatırım yetersizliği, depresyona neden olmaktadır. Para Kitabı 1930 yılı sonlarında yayımlandığı zaman, bir yılı aşkın bir süreden beri ABD'yi kasıp kavuran büyük kriz, etkisini Avrupa'da da duyurmaya başlamıştı. Kriz tehdidi karşısında Büyük Britanya, ekonomik sistemini aniden değiştirmeye karar vererek, Keynes tarafından önerilen çarelerden birini benimsemiş ve 1931 yılında parasının değerini düşürme yoluna gitmiştir. Nitekim diğer kapitalist ülkelere kıyasla İngiltere'de krizin etkisinin daha az hissedilmesi, uygulanan politikadan da yararlı çıktıldığını göstermektedir.⁷¹

Keynes'in "İstihdam, Para ve Faiz Genel Teorisi" adlı kitabıyla, iktisatçıların düşüncelerini etkilemiş ve neo-klasik iktisatın dışına çıkarmıştır. Ayrıca dikkatleri makro ekonomiye ağırlık veren bir yöne kaydırmıştır. Keynes bu dönemde, ücretler ve fiyatların esnek olduğu bir ekonomide tam istihdamın kendiliğinden sağlanacağını savunan neo-klasik teoriyi reddetmiştir. Keynes'e göre, ücretlerde indirim yoluna gidilmesi, işsizliği gidermede etkili bir politika olmayacak çünkü böyle bir politika toplam talebi azaltacaktır.⁷²

Keynes, tek başına faiz oranlarını etkileyerek bir para politikasının oluşturacağı etki konusunda oldukça şüpheli olduğunu belirtmiştir. Ona göre, devlet, geleceği görerek, sermaye mallarının marjinal etkinliğini ve toplumun genel sosyal çıkarlarını

---

⁶⁹ Savaş, a.g.e., sf.742.

⁷⁰ Denis, a.g.e., sf. 713.

⁷¹ Denis, a.g.e, sf.714, 715.

⁷² Savaş, a.g.e., sf 640.

ölçmelidir. Buna bağlı olarak devlet, yatırımı doğrudan örgütleme konusunda giderek artan bir sorumluluk almalıdır.⁷³

Bu görüşler çerçevesinde, klasik iktisadın belli başlı paradigmaları sorgulanmaya başlamıştır. En başta dışarıdan herhangi bir müdahale olmaksızın piyasanın kendi kendine dengeye geleceği ve dolayısıyla tam istihdamın sağlanacağına dair temel görüş yıkılmıştır. Keynes'e göre arz ile talep arasındaki dengenin kapitalizm koşullarında kendiliğinden sağlanması gibi bir durum söz konusu olmayabilir. Dolayısıyla devlet, uyguladığı politikalar aracılığıyla piyasaya müdahale etmeli ve ekonomik dengenin sağlanmasında etkin bir şekilde rol almalıdır.⁷⁴

Keynesyen iktisat, klasik iktisadın arz yanlı politikalarının aksine talep yanlı ekonomi politikalarının uygulanması gerektiğini savunmaktadır. Bu politikalar ise, ekonomik döngünün sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için talebin yüksek tutulmasına bağlıdır. Keynesyen politikaların yoksulluk konusuna ilişkin yaklaşımı ise bu politikaların şekillenmesiyle ortaya çıkmaktadır. Keynesyen iktisat yaklaşımı, ekonomik kriz ve bunalım koşullarında şekillendiği için yoksulluk, işsizlik ve istihdam, gelir dağılımı gibi konuların üzerine özellikle eğilim göstermiştir. Keynes, daha önce de belirtildiği gibi kapitalizmde piyasa dengesi ya da tam istihdam durumunun kendiliğinden meydana gelmeyeceğini savunmaktadır. Çünkü piyasa dengesine yaklaşıldığı izlenimi uyandıran süreçlerin ardından ağır ekonomik krizler ortaya çıkmıştır. Kriz olgusu işsizlik, yoksulluk ve genel olarak talep yetersizliğini beraberinde getirdiğinden, bu noktada krizden kurtulmak için Keynesyen iktisadın yoksulluk anlayışı devreye girmektedir. Bu çerçevede özellikle kamusal yatırımlar olmak üzere istihdamı artırıcı yatırımların uygulanmasıyla, krizin yarattığı işsizlik sorununun giderilmesi sağlanacaktır. Ayrıca toplumdaki gelir ve servet dağılımının eşitsizliğinin azaltılmasına yönelik politikaların uygulanması, geniş kesimlerin tüketim eğilimlerini olumlu yönde etkileyerek talep yetersizliğinden kaynaklanan krizlerin ortaya çıkışını da engelleyebilecektir. Öte yandan talebin belirli bir seviyenin altına düşmesini engelleyici politikalar ekonomik büyümenin sürekliliğini de sağlayarak olası birçok sorunu daha oluşmadan ortadan kaldırmaktadır. Tüm bu politikaların arkasında ise kriz

---

⁷³ John Maynard Keynes, Genel Teori İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi, çev. Uğur Selçuk Akalın, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2008, sf.145.

⁷⁴ Gündüz, a.g.m., sf.35.

dönemlerinde genişleyen yoksul kesimlerin durumunun iyileştirilerek “refah toplumu” nun oluşturulması isteği yatmaktadır. Keynesyen iktisata göre yoksulluğun en büyük sebebi, ekonomik krizler ve krizlerin kaçınılmaz sonucu olan işsizlik ve gelir dağılımı bozukluklarıdır. Dolayısıyla ekonomik büyümenin belirli bir istikrara kavuşturulması, işsizlik ve gelir eşitsizliği sorunlarının giderilmesi gibi politikaların uygulanması ile yoksulluğun ortadan kaldırılması ve “refah toplumu” nun oluşturulması sağlanabilir.⁷⁵

1.6.4. Neo-Klasiklere Göre Yoksulluk

Günümüzde sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmelerin yorumlanmasında kullanılan kavramların başında gelen neo-liberalizm, çok boyutlu bir olgudur. Günümüzde neo-klasik iktisat en somut haliyle neo-liberal politika ve uygulamalarda görülmektedir. Bu iktisadi anlayış, sıklıkla yoksulluğa değindiğinden ayrıca üzerinde durulmalıdır.⁷⁶

1945–1970 yılları arasında ekonominin temelini oluşturan Keynesyen politikaların dönüşümü olarak nitelendirilen neo-liberalizm, Keynesyen tam istihdam ve yoksulluğu azaltma gibi amaçlardan ziyade ekonomik istikrar vurgusunun üzerinde durmuştur. Bu açıdan bakıldığında neo-liberalizm, geleneksel liberalizmden devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini ve işleyişin piyasalara bırakılmasını savunan ekonomik liberalizmin yeniden kabul edilişi olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, devlet müdahalesine açık olmayan, sürecin kendiliğinden işlediğini öngören bir piyasa mekanizması neoliberalizmin de esas temellerini oluşturmaktadır.⁷⁷

Neo-klasik iktisat, Keynesçi refah devletine yönelttiği eleştirilerin temelinde, yukarda da bahsedildiği gibi devlet müdahaleciliği vardır. Bu eleştiriler arasında, devlet müdahalelerinin piyasanın mikro-iktisat göstergelerini önemli ölçüde çarpıttığı, sermaye birikimini ve üretimi engelleyici doğrultuda olduğu ve bu müdahalelerin nihai sonuçlarının ise büyümeyi engellemesi ve yüksek enflasyon haline getirmesi vardır. Bu noktada, devletin Keynesçi refah harcamalarından dolayı tembelleştiği ve ücret politikalarına yönelik emekçi sınıflardan gelen taleplere bile gereğince cevap veremeyecek kadar zayıfladığı öne sürülmektedir. Ancak iktisadi alan sürekli değişim

---

⁷⁵ Gürkan, a.g.t., sf.71,72.

⁷⁶ Gürkan, a.g.t., sf.73,74.

⁷⁷ Elif Doğan, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluk Siyaseti”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, sf.20.

halinde olan, belirli bir doğrultusu ve nihai amacı olmayan bir alandır. Refah devleti modelinde ekonominin işleyişi konusunda düzenleyicilik misyonu yüklenen devletin konumu, neo-liberalizmde piyasalara bırakılmıştır. Ancak bu durum devleti konum olarak arka plana düşürmemiş, aksine piyasaların geleceği için daha da zorunlu hale gelmiştir. Kapitalist devletin, üretim ilişkilerinin yeniden üretilebilmesi için birikim süreçlerine müdahale ederken diğer yandan bu müdahaleleri gizlemek zorunda olmasından dolayı, Milton Friedman devletin başlıca işlevini “düzenin sürekliliğini sağlamak ve rekabetçi piyasaları güçlendirmek” olarak yeniden düzenlemiştir.⁷⁸

Neo-klasik iktisadın yoksulluğa yaklaşımı, yoksulluğun etkin ve istikrarlı bir büyümenin neticesinde uzun vadede çözümlenebilecek bir sorun olarak ele alınması gerektiğini savunmaktadır. İnsanların ‘insanca’ muamele görmesi ve özgürleşmelerinin önündeki başlıca engellerden birisi olarak yoksulluk kabul edilmektedir. Ancak bu çelişkinin ve eşitsizliğin devlet eliyle düzeltilmesine şiddetle karşı çıkmaktadır. Çünkü eğer bu durum devlet tarafından iyileştirilirse rasyonellik ortadan kalkacak, dahası yoksulluk sorununa hiçbir şekilde çözüm bulunamayacak ve ortadan kaldırılamayacaktır.⁷⁹

Friedman’a göre; yoksulluğun azaltılmasına yönelik alınan önlemlerden biri, yoksul kesimi bu durumdan kurtarmak için onlara yardım etmektir. Ancak yardım edenlerin tek başına yardım etmesi, kişinin yardım etme dürtüsünü azaltmaktadır, ancak gelirleri sabit en aza tamamlayan bir sistemin yapacağı gibi bu isteği tamamıyla ortadan kaldırmaz. Fazladan kazanılmış her dolar, her zaman harcanabilecek daha fazla para demektir. Bir diğer görüşe göre ise; eğer hedef yoksulluğun azaltılması ise, yoksullar için hazırlanan yardıma yönelik bir program olmalı ve söz konusu bu program insanlara, belirli bir meslek grubunun ya da yaş grubunun veya ücret grubunun ya da örgütlerin ve sanayilerin üyeleri olduklarından dolayı değil, onlara insan oldukları için yardım yapılmasını sağlayacak şekilde hazırlanmalıdır.⁸⁰

---

⁷⁸ Aylin Topal, ” Küreselleşme Sürecindeki Türkiye’yi Anlamaya Yarayan Bir Anahtar: Yeni Sağ”, <http://www.praksis.org/wp-content/uploads/2011/07/007-05.pdf>, sf.69,70, (08.06.2014).

⁷⁹ Gürkan, a.g.t., sf.76.

⁸⁰ Milton Friedman, *Kapitalizm ve Özgürlük*, çev. D. Erberk ve N. Himmetoğlu, Plato Film Yayınları, İstanbul, 2008, s.259.

1.6.5. Yeni İktisat Modellerine Göre Yoksulluk

Geçmişten günümüze iktisatçılar, ülkeler arasındaki büyüme hızlarını ve bu ülkelerin büyüme hızlarındaki farklılığı açıklamaya ilişkin görüşler öne sürmüşlerdir.⁸¹ Neoklasik model, ekonomik büyümeyi ve ekonominin yapısını incelemede yararlı görüşler sunsa da, yetersiz kalmıştır.⁸²

1980'lerin ikinci yarısında Neo-Klasik kuramın varsayımlarını değiştiren yeni modeller ortaya çıkmıştır. Ortaya atılan bu yeni modeller büyümenin, beşeri sermaye, dış ticaret, kamu harcamaları gibi unsurlara bağlı olduğunu savunmaktadır. Son dönemlerde Neo-Klasik teoriye alternatif olarak içsel büyüme teorileri (endogenous growth theories) geliştirilmiştir.⁸³ Yeni büyüme teorisi veya içsel büyüme teorisi olarak kabul edilen bu yaklaşım, daha önce iktisat yazınında dışsal olan faktörleri, içsel faktörler olarak belirtmektedirler.⁸⁴ İçsel büyüme modelleri, ekonomik büyümenin içsel iktisadi temellerinin olacağını savunmakta ve ülkelerin gelir düzeylerinin kendiliğinden birbirine yaklaşması durumunu reddetmektedir. Ayrıca, az gelişmiş ülkelerin ekonomileri adına tedbirler alması gerektiği, aksi takdirde gelişmiş ülkelerle arasındaki farkın giderek artacağı söylenmektedir.

Yeni büyüme modellerinde teknoloji ekonominin yapısını etkileyen unsurlardan birisidir. Ayrıca kamu politikaları ve bilgi edinme gibi unsurlar da ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Verimli kamu harcamaları, ar-ge, eğitim, sağlık, finansal kalkınma gibi alanlarda daha etkin hale getirildiğinde özellikle az gelişmiş ülkelerin büyümeleri hızlanacaktır. İçsel büyüme modellerine göre eğitim ve sağlık harcamalarının artması, ekonomiye pozitif yönde etkileyeceği öne sürülmektedir. Türkiye için içsel büyüme modeli üzerinden yapılan çalışmalarda, eğitim ve sosyal güvenlik harcamalarının ekonomiyi pozitif yönde etkilediği, fakat sağlık ve altyapı yatırımlarının aynı etkiyi oluşturmadığı sonucuna varılmıştır. Buna göre, gelişmekte olan Türkiye'de eğitim ve sosyal güvenlik harcamalarının etkin ve verimli olduğu, sağlık ve altyapı harcamalarının ise verimsiz bir şekilde dağıtıldığı sonucuna ulaşılmaktadır. İçsel büyüme teorilerinde

---

⁸¹ Muhsin Kar – Hüseyin Ağır, *Türkiye'de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Testi (Neo-Klasik Büyüme Teorisi)*, KSÜ Yayınları, 1998, sf.1.

⁸² Arif Özsağır, "Dünden Bugüne Büyümenin Dinamiği", Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF Dergisi, 2008, c.10, S.8, sf.8.

⁸³ Kar-Ağır, a.g.e., sf 1.

⁸⁴ Özsağır, a.g.m., sf.8.

kamu politikalarının yanı sıra beşeri sermaye gibi unsurlar da ülkelerin gelişmişlik seviyesini belirlemektedir. Beşeri sermaye kavramı, toplumun veya bireylerin sahip olduğu bilgi, beceri, yetenek, sağlık durumu, eğitim düzeyi gibi kavramların tamamını kapsamaktadır. Yakın geçmişte ortaya konulan iktisat modellerinde beşeri sermayenin önemi üzerinde durulmuş ve beşeri sermayenin ekonomiye olumlu yönde katkıda bulunduğu belirtilmiştir.⁸⁵

Son dönemde ileri sürülen görüşler, ekonominin yapısını ve ekonomik büyümesini etkileyen sadece tek bir faktörün olmadığını, aksine birçok unsurun olduğunu göstermektedir. Ekonomik yaşanan dönüşümler, sanayi ekonomisinin yanı sıra bilgi ekonomisini de ön plana çıkarmıştır. Bilgi ekonomisine geçiş, ekonominin içinde bulunduğu yoksulluktan zenginliğe ve refaha ulaştıran bir süreç olarak kabul edilmiştir. Yani, ekonominin zenginleşmesi bilgi yenilik ve yeni fikirlere dayandırılmaktadır.⁸⁶

---

⁸⁵ Kar-Ağır, a.g.e., sf 1.

⁸⁶ Özsağır, a.g.m., sf.15.

İKİNCİ BÖLÜM

2000 SONRASI TÜRKİYE' DE YOKSULLUĞUN BOYUTLARI VE YOKSULLUĞU ETKİLEYEN YAPISAL FAKTÖRLER

2.1. DÜNYA'DA YOKSULLUK PROFİLİNE BİR BAKIŞ

Yoksulluk küresel bir sorun olarak sadece dünyanın az gelişmiş bölgelerinin yaşadığı bir sorunu değil, gelişmekte olan ülkelerin ve hatta gelişmiş ülkelerin önemli bir sorun haline gelmiştir. Dünya Bankası ve UNDP başta olmak üzere uluslararası kuruluşların yayımlamış oldukları yoksulluk çalışmaları, yoksulluğun çeşitli ülkelerde ulaştığı yüksek düzeyi daha net ifade etmektedir.⁸⁷ Dünya Bankası yoksulluğu daha çok parasal gelir açısından tanımlamaktadır. Fakat Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın konuları arasına giren yoksulluk, yoksulluğa dair net bir tanım belirtmemektedir.⁸⁸

Günümüzde dünya nüfusunun % 10'u toplam dünya gelirinin yüzde yetmişten fazlasını elde etmektedir. Altı milyar iki yüz milyona sahip dünya nüfusunun 2,5 milyarı (yaklaşık yarısı) günlük 2 \$ yoksulluk sınırının, 1 milyarı (yaklaşık altıda biri) günde 1 \$ yoksulluk sınırının altında yaşamını sürdürmektedir. Yoksullukla birlikte ülkeler ve bölgeler arasındaki eşitsizliğin boyutları da giderek artış göstermektedir. Ortalama olarak yoksul ülkeler zengin ülkelere göre daha yavaş büyüme oranına sahip olduğu için ülkeler arasındaki gelir uçurumu giderek derinleşmektedir. 1960 yılında en zengin 20 ülkenin geliri, en fakir 20 ülkenin gelirinden 18 kat fazla iken, 1995'te bu oran 37 kat ile ikiye katına çıkmıştır. İnsanlığın dörtte birini oluşturan sanayileşmiş kesim, dünya zenginliğinin % 85'ine sahiptir.⁸⁹

Günde 100 bin insan açlık ve açlığın yan etkilerinden ölmektedir. Sadece 2000 yılında 36 milyon kişi bu nedenle yaşamını yitirmekte, her 6 dakikada bir, gerekli A vitamini alamadığı için bir insan kör olmakta, 6,2 milyar insandan 826 milyonu sürekli yetersiz beslenmekte ve kronik açlık çekmektedir. 1 milyar insan temiz suya erişim

⁸⁷ Devlet Planlama Teşkilatı, "Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyon Raporu", 9. Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayınları, Yayın No: DPT: 2599- ÖİK: 610, Ankara, 2001, s.104.

⁸⁸ Özge Arpacıoğlu – Metin Yıldırım, "Dünya'da ve Türkiye'de Yoksulluğun Analizi", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2011, c.4, S.2, sf. 64-67.

⁸⁹ Arpacıoğlu – Yıldırım, a.g.m., sf.64.

sağlayamamakta, 2,4 milyar kişi yeterli sağlık koşullarından yoksun kalmaktadır. Yılda 4 milyon insan bağırsak hastalığı sebebiyle ölürken, 1,1 milyon Afrikalı çocuk HIV virüsü taşımaktadır. Avrupa ile Afrika kıtaları arasında ortalama insan ömrü açısından bakıldığında tam 25 sene fark olduğu görülmektedir. ABD ve AB ülkelerinde 1 yılda sadece parfümler için harcanan toplam parayla tüm dünya nüfusunun açlık probleminin çözülebileceği söylenmektedir. Tüm bu verilere bakıldığında sorunun ne kadar önemli boyutlarda olduğu daha net anlaşılabilir. Dünya Bankası (DB), 1981-2020 (2020 tahmini rakam olarak verilmektedir) dönemine ait yoksulluğun bölgelere dağılımına ilişkin araştırmalar yapmıştır. DB, günde 1 \$, 1.25 \$ ve 2 \$' dan az gelire yaşayan insanları yoksul olarak kabul etmektedir. Dünya Bankası araştırmasının neticesinde, günde 1 \$, 1.25 \$ ve 2 \$'dan az gelire yaşayan insanları yoksul olarak kabul etmiştir.⁹⁰

Tablo 1. Günde 1 \$'dan Daha Az Gelire Yaşayan Nüfus Sayısı (Milyon)

Bölge	1981	1987	1990	1993	1999	2001	2005	2015*	2020*
D. Asya ve Pasifik	796	426	472	415	282	284	317	120	83
Çin	634	308	375	334	223	212	208	70	56
Avrupa ve Merkezi Asya	1	2	2	17	30	18	16	7	5
Latin Amerika ve Karayipler	36	45	49	52	54	50	45	30	27
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	9	7	6	4	8	7	11	6	6
Güney Asya	475	473	462	476	453	428	595	388	352
Hindistan	382	370	357	380	352	359	456	295	268
Alt Sahra Afrika	164	219	227	241	292	314	387	366	352
Toplam (Hindistan ve Çin Hariç)	1480	1171	1219	1206	1117	1101	1371	918	826

Kaynak: World bank

* Tahmin edilen değer

Dünya Bankası, 1981-2001 yılları arasında açlık sınırını 1 \$ olarak baz alırken, 2005-2020 yılları arasında 1.25 \$ baz alınmış ve dünyadaki yoksul sayıları hesaplanmıştır. Bu verilere göre, 1990 yılından itibaren yoksul nüfus sayısında azalma gözlenmektedir. 1981 yılında bu rakam 1 milyar 480 milyon iken, 2020 yılında rakamların 826 milyona düşeceği tahmin edilmektedir. Buna rağmen, bu azalmadaki oranın çoğunluğu ekonomisinde önemli gelişmeler kaydeden Çin'e aittir.

1981-2001 yılları arasında dünya genelinde günde 1 \$'dan daha az gelire yaşamını ikame eden nüfus sayısında önemli azalmalar olsa da, Avrupa ve Merkezi Asya, Latin Amerika, Karayipler ve Alt Sahra Afrika'sı ülkelerinde bu nüfusun giderek arttığı gözlenmiştir. 1981-2001 döneminde dünyada nüfus artışı fazla olduğundan,

⁹⁰ Arpacıoğlu – Yıldırım, a.g.m., sf.65.

yoksulluk içinde yaşayan insan sayısının değişmesi de güçleşmektedir. Yoksul nüfus sayısı artışı en fazla olan bölge Alt Sahra Afrika'sıdır. Belirlenen yıl aralıklarında yoksul nüfus sayısındaki en önemli azalmanın Çin'de, daha sonra Doğu Asya ve Pasifik bölgesi ülkelerinde gerçekleştiği gözlenmektedir. Avrupa ve Merkezi Asya'da 1981 yılında yoksul insan sayısı 1 milyon iken 1999 yılında 30 kat artarak 30 milyona ulaşmıştır. Alt Sahra Afrika'sında 1981 yılında 164 milyon insan açlık sınırında yaşamakta iken bu sayı yıldan yıla artmış ve 2005 yılında 387 milyona yükselmiştir. Doğu Asya, Pasifik Bölgesi ve Çin'de de tam tersi bir durum gözlenmiştir. Doğu Asya ve Pasifik bölgesinde 1981 yılında yoksul nüfus sayısı 796 milyon iken 2020 yılında 83 milyona düşeceği, Çin 1981 yılında bu rakam 634 milyon iken 2020 yılında 56 milyona düşeceği öngörülmektedir. Diğer bölgelerde ise veriler yıldan yıla değişiklik göstermiştir.

Dünya Bankası yoksulluk sınırını 2 \$ olarak kabul ettiğinde ise durumun ciddiliği daha net görülmektedir. 1981-2005 yılı itibariyle günde 2 \$'dan daha az geliri olan nüfus sayısında, 1 \$'ın tam tersine yıllar itibariyle bir azalış değil artış gözlenmektedir. 2005-2020 yılları arasında ise bir azalış beklenmektedir. 2005 yılı verilerine bakıldığında, 2.557 milyon insanın dünyada 2 \$'ın altında bir gelire yaşadığı görülmektedir. Çin, Doğu Asya ve Pasifik bölgesinde düzenli olarak bir azalış gözlenmekte iken, diğer bölgelerde yıldan yıla değişkenlikler söz konusu olmuştur. Avrupa ve Merkezi Asya'da 1981 yılı itibariyle 2 \$ yoksulluk sınırı altında yaşayan nüfus 8 milyon iken, 2005 yılında 39 milyona ulaşarak yaklaşık 5 kat artış göstermiştir. 2015-2020 yılları arasında ise bu rakamın azalması beklenmektedir.

Tablo 2. Günde 2 \$'dan Daha Az Gelirle Yaşayan Nüfus Sayısı (Milyon)

Bölge	1981	1987	1990	1993	1999	2001	2005	2015*	2020*
D. Asya ve Pasifik	1170	1028	1116	1079	900	868	730	394	299
Çin	876	731	825	803	628	594	473	220	168
Avrupa ve Merkezi Asya	8	8	58	78	112	94	39	22	18
Latin Amerika ve Karayipler	99	115	125	136	127	128	91	67	62
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	52	53	51	52	70	70	52	30	26
Güney Asya	821	911	958	1005	1034	1059	1091	973	926
Hindistan	630	697	731	770	804	826	828	728	686
Alt Sahra Afrikası	288	355	382	409	487	514	555	574	595
Toplam (Hindistan ve Çin Hariç)	2438	2470	2689	2759	2730	2733	2557	2060	1926

Kaynak: World Bank

* Tahmin Edilen Değer.

Tüm bu verilere dayanarak yoksulluk belki nüfus ve oran olarak azalmalar gösterse de, bölgeler itibariyle bu yoksulluğun azalması eşitsiz bir dağılım sergilemektedir. Doğu Asya, Güney Asya, Pasifik ve Çin’de yoksulluk azalmış olsa da, Afrika’da, Avrupa ve Merkezi Asya’da durum tam tersidir. Özellikle Alt Sahra Afrika’sında yoksulluk oranlarında önemli artışlar gerçekleşmiştir. Nitekim bu ülkede nüfusun yarısından fazlası yoksulluk sınırının altında yaşamlarını sürdürmektedir. 2005 yılında 2 \$’dan daha az gelirle yaşayan nüfus oranı %47 iken, bu oranın 2020’de %29.8’e düşeceği öngörülmektedir.⁹¹

Tablo 3’deki veriler, çoğunluğu gelişmiş ülkelerden oluşan OECD ülkeleri içinde Türkiye’nin yerinin daha net anlaşılması açısından önem taşımaktadır. OECD ülkelerinin yoksulluk oranları açısından sıralaması, hemen hemen gelir eşitsizliğine göre ortaya çıkan sıralamayla aynıdır. Sıralamanın bu şekilde olması; yoksulluk oranlarının gelir eşitsizliğini gösteren önemli bir ölçüt olduğu yönündeki tahminleri güçlendirmektedir. 30 OECD üyesi ülke arasında en düşük yoksulluk oranına sahip ülkeler sırasıyla Çek Cumhuriyeti, Danimarka ve İzlanda olarak sıralanmaktadır. Ortalama olarak 20 OECD üyesi ülkelerde yaşayan halkın % 11,6’sı yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Yoksulluk oranının en yüksek olduğu ülkeler Meksika, Türkiye ve Amerika’dır. Türkiye’nin yoksulluk oranı OECD ortalamasının çok daha üzerindedir. Türkiye’nin yoksulluk oranı, yoksulluk oranının en düşük olduğu Çek Cumhuriyeti’nin yaklaşık 3,5 katıdır.⁹²

---

⁹¹ Mücella Okurkan Bursal, “Yoksullukla Mücadelede Dünya Bankası’nın Değişen Rolü”, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2010, sf 30,31.

⁹² Barış Yıldız, “Dünya’da ve Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Uygulanan Mali Tedbirler ve Türkiye Analizi”, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2013, sf.28,29.

Tablo 3. OECD Ülkelerinde Yoksulluk (2005/2010-%50 Medyan Gelire Göre)

OECD Ülkeleri	Yoksulluk Oranı 2005	Yoksulluk Oranı 2010	OECD Ülkeleri	Yoksulluk Oranı 2005(%)	Yoksulluk Oranı 2010 (%)
Danimarka	5,3	6	Yeni Zelanda	10,8 (2003)	10,3 (2009)
İsveç	5,3	9,1	Almanya	8,3 (2004)	8,8
Çek Cumhuriyeti	5,5	5,8	İtalya	11,8 (2004)	13
Avusturya	7,7	8,1	Kanada	11,7	11,9
Norveç	6,8(2004)	7,5	Avustralya	13,2 (2004)	14,4
Fransa	7,2	7,9	Yunanistan	13	14,3
İzlanda	6,3	6,4	Portekiz	12,7	11,4
Macaristan	7,1	6,8 (2009)	İspanya	15,1	15,4
Finlandiya	6,6(2004)	7,3	Kore	14,3 (2006)	14,9
Hollanda	7,8	7,5	Polonya	12,4	11
Lüksemburg	8,8	7,2	İrlanda	11,3	9 (2009)
Slovakya	7,4	7,8	Japonya	15,7 (2006)	16 (2009)
İngiltere	10,5	10	Amerika	17	17,4
İsviçre	–	9,5 (2009)	Türkiye	17,5 (2004)	19,3 (2009)
Belçika	9,4	9,7	Meksika	18,4 (2004)	20,4
OECD 20 Ortalaması					11,6(2010)

Kaynak: OECD, 2013

Birleşmiş Milletler (BM), IMF, OECD ve Dünya Bankası'nın raporuna göre, uluslararası kalkınma hedeflerinin ilki, yoksulluğun 1990-2015 yılları arasında yarı yarıya azaltılmasıdır. 1990 yılında 5,3 milyar olan toplam dünya nüfusunun %25'i olan 1,3 milyar insan yoksul iken, bu oran 1998'de %20'ye inmiştir ve 2015 yılında ise %12,5'e düşürülmesi planlanmaktadır.⁹³

2.2. TÜRKİYE'DE YOKSULLUK PROFİLİNE GENEL BİR BAKIŞ

Yoksulluk, gelişmiş-az gelişmiş ayırımını gözetmeksizin küresel bir sorun haline dönmüştür ve evrensel boyutlara ulaşmıştır. Yoksulluk, gelişmiş ülkelerin dahi önemli bir sorunu haline gelmiştir. Yoksulluk ülkeler ve bölgeler arasındaki eşitsizliğin boyutlarını da giderek artırmıştır. Özellikle 1990 sonrası zengin ve fakir ülkeler arasındaki uçurumun daha çok büyüdüğü tespit edilmiştir.

Uluslararası karşılaştırmalara bakıldığında, yoksulluk göstergeleri bakımından pek parlak bir durumda olmayan Türkiye'nin, gelirin son derece adaletsiz olarak dağıldığı ülkeler arasında yer aldığı görülmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan bir

⁹³ Güzin Erdoğan, "Dünya'da ve Türkiye'de Yoksulluk Ölçümleri", http://ekonomiyaklasim.org/pdfs2/EYD_V14_N49_A11.pdf, sf.178, (07.08.2014).

ülkede de yoksulluk, en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir. Bir yandan adaletsiz gelir dağılımı, diğer taraftan ulusal geliri paylaşımındaki düşüklük, son yıllarda art arda yaşanan ekonomik krizler, başarısız politikalar yoksulluğu daha da ciddi bir boyuta taşımıştır.⁹⁴

1980 yılı yapısal dönüşüm açısından Türkiye için bir dönüm yılı olmuştur. Dünyadaki değişim rüzgârları ve iç dinamikler sonunda ortaya çıkan köklü dönüşüm süreci bu döneme damgasını vurmuştur. 1960'lı yıllardan beri ithal-ikameci politikalar benimsenmiştir. Ancak 1970'lerin son yıllarında yaşanan ödemeler dengesi krizi ile 24 Ocak 1980'de yeni kararlar alınmış ve Türkiye ekonomisi tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Açıklanan istikrar kararlarında, ithal-ikameci politikaların terkedilerek, serbest piyasa kurallarının hâkim olduğu, dış dünya ile bütünleşmeyi ve ihracata dayalı sanayileşmeyi hedefleyen bir ekonomi politikası benimsenmektedir. Yapısal uyum programında, kamu kesiminin küçültülmesi, finansal liberalizasyon ve özelleştirmeye yönelik uygulamalar da yer almaktadır.

Yeni ekonomi politikaları, 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında çalışanların sosyal haklarının ve sendikal özgürlüklerin kısıtlandığı siyasal ortama rağmen, ciddi bir toplumsal muhalefetle karşılaşmadan uygulamaya konulabilmiştir. İç talebi kısarak ve ürün maliyetlerini düşürerek ihracatı artırmayı planlayan iktisat programı, çalışanların gelirlerinin azalmasına neden olmuştur. Sanayi kesiminde 1970'li yılların sonlarında başlamış olan gerçek ücretlerdeki azalma 1980'ler sonrasında yüzde 40'ları bulmuş, tarımın ticaret hadlerinde ise 1980'lerin sonunda yüzde 40-50'ye varan ciddi düşüşler yaşanmıştır. Bu dönemde Türk köylüsü, 1978-1989 yılları arasında ağır ve uzun süreli fiyat şokuna maruz kalmıştır. 24 Ocak 1980'de uygulamaya konulan yeni ekonomi programı sonrasında ülkenin güvenilirliğininin dış piyasalarda yükselmesi gibi iyileşme belirtileri görülmüştür. Ancak 1990'lı yıllarda yaşanan krizler sonrasında ekonomi küçülmüş, işsizlik artmıştır. 1994 finansal krizi ile fiyat artışları % 125'i bulurken, ulusal gelir % 6 düşmüştür. Yakın dönem tarihimizin en büyük krizi olan 2001 krizi Türk ekonomisinde ciddi oranda küçülme yaşanmasına, Türk lirasının değer yitirmesine ve ulusal gelirin azalmasına sebep olmuştur. Neo-liberal ekonomi politikalar ve küreselleşme Türk ekonomisinde olumsuz etkiler bırakmış, hızlı büyüme yerini finansal

---

⁹⁴ Arpacıoğlu – Yıldırım, a.g.m., sf.67,68.

krizlere bırakmış, yüksek enflasyon, eşitsiz gelir dağılımı ve ekonomik istikrarsızlık bu döneme damgasını vurmuştur.⁹⁵

Yaşanan ekonomik gelişmeler Türkiye'nin yoksulluk profilini olumsuz yönde etkilemiştir. 1980'li yıllardan itibaren Türkiye, gelirin nispeten eşit dağıtıldığı bir ülke olmaktan çıkmış, zengin ile yoksul kesim arasındaki uçurumun ciddi oranda büyüdüğü bir ülke olarak görülmüştür.

2.2.1. Türkiye'de Yoksulluk Sınırı ve Yoksulluk Oranları

Yoksulluk konusunun 1990'lı yıllarından itibaren gündeme gelmiş olması, bundan önceki dönemlerde Türkiye'de yoksulluğun var olmadığı anlamına gelmemektedir. Türkiye'de yoksulluk konusu ele alındığında, yoksulluk üzerinde birçok faktörün etkili olduğu görülmektedir. Yoksulluk, değişken bir yapıya sahip olan bir sorun olarak her ülkede farklı boyutlarda yaşanmakta ve ele alınmaktadır. Çünkü yoksulluk her ülkenin kendi sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel özellikleriyle şekillenen bir olgudur. Bu açıdan ülkemizde yoksulluk konusu ele alındığında, yoksulluğu etkileyen faktörlerin incelenmesi ve bunun sonucunda bir değerlendirme yapılması daha net sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır. Bu çerçevede, çalışmanın bu kısmında öncelikli olarak Türkiye'de yoksulluğun boyutları ve özellikleri, bu konuda yapılan anket çalışmaları ve verileri incelenerek ortaya konulacaktır. 2002 yılında yapılan Hanehalkı Bütçe Anketi ile birlikte Türkiye'de ilk kez yoksulluk sınırı ve oranı resmi olarak açıklanmıştır. TÜİK 'in çalışmalarında, sadece satın alma gücü paritesine göre kişi başı dolar cinsinden yoksulluk oranları tahmin edilmektedir.

Bu tespitlerin sonucunda, Türkiye'de yoksulluk üzerinde etkili olan faktörler, ülkemizin ekonomik, sosyal ve kültürel özellikleri ile yoksulluk arasındaki ilişki kapsamında incelenecektir.

2.2.2. Yoksulluk Sınırı Yöntemine Göre Fert Yoksulluk Oranları

TÜİK 'in yaptığı çalışmalara bakıldığında, farklı yoksulluk kriterlerinden yararlanıldığı görülmektedir. Yoksulluk sınırı yöntemine göre fert yoksulluk oranları tablo 4'de gösterilmektedir.

---

⁹⁵ Didem Gürses, "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007, c.17,S.1, sf.62.

Tablo 4. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fertlerin Yoksulluk Oranları, Türkiye

Yöntemler	Fert Yoksulluk Oranı (%)										
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Gıda Yoksulluğu (Açlık)	1,35	1,29	1,29	0,87	0,74	0,48	0,54	0,58	-	-	-
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	26,96	28,12	25,6	20,5	17,81	17,79	17,11	18,08	-	-	-
Kişi başı günlük 1\$'ın altı*	0,2	0,01	0,02	0,01	-	-	-	-	-	-	-
Kişi başı günlük 2,15\$'ın altı**	3,04	2,39	2,49	1,55	1,41	0,52	0,47	0,22	0,21	0,14	0,06
Kişi başı günlük 4,3\$'ın altı	30,3	233,75	20,89	16,36	13,33	8,41	6,83	4,35	3,66	2,79	2,27
Harcama esaslı göreliyoksulluk***	14,74	15,51	14,18	16,16	14,5	14,7	15,06	15,12	-	-	-

Kaynak: TÜİK, Yoksulluk İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr>, 18.09.2014.

* Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

**1 \$'ın satın alma gücü paritesine (SGP) göre karşılığı olarak 2002 yılı için 618 281 TL, 2003 yılı için 732 480 TL, 2004 yılı için 780 121 TL, 2005 yılı için 0,830400 YTL, 2006 yılı için 0,921 YTL, 2007 yılı için 0,926 YTL, 2008 yılı için 0,983 YTL ve 2009 yılı için 0,917 TL kullanılmıştır.

*** Eşdeğer fert başına tüketim harcaması medyan değerinin %50'si esas alınmıştır.

Yoksulluk sınırı yöntemlerine bakıldığında, ilk olarak gıda yoksulluğu kavramı karşımıza çıkmaktadır. Buna göre yoksulluk oranlarına ilişkin Tablo 4 incelendiğinde, 2002-2009 döneminde gıda yoksulluğunun ve uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan kişi başı günlük 1 dolar; 2,15 dolar ve 4,3 dolar olarak belirlenen yoksulluk sınırlarının altında kalan kişilerin oranlarının azaldığı tespit edilmiştir. Bu verilere göre, 2006 yılı itibariyle geliri kişi başı günlük 1 doların altında olan fert bulunmamaktadır. Geliri kişi başı günlük 2,15 doların altında olanların oranı ise %22 ve kişi başı günlük 4,3 doların altında bir gelire sahip olanların ise %4,35 oranında olduğu görülmektedir.

Gıda ve gıda dışı harcamalar esas alınarak yoksulluk sınırı yöntemi incelendiğinde, bireylerin yoksulluk oranlarının 2002 yılından itibaren dalgalı bir seyir izlendiği gözükmektedir. Yine aynı yoksulluk sınırı yöntemine göre yoksulluk oranı 2002 yılında %26,96 iken, 2003 yılında %28,12'ye yükselmiştir. 2001 finansal krizinin etkilerinin nispeten atlatıldığı 2004 yılında ise yoksulluk oranlarında azalma olduğu görülmektedir. Fakat bu iyileşmeye rağmen, 2004 yılında Türkiye'de 17,991,000 kişi, yani nüfusun %25,6'sı gıda ve gıda dışı yoksulluk yaşamaktadır ve bu durum orta gelir düzeyinde olan ülkemiz için oldukça yüksek bir rakamdır. 2004 yılında yoksulluk oranlarındaki azalış seyri, 2006, 2007 ve 2008 yıllarında aynı seviyede kalmıştır. Ancak 2009 yılında, gıda ve gıda dışı harcamaları esas alan mutlak yoksulluk oranında bir artış olduğu görülmektedir. 2008 yılında %17,11 olan gıda ve gıda dışı harcamaları esas alan yoksulluk oranı, 2009 yılında %18,08'e yükselmiştir.

Gıda ve gıda dışı harcamaları esas alan yoksulluk oranının 2003-2006 yılları arasında azalmış olması, bu dönemde gerçekleşen yüksek oranlı ekonomik büyüme ve görece düşük gıda enflasyonu gibi faktörler ile yakından ilişkilidir. Nitekim Türkiye’de gıda enflasyonu 2007 yılının ortalarına kadar Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE)’nin altında bir seyir izlemiş ve aynı zamanda genel bir fiyat endeksinin düşük seviyelerde kalmasında etkili bir sebep olmuştur. 2007 yılından sonra ise büyüme hızlı bir şekilde azalma göstermiş ve gıda fiyatları ise ters orantılı bir şekilde artmaya başlamıştır. Bu nedenle 2002 yılından itibaren düşüş gösteren yoksulluk oranı, aniden durmuş ve istihdam kayıplarının da başladığı 2008 yılında %9,4 seviyesine düşmüştür. Hanehalkı Bütçe Anketi çalışmalarına göre en yoksul %20’lik kesim bütçesinin büyük çoğunluğunu gıda harcamalarına ayırmaktadır. Yapılan çalışmalarda, TÜFE ve hane sayısına göre düzeltilerek reel harcamalardaki değişim hesaplanmıştır. Bu çalışmanın sonuçları ise, 2003-2006 döneminde yoksulluk oranının azalmasına bağlı olarak gıda harcamaları %25’in üzerine çıkmış, 2007 yılında %2 oranında düşmüş, 2008 yılında ise %1 oranında bir artış göstermiştir.⁹⁶ Yoksul kesimler bütçelerini gıda, konut gibi zorunlu ve temel ihtiyaçlar bütçelerinin sınırlı bir miktarını oluşturmaktadır. Dolayısıyla zengin ve yoksul kesimlerin tüketim sepetleri bileşimi ve tüketim sepeti için ayırdıkları bütçe miktarı birbirinden farklıdır. Bu nedenle de enflasyonun zorunlu harcamalarda yüksek olması en çok yoksul kesimi etkilemektedir. En yoksul kesimin bütçesinde en çok paya sahip olan gıda ve enerji ürünlerinde görülen küresel boyuttaki önemli enflasyon şokunun bu kesimin harcamalarına etkisi, Türkiye’de yoksul kesimin daha da yoksul hale getirildiğini görmek açısından önemlidir.⁹⁷

Tablo 4’e bakıldığında, harcama esaslı görelî yoksulluk oranlarının söz konusu olduğu dönemde, 2005 yılındaki yaklaşık 2 puanlık yükseliş göze çarpmaktadır. Fakat bu yükseliş dışında yoksulluk oranları hemen hemen aynı seviyelerde kalmıştır. Nitekim 2002 yılında harcama esaslı görelî yoksulluk oranı %14,74 iken, 2005 yılında %16,16’ya yükselmiş, 2007 yılında ise %14,70 seviyesine inmiştir. Küresel ekonomik

---

⁹⁶ Seyfettin Gürsel, Kriz ve Gıda Enflasyonu Yoksulluğu Olumsuz Etkiliyor, Bahçeşehir Üniversitesi, Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi (Betam), Araştırma Notu 10/73, <http://betam.bahcesehir.edu.tr/wp-content/uploads/2010/05/ArastirmaNotu073.pdf>, sf.1-5., (23.08.2014).

⁹⁷ Seyfettin Gürsel, Kriz ve Gıda Enflasyonu Yoksulluğu Olumsuz Etkiliyor, Bahçeşehir Üniversitesi, Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi (Betam), Araştırma Notu 10/73, <http://betam.bahcesehir.edu.tr/wp-content/uploads/2010/05/ArastirmaNotu073.pdf>, sf.2., (23.08.2014).

kriz sürecinden dolayı, harcama esaslı görelî yoksulluk oranları 2008 ve 2009 yıllarında sınırlı bir yükseliş göstermiştir. Küresel ekonomik kriz sürecinde ekonomideki daralma ve işsizlikteki artışlar, görelî yoksulluk oranlarında da bir artışa neden olmuştur.

Dünya Bankası'nın belirlediği ve uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan kişi başı günlük 1 doların altında bir gelirle, yani aşırı yoksulluk içinde yaşayan kişilerin varlığına 2006 yılından itibaren rastlanılmamaktadır. Bu sonuç, ülkemizde bu yıldan itibaren aşırı yoksulluğun olmadığını ifade etmektedir.

2002 yılından bu yana TÜİK tarafından yapılan harcamaya dayalı mutlak yoksulluk göstergelerinin ülkemizin sosyo-ekonomik yapısını ortaya koymak ve uluslararası kıyaslamalara olanak vermek üzere revize edilmesi yönünde çalışmalara başlanmış, bu çerçevede en uygun veri kaynağı ve yeni hesaplama yöntemlerinin araştırılması buna bağılı olarak da yeni göstergelerin üretilebilmesi çalışmaları sürdürülmektedir. 2012 yılında yoksulluk konusunda yayımlanan haber bülteninde sadece uluslararası kıyaslamalarda önem taşıyan Satın Alma Gücü Paritesi (SGP)'ye göre kişi başına dolar cinsinden yoksulluk oranları açıklanmış ve yoksulluk eşiğı olarak da 2,15 dolar ve 4,3 dolar eşik değerleri kullanılmıştır.

2010 yılına bakıldığında ülkemizde, kişi başına günlük olarak SGP'ye göre 2,15 doların yoksulluk eşiğı olarak temel alınması durumunda yoksul fert oranının %0,21'e gerilediğı görülmektedir. Bir önceki yılda aynı ölçüte göre yoksul olan fert oranı %0,22 iken bu yıl %4,55 oranında bir azalış göstermiştir. Uluslararası yoksulluk çalışmalarında kullanılan ölçüt olan 2,15 dolar ve 4,3 dolar aslında değer olarak birbirine oranı 2 iken, bir başka ifade ile 4,3 doların 2,15 dolarlık yoksulluk eşiğı değerinin iki katı kadarken, ülkemiz genelinde yoksul fert oranına yapmış olduğı etki dikkati çekmektedir. Yoksulluk eşiğinin ülke genelinde 4,3 dolar olarak alınması durumunda yoksul olan fert oranı 17,4 kat artış göstermiştir. Dolayısıyla ülkemizde fertlerin %3,45'inin günlük olarak yapmış olduğı harcamanın 4,3 doların altında olduğunu söylemek de mümkündür.⁹⁸ 2011 yılına gelindiğinde ülkemizde, kişi başına günlük olarak SGP'ye 2,15 doların yoksulluk eşiğı alınması durumunda yoksul fert oranı %0,14'e gerilemiştir. Bir önceki yılda aynı ölçüte göre yoksul olan fert oranı %0,21 iken bu yıl %33,33 oranında bir azalış göstermiştir. Yoksulluk eşiğinin ülke genelinde 4,35 dolar olarak

---

⁹⁸ http://gen.tobb.org.tr/ggnot/images/bilgi_notu/560_S3722012%282010%29.pdf, (10.08.2014).

alınması durumunda yoksul olan fert oranı 19,93 kat artış göstermiştir. Bu sonuç, ülkemizdeki fertlerin %2,65'inin günlük olarak yapmış olduğu harcamanın 4,3 doların altında olduğunu göstermektedir. 2012 yılında ise, kişi başına günlük olarak SGP'ye göre 2,15 doların altında kalan yoksul fert oranı 2011 yılında %0,14 iken, bu oran 2012 yılında %0,06'ya gerilemiştir. Yoksulluk sınırı SGP'ye 4,3 dolar olarak alındığında ise 2011 yılında %2,79 olan yoksulluk oranı, 2012 yılında %2,27'ye düşmüştür.

Tablo 5. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fertlerin Yoksulluk Oranları, Kent

Yöntemler	Fert Yoksulluk Oranı (%)										
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Gıda Yoksulluğu (Açlık)	0,92	0,64	0,62	0,64	0,04	0,07	0,25	0,06	-	-	-
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	21,95	22,3	16,75	12,83	9,31	10,36	9,38	8,86	-	-	-
Kişi başı günlük 1\$'ın altı*	0,03	0,01	0,01	-	-	-	-	-	-	-	-
Kişi başı günlük 2,15\$'ın altı**	2,37	1,54	1,23	0,97	0,26	0,09	0,19	0,04	0,04	0,02	0,02
Kişi başı günlük 4,3\$'ın altı	24,62	18,31	13,51	10,05	6,13	4,4	3,07	0,96	0,97	0,94	0,6
Harcama esaslı görelî yoksulluk***	11,33	11,26	8,34	9,89	6,97	8,38	8,01	6,59	-	-	-

Kaynak: TÜİK, Yoksulluk İstatistikleri, (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr>, 18.09.2014

*Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

** 1 \$'ın satın alma gücü paritesine (SGP) göre karşılığı olarak 2002 yılı için 618 281 TL; 2003 yılı için 732 480 TL; 2004 yılı için 780 121 TL, 2005 yılı için 0,830400 YTL, 2006 yılı için ise 0,921 YTL, 2007 yılı için 0,926 YTL, 2008 yılı için 0,983 YTL ve 2009 yılı için 0,917 TL kullanılmıştır.

*** Eşdeğer fert başına tüketim harcaması medyan değerinin %50'si esas alınmıştır.

Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre kentlerde kişilerin yoksulluk oranlarının gösterildiği Tablo 5, kent ve kırsal bölgelerde yoksul oranlarında ciddi farklar olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye genelinde kent ve kırsal bölgelerde yaşayan yoksul kesimler birbirleriyle kıyaslandığında, yoksulluk oranlarının kentlerde daha düşük olduğu görülmektedir. 2003'te ülke genelinde %28,1 olan yoksul oranı 2004'te 25,6'ya düşmüştür. Ancak bu düşüş büyük ölçüde kentte yoksul oranındaki düşüşten kaynaklanmaktadır. Çünkü 2004'te kentte yoksul oranı %16,5'e düşerken aynı yılda kırsal kesimde yoksul oranı %39,9'a yükselmiştir.⁹⁹ Gıda ve gıda dışı harcamaları esas alan mutlak yoksulluk oranı Türkiye genelinde 2009 yılında %18,08 iken, kentlerde bu oran %8,86 düzeyindedir. Aynı yılda, harcama esaslı görelî yoksulluk oranı Türkiye genelinde %15,12; kentlerde ise %6,59'dur.

2003 ve 2007 yıllarında, harcama esaslı görelî yoksulluk oranında özellikle 2005 ve 2007 yıllarında bir artışın olduğu görülmektedir. 2010 ve 2011 yılında ülkemizde kentsel kesimde, kişi başına günlük olarak SGP'ye göre hem 2,15 dolar ve hem de 4,3

⁹⁹ Gürses, a.g.m., sf.63.

dolar yoksulluk eşiklerine bakıldığında kentte yoksulluk oranlarının düştüğü tespit edilmiştir. Tablo genel anlamda incelendiğinde, 2012 döneminde yoksulluk oranlarının Türkiye genelinde olduğu gibi, kentlerde de bir azalış sürecinin olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fertlerin Yoksulluk Oranları, Kır

Yöntemler	Fert Yoksulluk Oranı (%)											
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
Gıda Yoksulluğu (Açlık)	2,01	2,15	2,36	1,24	1,91	1,41	1,18	1,42	–	–	–	
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	34,48	37,13	39,97	32,95	31,98	34,8	34,62	38,69	–	–	–	
Kişi başı günlük 1\$'ın altı*	0,46	0,01	0,02	0,04	–	–	–	–	–	–	–	
Kişi başı günlük 2,15\$'ın altı**	4,06	3,71	4,51	2,49	3,36	1,49	1,11	0,63	0,57	0,42	0,14	
Kişi başı günlük 4,3\$'ın altı	38,82	32,18	32,62	26,59	25,35	17,59	15,33	11,92	9,61	6,83	5,88	
Harcama esaslı görelî yoksulluk***	19,86	22,08	23,48	26,35	27,06	29,16	31	34,2	–	–	–	

Kaynak: TÜİK, Yoksulluk İstatistikleri, (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr>, 18.09.2014

* Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

** 1 \$'ın satın alma gücü paritesine (SGP) göre karşılığı olarak 2002 yılı için 618 281 TL; 2003 yılı için 732 480 TL; 2004 yılı için 780 121 TL, 2005 yılı için 0,830400 YTL, 2006 yılı için ise 0,921 YTL, 2007 yılı için 0,926 YTL, 2008 yılı için 0,983 YTL ve 2009 yılı için 0,917 TL kullanılmıştır.

*** Eşdeğer fert başına tüketim harcaması medyan değerinin %50'si esas alınmıştır.

Türkiye'nin kırsal yoksulluk oranlarının verildiği Tablo 6, Türkiye'de yoksulluğun kırsal kesimde kentsel kesime oranla daha ciddi boyutlarda yaşandığını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Tablo 6 incelendiğinde, gıda ve gıda dışı harcamaları esas alan mutlak yoksulluk ve ayrıca harcama esaslı görelî yoksulluk oranları kente oranla kırdaki oldukça yüksek düzeydedir. Açlık sınırı olarak da bilinen gıda yoksulluğu 2000 yılında kentte %0,06 iken, bu oran kırsal kesimde %1,42'dir. Dolayısıyla gıda ve gıda dışı harcamaları esas alan mutlak yoksulluk oranının kırsal kesimde kentteki oranın dört katından daha fazla olduğu görülmektedir. 2009 yılı itibariyle gıda ve gıda dışı harcamaları esas alan mutlak yoksulluk oranı kentte %8,86 iken bu oran, kırdaki %38,69'dur. Harcama esaslı görelî yoksulluk oranının ise kırdaki, kentteki oranın beş katından daha fazladır. Harcama esaslı görelî yoksulluk oranı kırsal kesimde, kentteki durumdan daha farklıdır. 2002-2009 dönemi boyunca, harcama esaslı görelî yoksulluk oranının, 2009 yılına gelindiğinde %34,20'ye yükseldiği tespit edilmiştir. Gıda ve gıda dışı harcamaları esas alan mutlak yoksulluk oranı, 2004 yılına kadar yükseliş seyri göstermiş, 2005 ve 2006 yıllarında azalmış, 2007 yılından itibaren tekrar yükselişe geçmiştir. 2006 yılında %31,98 olan bu oran, 2009 yılında %38,69 seviyesine yükselmiştir.

2010 yılına gelindiğinde, günlük SGP' ye göre 2,15 dolar baz alındığında kırsal kesimdeki yoksulluk oranının 14,25 katı daha yüksek iken, günlük yoksulluk eşiğinin 4,3 dolar olması halinde de kırsal kesimdeki yoksul fert oranı kentsel kesimdeki yoksul fert oranından 9,91 kat daha yüksektir. 2011 yılında ise, günlük olarak SGP' ye göre 2,15 doların yoksulluk eşiği olarak temel alınması durumunda yoksul fert oranı %0,42'ye düşmüştür. Kırsal kesimde kişi başına günlük SGP' ye göre 4,3 \$'in yoksulluk eşiği olması durumunda günlük harcaması bu eşik değerinin altında olan fert oranı %6,83'e gerilemektedir. Bir önceki yılın yoksul fert oranı ile karşılaştırıldığında %28,93 oranında düşüş gösterdiği tespit edilmiştir. Tabloya genel olarak bakıldığında, 2008 küresel kriz sonrasındaki dönemlerde kırsal kesimdeki yoksulluk oranının düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir.¹⁰⁰

2.2.3. Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Sınırları

Hanehalkı büyüklüğüne göre açlık ve yoksulluk sınırları Tablo 7'te verilmiştir. Açlık ve yoksulluk sınırlarına bakıldığında; hanehalkı büyüklü ile doğru orantılı bir değişimin olduğu göze çarpmaktadır. Hanede yaşamakta olan fert sayısı arttıkça açlık ve yoksulluk sınırına dair rakamlar da artış göstermiştir. Hanehalkı büyüklüğü artışına paralel olarak yıllar itibariyle açlık ve yoksulluk sınırlarında artışların olduğu gözlenmektedir.¹⁰¹ Örneğin Tablo 7'ye bakıldığında, 2009 yılında 5 kişilik bir ailenin açlık sınırı 363 TL iken, yoksulluk sınırı 1,025 TL olduğu görülmektedir. Hanehalkı dokuz kişi olduğunda ise açlık sınırı 515 TL ve yoksulluk sınırı 1,451 TL'dir.

---

¹⁰⁰ http://gen.tobb.org.tr/ggnot/images/bilgi_notu/560_S3722012%282010%29.pdf, (10.08.2014).

¹⁰¹ Arpacıoğlu – Yıldırım, a.g.m., sf.71.

Tablo 7. Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Sınırları, Türkiye

Yıllar Açlık/Yoksulluk Sınırları (TL)	Hanehalkı Büyüklüğü									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2002	59	90	113	133	153	170	187	201	215	230
Açlık Sınırı (1)										
Yoksulluk Sınırı (2)	137	208	262	310	353	395	433	466	498	535
2003	75	113	143	168	192	214	235	253	271	288
Açlık Sınırı (1)										
Yoksulluk Sınırı (2)	186	280	354	414	476	531	582	629	672	714
2004	81	122	154	182	207	230	253	275	294	315
Açlık Sınırı (1)										
Yoksulluk Sınırı (2)	190	288	363	429	488	543	597	649	692	742
2005	84	127	161	190	217	242	264	287	306	325
Açlık Sınırı (1)										
Yoksulluk Sınırı (2)	216	327	414	487	557	620	679	737	786	836
2006	91	138	174	205	235	261	287	311	331	351
Açlık Sınırı (1)										
Yoksulluk Sınırı (2)	244	368	466	549	627	697	766	831	884	938
2007*	105	159	201	237	271	301	331	359	387	404
Açlık Sınırı (1)										
Yoksulluk Sınırı (2)	283	428	540	638	728	809	889	965	1040	1088
2008	122	185	233	275	313	350	382	414	446	471
Açlık Sınırı (1)										
Yoksulluk Sınırı (2)	341	515	651	767	874	976	1066	1154	1242	1313
2009	127	192	243	287	328	365	401	435	465	495
Açlık Sınırı (1)										
Yoksulluk Sınırı (2)	365	552	699	825	944	1050	1153	1251	1336	1423

Kaynak: TÜİK, Yoksulluk İstatistikleri, (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr>, 18.09.2014

(1) Açlık sınırı, gıda harcamalarından oluşan yoksulluk sınırıdır.

(2) Yoksulluk sınırı, gıda ve gıda dışı harcamalardan oluşan yoksulluk sınırıdır.

* Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

2.2.4. Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Oranları

Hanehalkı büyüklüğüne göre yoksulluk oranları Tablo 8’de verilmektedir. Tablo 8, genel olarak hanehalkı büyüklüğüyle yoksulluk oranı arasında paralel yönlü bir hareket olduğunu göstermektedir. Hanehalkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk riskinin arttığı da tabloda dikkat çeken bir unsurdur. 2009 yılında yoksulluk oranının 1-2 kişiden oluşan hanehalklarında %11,52; 3 veya 4 kişi olan hanelerde bulunan fertlerin yoksulluk oranı %9,65; 7 ve daha fazla kişiden oluşan hanehalklarında ise %38,50 olduğu belirlenmiştir.

Tablo 8. Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksul Hanehalkı Oranı, Türkiye

Hanehalkı Büyüklüğü	Yoksul Hanehalkı Oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007*	2008	2009
Türkiye	22,45	23,02	20,67	15,42	13,98	13,64	13,52	14,54
1-2	16,51	13,41	14,49	8,44	10,95	9,36	9,85	11,52
3-4	16,37	17,08	13,71	9,22	8,27	8,06	8,23	9,41
5-6	29,03	31,67	27,4	22,41	17,54	20,79	21,14	21,79
7+	45,95	48,41	51,06	44,08	41,83	39,79	37,68	38,5

Kaynak: TÜİK, Yoksulluk İstatistikleri, (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr>, 18.09.2014

* Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

Tabloya genel anlamda bakıldığında, yoksulluk oranının en düşük seviyede görüldüğü hanehalkı büyüklüğünün bazen 1-2, bazen de 3-4 kişiden oluştuğu görülmektedir. Yani yoksulluk oranları, geniş ya da çok çocuklu aile tipine göre çekirdek aile tipinde daha düşük seviyelerdedir. Özellikle de tek bir kişinin geçimi sağladığı ailelerde, hanedeki birey sayısının artması harcamaları arttıracak ve yoksulluk oranları bu hanehalklarında yüksek seviyelerde olacaktır. 2001 ve 2002 yıllarında yaşanan ekonomik krizler kalabalık hanehalklarında daha çok hissedilmiştir. Bununla bağlantılı olarak Tablo 8’de, 2002-2004 döneminde 7 ve daha fazla kişiden oluşan hanehalklarının yoksulluk oranlarının arttığı net bir şekilde görülmektedir.

Tablo 9’da hanehalkı büyüklüğü ile yoksulluk oranları arasındaki ilişki kent ve kırsal ayrımı çerçevesinde incelenmektedir. Türkiye genelinde olduğu gibi kentte de hanehalkı büyüklüğü ile yoksulluk oranları arasında doğru orantılı bir ilişki vardır. Hanedeki kişi sayısı arttıkça kentte ve kırsal da yoksulluk oranları artmaktadır. 2002-2009 döneminde farklı büyüklükteki hanehalklarında yoksulluk oranlarının düştüğü görülmektedir.

Tablo 9. Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksul Hanehalkı Oranı, Kent

Hanehalkı Büyüklüğü	Yoksul Hanehalkı Oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007*	2008	2009
Kent	17,38	18,49	12,9	8,91	6,85	7,28	6,8	6,62
1-2	7,24	8,71	6,49	3,22	3,17	3,21	3,12	3,33
3-4	12,94	15,01	8,58	5,02	3,79	3,7	4,04	4,38
5-6	25,94	28,61	20,77	14,33	10,69	14,03	11,95	12,8
7+	41,15	38,48	37,91	38,45	27,63	29,11	26,2	23,24

Kaynak: TÜİK, Yoksulluk İstatistikleri, (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr>, 18.09.2014

* Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

Tablo 10 ise, hanehalkı büyüklüğüne göre yoksulluk oranlarının kırsal kesimdeki durumunu yansıtmaktadır. 2002-2009 döneminde, kırsal kesimde de hanehalkı büyüklüğü ile yoksulluk oranlarının doğru yönlü olduğu görülmektedir. Özellikle 2002-2004 yıllarında önemli oranda bir artış gözlenmiştir. Bu dönemde 7 ve daha fazla kişiden oluşan hanehalklarındaki yoksulluk oranı %50,75'ten %62,82'ye yükseldiği görülmektedir. 2009 yılında bu rakam %53,57'ye düşmüştür. Bu rakamlar, Türkiye'de kırsal kesimde 7 ve daha fazla kişiden oluşan hanehalklarının yarısından fazlasının yoksul olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Sonuç olarak, Türkiye'de yoksulluk oranlarının en fazla kırsal kesimlerde ve kalabalık hanelerde yoğunlaştığı bir gerçektir.

Tablo 10. Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksul Hanehalkı Oranı, Kırsal

Hanehalkı Büyüklüğü	Yoksul Hanehalkı Oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007*	2008	2009
Kent	30,52	31,01	34,43	27,21	26,89	29,94	29,83	34,28
1-2	27,97	21,06	27,54	17,57	23,08	23,37	24,05	28,47
3-4	23,27	22,19	26,12	19,55	18,5	22,67	21,37	28,37
5-6	33,83	36,22	36,85	34,22	29,39	36,36	39,13	39,37
7+	50,75	56,03	62,82	48,93	54,33	51,68	53,95	53,57

Kaynak: TÜİK, Yoksulluk İstatistikleri, (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr>, 18.09.2014.

* Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

2.2.5. Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Fertlerinin Cinsiyet ve Eğitim Duruma Göre Yoksulluk Oranları

Hanehalkı fertlerinin cinsiyet ve eğitim durumuna göre yoksulluk oranları Tablo 11'de verilmektedir. Tablo 11, genel olarak kadınlarda ve erkeklerde yoksulluk oranlarının birbirinden çok farklı olmadığını, aksine birbirine çok yakın oranlarda olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu tablonun genelinden elde edilmektedir. Yani, 2002-2009 dönemindeki tüm yıllarda tespit edilen sonuç aynıdır. Örneğin; 2007 yılında erkeklerde yoksulluk oranı %17,33 iken, bu oran kadınlarda %18,26'dır. Ancak 2009 yılına gelindiğinde erkeklerdeki yoksulluk oranının %17,10, kadınlarda ise bu oranın %19,03 olduğu görülmektedir. Bu yılda, kadınların yoksulluk oranı erkeklerin yoksulluk oranından yaklaşık 2 puan daha yüksektir.

Eğitim durumları temel alınarak tablo incelendiğinde, Türkiye genelinde yoksulluk oranlarının en çok okur-yazar olmayan kesimlerde, başka bir deyişle eğitim seviyesinin düşük olduğu kesimlerde yoğunlaştığı söylenebilir. Eğitim durumu

yükseldikçe yoksulluk riski azalma göstermektedir. Türkiye’de eğitim düzeyi ile yoksulluk arasında negatif yönlü bir ilişki söz konusudur. Tablo 11’e bakıldığında, eğitim düzeyi yüksek olanların, eğitim seviyesi düşük olanlara göre yoksulluk oranları daha düşük seviyelerdedir. 2009 yılı rakamlarına bakıldığında, okur-yazar olmayan veya bir okul bitirmeyenlerde yoksulluk oranı %29,84 iken, ilkokul mezunlarında bu oran % 15,34, lise ve dengi meslek okulları mezunlarında % 5,34, yüksekokul, fakülte ve üstü mezuniyete sahip fertlerde % 0,71’dir. İlköğretime başlamamış olan 6 yaşından küçük çocukların yoksulluk riskinin ise % 24,04 seviyesinde olduğu tespit edilmişti

Tablo 11. Hanehalkı Fertlerinin Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranları, Türkiye

Fert Yoksulluk Oranı	Eğitim Durumu							
	Türkiye	6 yaşından küçükler	okur-yazar değil veya bir okul bitirmeyen	ilkokul	ilköğretim	ortaokul veya orta dengi meslek	lise veya lise dengi meslek	yüksek okul ve fakülte üstü
2002								
Toplam	26,96	33,17	36,99	26,12	26,47	18,77	9,82	1,57
Erkek	26,72	32,92	37,68	28,06	28,4	19,49+	10,99	1,22
Kadın	27,19	33,44	36,54	24,33	24,1	17,38	8,24	2,12
2003								
Toplam	28,12	37,75	38,01	27,55	29,56	18,31	11,19	2,66
Erkek	27,92	38,24	38,37	29,81	29,13	19,66	12,27	3,04
Kadın	28,31	37,23	37,76	25,47	29,98	16,03	9,73	2,05
2004								
Toplam	25,6	34,19	37,52	24,36	25,49	13	8,28	1,33
Erkek	25,2	34,19	36,94	27,5	25,37	14,95	9,69	1,57
Kadın	25,98	34,18	37,92	21,55	25,6	9,45	6,39	0,93
2005								
Toplam	20,5	27,71	31,53	17,13	22,42	8,37	6,79	0,79
Erkek	19,97	27,86	30,94	19,92	21,79	9,72	7,98	0,83
Kadın	21,01	27,56	31,92	14,51	23,02	5,62	5,14	0,72
2006								
Toplam	17,81	24,78	28,1	14,19	18,06	8,07	5,2	1,01
Erkek	17,32	25,52	27,73	16,52	16,47	9,69	6,06	1,28
Kadın	18,27	24,43	28,34	12,05	19,66	4,89	4,05	0,56
2007*								
Toplam	17,79	24,52	28,98	14,24	19,19	9,16	5,88	0,81
Erkek	17,33	24,91	29,13	15,87	19,79	11,06	7,05	0,97
Kadın	18,26	24,1	28,88	12,68	18,55	5,57	4,09	0,53
2008								
Toplam	17,11	22,53	30,5	13,44	17,2	8,34	5,64	0,71
Erkek	16,7	22,86	30,77	15,91	18,67	9,85	6	0,88
Kadın	17,52	22,18	30,31	11,22	15,66	5,78	5,11	0,43
2009								
Toplam	18,08	24,04	29,84	15,34	17,77	9,76	5,39	0,71
Erkek	17,1	22,87	30,34	16,86	17,19	10,89	5,71	0,92
Kadın	19,03	25,27	29,52	13,83	18,39	7,82	4,76	0,4

Kaynak: TÜİK, Yoksulluk İstatistikleri, (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr>, 18.09.2014.

Eğitim, bireylerin istihdam edilebilmesi ve beşeri sermayeler üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Günümüzde de rekabet git gide artmakta, teknoloji hızlı bir şekilde ilerlemekte, bireylerin beşeri sermayeler için yaptıkları yatırımlar önem kazanmaktadır. Ayrıca yoksulluğu en fazla etkileyen önemli faktörlerden birisi de işsizliktir. Düşük ücretli, nitelsiz ve düzenli olmayan işlerde çalışmak en az işsizlik kadar önemli bir yoksulluk nedenidir. Dolayısıyla yüksek eğitimli kişilerin yoksulluk oranının düşük seviyelerde olması oldukça olağan bir sonuçtur.

2.2.6. Hanehalkı Fertlerinin İşteki Durumuna ve Çalıştığı Sektöre Göre Yoksulluk Oranları

Hane halkı fertlerinin işteki durumuna ve çalıştığı sektöre göre yoksulluk oranları Tablo 12’de sunulmaktadır. Fertlerin çalışma ve istihdam durumlarına göre yoksulluk riskleri de değişiklik göstermektedir.

Tablo 12. Hanehalkı Fertlerinin İşteki Durumuna ve Çalıştığı Sektöre Göre Yoksulluk Oranları, Türkiye

İşteki Durum ve Sektör	Fert Yoksulluk Oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007*	2008	2009
İstihdamdaki Fertler	25,08	26,12	23,33	18,96	15,81	14,21	14,82	15,37
Ücretli, Maaşlı	13,64	15,28	10,35	6,57	6	5,82	5,93	6,05
Yevmiyeli	45,01	43,09	37,52	30,12	28,63	26,71	28,56	26,86
İşveren	8,99	8,84	6,94	4,8	3,75	3,15	1,87	2,33
Kendi hesabına	29,91	32,38	30,48	26,22	22,06	22,89	24,1	22,49
Ücretsiz aile işçisi	35,33	38,51	38,73	34,52	31,98	28,58	32,03	29,58
Tarım sektörü	36,42	39,89	40,88	37,24	33,86	32,05	37,97	33,01
Sanayi sektörü	20,99	21,34	15,64	9,85	10,12	9,7	9,71	9,63
Hizmet sektörü	25,82	16,76	12,36	8,68	7,23	7,35	6,82	7,16

Kaynak: TÜİK, Yoksulluk İstatistikleri, (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr>, 18.09.2014.

* Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

Tablo 12’ye bakıldığında, 2002 yılından 2003 yılına gelindiğinde istihdamdaki fertlerin yoksulluk oranı yaklaşık 1 puan artış göstermiş; bu oran 2004-2007 döneminde azalış eğilimi göstermiş, ancak 2008 yılı itibariyle tekrar artmaya başlamıştır. 2002 yılında istihdamdaki fertlerin yoksulluk oranı %25,08 iken, bu oran 2007 yılında %14,21 seviyesine düşmüş, 2009 yılında ise %15,37 seviyesine yükseldiği görülmektedir. 2004, 2005 ve 2006 yıllarında, çalışan kesimin yoksulluk oranlarının azalış gösterdiği tespit edilmiştir.

Hanehalkı fertlerinin işteki durumu itibariyle yoksulluk oranları incelendiğinde, 2002 yılında yoksulluk oranının en yüksek düzeyde olduğu kesim yevmiyelilerdir. Bu kesimin yoksulluk oranı %45,01'dir. Bu kesimi %35,33 yoksulluk oranı ile ücretsiz aile işçileri; %29,91 seviyesi ile kendi hesabına çalışanlar ve %13,64 ile ücretli/maaşlı kesim takip etmektedir. Yoksulluk oranının en düşük olduğu kesimin ise, %8,99 ile işveren kesimi olduğu görülmektedir. 2002-2009 döneminde yoksulluk oranlarında yüksek seviyede gerçekleşen azalışlar işveren, ücretli/maaşlı ve yevmiyeliler kesiminde gerçekleşmiştir. Aynı dönemde, kendi hesabına çalışanların ve ücretsiz aile işçilerinin yoksulluk oranında aynı büyüklükte bir azalışın olmadığı görülmektedir. 2009 yılında ise en yüksek düzeyde yoksulluk oranının %29,58 ile ücretsiz aile işçilerinde gerçekleştiği görülmektedir. Bu kesimi yevmiyeliler izlemiştir ve yoksulluk oranı %26,86 olarak tespit edilmiştir. Tarım sektörü ülkemizde önemli bir yere sahiptir ve tarım sektöründe bulunanların büyük çoğunluğunu ücretsiz aile işçileri oluşturmaktadır. Ancak tarımla uğraşanlar kısa süreli çalışmakta ve aslında tanım olarak işsiz olarak adlandırılmaktadırlar. Dolayısıyla tarım sektöründe çalışan ücretsiz aile işçilerinin yoksulluk oranlarının yüksek seviyede olması olağan bir durumdur. Yoksulluk oranının en düşük seviyede ücretli ve maaşlı kesimde olması, bu kesimin gelirin düzenli ve sürekli olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 12'de hanehalkı fertlerinin çalıştığı sektöre göre yoksulluk oranları verilmektedir. En yüksek yoksulluk riskine tarım sektörünün sahip olduğu görülmektedir. 2009 yılında ise bu oran, %33,01 olarak tespit edilmiştir. 2002-2009 döneminde sanayi sektöründe çalışanlarının yoksulluk oranlarının bazı yıllarda artış gösterdiği görülmektedir ancak genel anlamda yoksulluk oranında yarı yarıya bir azalış görülmektedir. 2006 yılından itibaren ise sanayi sektöründe çalışanların yoksulluk oranları azalış göstermekten ziyade durağan bir seyir izlemiştir. Hizmet sektörüne bakıldığında, bu sektörde istihdam edilen kişilerin yoksulluk oranları her geçen yıl azalış göstermiştir. Hizmet sektörü 2002-2009 döneminde yoksulluk oranının en hızlı azaldığı sektör olmuştur. 2002 yılında hizmet sektöründe çalışan kişilerin yoksulluk oranı %25,82 iken, bu oranın 2009 yılında %7,16'ya gerilediği görülmektedir. 2009 yılında yoksulluk oranları tarım sektöründe çalışan bireylerde %33,01 ile en yüksek seviyededir. Sanayi sektöründe istihdam edilen kişilerde bu oran %9,63 ve hizmet sektöründe istihdam edilen kişilerde %7,16'dır.

Hanehalkı fertlerinin işteki durumuna ve çalıştığı sektörüne göre durumunun kentteki yansması Tablo 13’de sunulmaktadır. Tablo 13’e bakıldığında, 2002-2009 döneminde istihdamdaki fertlerin yoksulluk oranlarının azaldığı görülmektedir. İstihdam edilen fertlerin yoksulluk oranları 2004 ve 2005 yıllarında büyük oranlı azalış göstermiş, 2006 yılından itibaren ise bu azalış daha durağan bir seyir izlemiştir. Tablo 13 genel olarak incelendiğinde, istihdamdaki fertlerin yoksulluk oranı 2002 yılında %17,81 iken, 2004 yılında bu oran %11,53’e; 2005 yılında ise %7,96’ya düşmüştür.

Hanehalkı fertlerinin işteki durumuna göre yoksulluk oranları incelendiğinde, Türkiye genelinde olduğu gibi kentte de en yüksek yoksulluk oranının yevmiyeliler kesiminde olduğu görülmektedir. 2009 yılı rakamlarına bakıldığında, yoksulluk oranının en yüksek olduğu kesimler sırasıyla yevmiyeliler, kendi hesabına çalışanlar ve ücretsiz aile işçileridir.

Tablo 13. Hanehalkı Fertlerinin İşteki Durumuna ve Çalıştığı Sektöre Göre Yoksulluk Oranları, Kent

İşteki Durum ve Sektör	Fert Yoksulluk Oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007*	2008	2009
İstihdamdaki Fertler	17,81	17,72	11,53	7,96	6,4	6,02	6,01	5,71
Ücretli, Maaşlı	12,24	14,27	8,79	4,92	3,93	3,73	3,8	3,73
Yevmiyeli	4,82	40,24	28,65	27,08	15,49	19,34	20,92	17,1
İşveren	6,73	8,14	3,82	2,07	2,51	1,33	1,38	0,94
Kendi hesabına	21,75	24,36	16,13	11,04	8,66	10,21	9,67	8,9
Ücretsiz aile işçisi	27,94	18,59	11,3	10,76	22,22	9,08	6,45	7,67
Tarım sektörü	33,74	26,42	19,59	15,43	24,56	15,69	20,43	13,32
Sanayi sektörü	18,75	19,31	11,86	8,47	6,04	6,44	6,25	6,43
Hizmet sektörü	21,9	16,03	10,62	7,07	4,99	5,17	4,99	4,72

Kaynak: TÜİK, Yoksulluk İstatistikleri, (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr>, 18.09.2014.

* Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

Tablo 13’de, tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde çalışanların yoksulluk oranlarının genel anlamda azalış gösterdiği dikkat çekmektedir. Fakat sanayi ve hizmet sektöründe çalışanların yoksulluk oranları 2006 yılından itibaren durağan seyir izlemiştir. Tarım sektöründe çalışanların yoksulluk oranları ise 2002 yılından 2005 yılına kadar düzenli olarak azalırken, 2006 yılından itibaren dalgalı bir seyir göstermektedir.

Tablo 14. Hanehalkı Fertlerinin İŖteki Durumuna ve alıŖtıđı Sektöre Göre Yoksulluk Oranları, Kır

İŖteki Durum ve Sektör	Fert Yoksulluk Oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007*	2008	2009
İstihdamdaki Fertler	32,01	35,01	35,93	30,85	27,36	28,38	30,27	31,54
Ücretli, MaaŖlı	18,31	19,23	16,71	12,78	12,82	17,12	15,91	21,27
Yevmiyeli	45,29	47,29	47,15	38,61	43,1	38,75	40,02	46,12
İŖveren	15,26	10,58	15,58	12,55	6,93	8,91	4,13	8,53
Kendi hesabına	33,38	35,98	37,04	33,04	29,1	30,97	33,81	32,21
Ücretsiz aile iŖisi	36,67	41,01	41,79	37,53	33,72	32,21	37,55	33,71
Tarım sektörü	36,77	40,91	42,32	38,8	34,89	33,81	40,09	35,41
Sanayi sektörü	25,87	28,02	27,69	14,44	21,71	22,25	23,39	27,34
Hizmet sektörü	34,16	18,95	18,01	13,76	13,54	17,68	14	19,95

Kaynak: TUİK, Yoksulluk İstatistikleri, (EriŖim) <http://www.tuik.gov.tr>, 18.09.2014.

* Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiŖtir.

Hanehalkı fertlerinin iŖteki durumuna ve alıŖtıđı sektöre göre yoksulluk oranlarının kırdaki görünümü Tablo 14’de verilmektedir. Tabloya göre, kırdaki istihdam edilen fertlerin yoksulluk oranı 2002-2004 döneminde artmıŖtır. 2005 ve 2006 yıllarında bu oran dŖŖ gstermiŖtir. 2007 yılından itibaren ise bu oran ykseliŖ gstermiŖtir. 2009 yılında kentte, istihdam edilen fertlerin yoksulluk oranı %5,71 iken, bu oranın kırdaki %31,54 seviyesinde olması, 2002-2009 döneminde, kırdaki istihdam edilen fertlerin yoksulluk oranlarının kente göre daha yüksek olduğunu ifade etmesi açısından önemlidir. Hanehalkı fertlerinin iŖteki durumlarına bakıldığında ise, kentteki ile uygun bir Ŗekilde kırdaki da en yüksek yoksulluk oranlarının yevmiyelilere ait olduğu görülmektedir. Yevmiyelileri cretsiz aile iŖileri ve kendi hesabına alıŖanlar takip etmektedir. 2009 yılı rakamlarına bakıldığında, kırdaki istihdam edilen fertlerin yoksulluk oranı, yevmiyelilerde %46,12 ile en yüksek seviyede; ücretsiz aile iŖilerinde bu oran %33,71; kendi hesabına alıŖanlarda %32,21; ücretli/maaŖlı kesimde %21,27 ve iŖveren kesiminde ise %8,53 olarak tespit edilmiŖtir.

Hanehalkı fertlerinin alıŖtıđı sektöre göre yoksulluk oranları kırsal kesimde incelendiğinde, en yüksek yoksulluk oranının tarım sektöründe gerekleŖtiđi görülmektedir. Nitekim 2009 yılında tarım sektöründe alıŖanların yoksulluk oranı %35,41’dir. Bu oranı, %27,34 ile sanayi sektöründe alıŖanlar izlemektedir. Hizmet sektöründe alıŖanların yoksulluk oranı ise %19,95’tir. 2009 yılında yoksulluk, bir önceki yıla göre 4 puan artıŖ gstermiŖtir. Ancak aynı yılda tarım sektöründe alıŖanların yoksulluk oranı 5 puan azalmıŖtır. 2008 yılında tarım sektöründe

çalışanların yoksulluk oranı %40,09 iken 2009 yılında bu oran %35,41'e düşmüştür. Bu durum, tarım istihdamındaki artışla yakından ilişkilidir. 2007-2009 döneminde tarım istihdamında bir artış gözlenmektedir. 2007 yılında tarım istihdamı 4,867 iken, 2008 yılında 5,016'ya yükselmiş, 2009 yılında ise 5,254'e yükselme göstermektedir. Tarım istihdamındaki artışın sebebi, 2000-2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizlerin sonrasında uygulanan politikalar ile açıklanabilir. Nitekim bu krizler sonrasında tarımsal destekler azaltılmıştır. Dolayısıyla 2003-2006 döneminde tarım dışı sektörlerde istihdam artışı meydana gelmiştir. Bu da tarım istihdamında azalışı da beraberinde getirmiştir. Ancak daha sonra tarım sektöründeki istihdam artış göstermeye başlamış ve bu artış tarım sektöründe çalışanların yaşam koşullarını iyileştirmiştir. Sanayi sektöründe çalışanların yoksulluk oranı 2006 yılından itibaren artış göstermiştir. 2006 yılında sanayi sektöründe çalışanların yoksulluk oranı %27,34'e yükselmiştir. Hizmet sektöründe çalışanların yoksulluk oranı ise 2002 yılında %34,16 iken, 2009 yılında %19,95 seviyesine düştüğü gözlenmiştir. Tablo genel anlamda incelendiğinde, 2008 küresel krizinin Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Krizin yansımaları olarak, sanayi sektöründe istihdam olumsuz etkilenmiştir. Hizmet sektöründe ise istihdam artışı yavaşlamıştır.

2.2.7. Hanehalkı Türüne Göre Yoksulluk Oranları

Hanehalkı türüne göre yoksulluk oranları Tablo 15'de verilmektedir. Tabloya göre, 2009 yılında yoksulluğun en yüksek düzeyi olan %21,43 oranı ile ataerkil veya geniş aile tipinde gerçekleştiği görülmektedir. Yoksulluğun en düşük seviyede olduğu Hanehalkı türü ise %9,81 oranıyla çocuksuz çekirdek aile tipidir.

Tablo 15. Hanehalkı Türüne Göre Yoksul Hanehalkı Oranı, Türkiye

Hanehalkı Türü	Yoksul Hanehalkı Oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Türkiye	22,45	23,02	20,67	15,42	13,98	13,64	13,52	14,54
Çekirdek Aile (Çocuklu)	21,76	23,92	20,15	15,03	13,6	12,58	12,32	12,98
Çekirdek Aile (Çocuksuz)	15,05	13,25	12,99	8,35	10,14	7,92	8,69	9,81
Ataerkil veya Geniş Aile	30,08	28,87	28,16	23,15	17,11	20,28	18,81	21,43
Tek Yetişkinli Aile, diğer	22,42	19,16	20,1	11,75	15,74	14,19	16,57	16,62

Kaynak: TÜİK, Yoksulluk İstatistikleri, (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr>, 18.09.2014.

* Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

Hanehalkı büyüklüğü ile yoksulluk arasındaki ilişki aynı yöndedir. Tablodaki verilere bakılarak da, hanehalklarındaki kişi sayısının artmasıyla yoksulluğun da aynı oranda arttığı gerçeği görülebilir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, hanedeki bireylerin nitelikleridir. Başka bir deyişle, bireylerin üretici ve tüketici konumunda olup olmadıkları da ele alınarak değerlendirme yapılmalıdır. Özellikle çocukların belli bir yaşa gelinceye kadar hanede tek kişinin çalıştığı ailelerde yoksulluk oranının yüksek olması bu durumu daha net ifade etmektedir. Aynı şekilde çocuksuz çekirdek ailelerde yoksulluğun düşük seviyelerde olması da aynı duruma bağlıdır.

2.2.8. Hanehalkı Fertlerinin Ekonomik Faaliyet Durumuna Göre Yoksulluk Oranları

Hanehalkı fertlerinin ekonomik faaliyet durumuna göre yoksulluk oranları Tablo 16'da sunulmaktadır. Tablo 16, kent-kır ayrımı olmadan Türkiye genelinde, Hanehalkı fertlerinin ekonomik faaliyet durumuna göre yoksulluk oranlarını göstermektedir.

Tablo 16. Hanehalkı Fertlerinin Ekonomik Faaliyet Durumuna Göre Yoksulluk Oranları, Türkiye

Ekonomik Faaliyet Durumu	Fert Yoksulluk Oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007*	2008	2009
Toplam	26,96	28,12	25,6	20,5	17,81	17,79	17,11	18,08
15 ve Daha yukarı yaştaki Fertler	23,94	24,52	22,22	17,68	14,8	14,86	14,39	15,27
İstihdamdaki Fertler	25,08	26,12	23,33	18,96	15,81	14,21	14,82	15,37
İş Arayanlar	32,44	30,97	27,37	26,19	20,05	26,01	17,78	19,51
Ekonomik Olarak Aktif Olmayanlar	22,15	22,82	20,95	15,92	13,6	14,74	13,73	14,68
15 Yaşından küçük Fertler	34,55	37,04	34,02	27,71	25,23	25,55	24,43	25,77

Kaynak: TÜİK, Yoksulluk İstatistikleri, (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr>, 18.09.2014.

* Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

Tablo 16'ya bakıldığında, 2009 yılında en yüksek yoksulluk oranının %25,77 ile 15 yaşından küçük olan bireylerde olduğu gözlenmektedir. Bu oran, ülkemizde çocuk yoksulluğunun ciddi bir sorun olduğunu ifade etmesi açısından önemlidir. Ailesi yoksul olan, başka bir deyişle, yoksul ailelerde doğan çocuklar yoksulluğu kısır döngü olarak devralmaktadır. 15 yaşından küçük fertlerden sonra, yoksulluk oranının en yüksek görüldüğü kesim iş arayanlardır. 2009 yılında bu kesimin yoksulluk oranı %19,51'dir. Bu oran iş arayan her beş kişiden birinin yoksul olduğunu göstermektedir. 2002-2009 döneminde genel anlamda, iş arayan fertlerin yoksulluk oranında azalış vardır. Ancak işsizlerin yoksulluk oranı, Türkiye genelindeki yoksulluk oranından daha

yüksektir. Dolayısıyla, ülkemizde işsizliğin yoksulluğun en önemli sebeplerinden birisi olduğu kaçınılmaz bir gerçektir.

Tablo 17. Hanehalkı Fertlerinin Ekonomik Faaliyet Durumuna Göre Yoksulluk Oranları, Kent

Ekonomik Faaliyet Durumu	Fert Yoksulluk Oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007*	2008	2009
Toplam	21,95	22,3	16,57	12,83	9,31	10,36	9,38	8,86
15 ve Daha yukarı yaştaki Fertler	18,33	19,17	13,52	10,26	7,66	8,53	7,56	7,17
İstihdamdaki Fertler	17,81	17,72	11,53	7,96	6,4	6,02	6,01	5,71
İş Arayanlar	22,29	28,2	22,74	20,92	15,6	20,21	13,54	12,35
Ekonomik Olarak Aktif Olmayanlar	18,53	19,32	14,1	11,08	8,03	9,57	8,22	7,81
15 Yaşından küçük Fertler	30,59	30,43	24,22	19,51	13,5	15,49	14,47	13,71

Kaynak: TÜİK, Yoksulluk İstatistikleri, (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr>, 18.09.2014.

* Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

Hanehalkı fertlerinin ekonomik faaliyet durumuna göre yoksulluk oranlarının kentteki yansıması Tablo 17’de incelendiğinde, yoksulluk oranının en yüksek düzeyde olduğu kesim, Türkiye genelinde olduğu gibi 15 yaşından küçük fertlerdir. 2009 yılında kentte, 15 yaşından küçük fertlerin yoksulluk oranı %13,71’dir. Bu oranı %12,35 ile iş arayanlar kesimi takip etmektedir.

Tablo 18. Hanehalkı Fertlerinin Ekonomik Faaliyet Durumuna Göre Yoksulluk Oranları, Kır

Ekonomik Faaliyet Durumu	Fert Yoksulluk Oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007*	2008	2009
Toplam	34,48	37,13	39,97	32,95	31,98	34,8	34,62	38,69
15 ve Daha yukarı yaştaki Fertler	32,06	33,09	36,15	39,86	27	30,11	30,43	34,09
İstihdamdaki Fertler	32,01	35,01	35,93	30,85	27,36	28,38	30,27	31,53
İş Arayanlar	62,56	38,84	38,12	43,43	39,96	50,85	35,44	51,86
Ekonomik Olarak Aktif Olmayanlar	30,14	30,58	36,59	27,65	26,31	31,4	30,31	36,84
15 Yaşından küçük Fertler	41,1	46,44	49,34	40,6	43,63	45,79	44,92	50,15

Kaynak: TÜİK, Yoksulluk İstatistikleri, (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr>, 18.09.014.

* Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

Hanehalkı fertlerinin ekonomik faaliyet durumuna göre yoksulluk oranlarının kırdaki görünümü ise Tablo 18’de verilmektedir. Tabloya göre, 2002-2009 döneminde kırdaki yoksulluk oranları genel anlamda artan bir seyir izlemiştir. 2002 yılında yoksulluk oranı %34,48 iken, 2009 yılına gelindiğinde yoksulluk oranının %38,69’a yükseldiği görülmektedir. 2002 yılında yoksulluk oranının en yüksek olduğu kesim %62,56 oranıyla iş arayanlardır. Ancak 2003, 2004 yıllarında yoksulluk oranının en

yüksek olduğu kesim 15 yaşından küçük ferlerdir. 2009 yılında ise, iş arayanlar kesimi yine en yüksek yoksulluk oranına sahip olan kesimdir. Hanehalkı fertlerinin ekonomik durumuna göre yoksulluk oranları kırdaki görünümünden daha farklıdır. Bu farklılığın yanı sıra, kırdaki yoksulluk oranları tüm kesimlerde, kentteki yoksulluk oranlarından çok daha yüksektir. Örneğin; 2009 yılında kırdaki yoksulluk oranının en yüksek olduğu kesim %51,86 ile iş arayanlardır. Söz konusu oran kentte, %12,35'tir. Bu durumda, kırdaki iş arayan her iki kişiden birinin yoksul olduğunu söylemek mümkündür.

2.3. FİNANSAL KRİZLER VE YOKSULLUK İLİŞKİSİ

Kriz, çeşitli disiplinler tarafından kullanılan ve farklı tanımlanan bir kavramdır. Kriz kavramının tıp, politika, psikoloji ve iktisat bilimlerinde tanımları farklıdır.¹⁰² Her disiplin tarafından yapılan kriz tanımı hakkındaki ortak nokta ise şudur; zorunlu ve plansız bir değişimin ortaya çıkardığı baskı durumu ve kişi, grup ve/veya toplumun yeni denge arayışı için gerilime girmesidir. Kriz en genel tanımı ile herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya döviz piyasalarındaki fiyat ve/veya miktarlarda kabul edilebilir değişimlerin üstünde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalardır.¹⁰³ Bir başka tanımlamaya göre kriz; önceden bilinmeyen ve tahmin edilemeyen bazı gelişmelerin makro düzeyde devlet; mikro düzeyde ise firmaları ciddi anlamda etkileyecek sonuçlar ortaya çıkarmasıdır. Ayrıca içinde bulunulan durumun ya da karşı karşıya kalınan olayların ne derece "kriz" olduğu ve bu krizin etkisinin kişiden kişiye, haneden haneye değişebildiği göz önünde bulundurulmalıdır.¹⁰⁴

Krizler türleri açısından siyasal sistem krizleri, sosyo-ekonomik yapı krizleri ve ekonomik krizler olarak üçe ayrılırlar.¹⁰⁵ Ekonomik krizler de kendi içinde reel sektör krizleri ve finansal krizler olarak ikiye ayrılır. Reel sektör krizleri; mal ve hizmet piyasasındaki krizler olarak ikiye ayrılmaktadır. Ayrıca döviz krizleri de kendi içinde ödemeler bilançosu krizi ve döviz kuru krizi olarak ikiye ayrılmakta, bunun yanında mal

---

¹⁰² Hidayet Ünlü, "Ekonomik Krizlerde Küresel Güçler: 2001 Türkiye Ekonomik Krizi", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2004, sf.8.

¹⁰³ Hayriye Erbaş – Feryal Turan, "2001 Ekonomik Krizin Tüketim, Eğitim ve Sağlık Alanlarında Ücretli ve Esnaf Kesimlerine Yansımaları", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 2004, c.15, S.50, sf.51.

¹⁰⁴ Ahmet Turgut, "Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansa Krizler", *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, Kasım 2006 - Şubat 2007, c.20, S.4-5, sf.35.

¹⁰⁵ Ömer Eroğlu-Mesut Albeni, *Küreselleşme Ekonomik Krizler ve Türkiye*, Bilim Kitabevi Yayınları, Isparta, 2002, sf.101.

ve hizmet piyasalarındaki krizler de enflasyon krizi ve durgunluk krizi olarak yine iki alt gruba ayrılmaktadır.¹⁰⁶

Bu çalışmada finansal krizler incelenmektedir. Finansal kriz, finansal piyasalardaki fonların üretken yatırım kanallarına etkin olarak dönüşmemesi olarak tanımlanmaktadır.¹⁰⁷ Finansal krizler, döviz ve hisse senedi piyasalarında şiddetli dalgalanmalar ve bankacılık sisteminde bankalara geri ödenmeyen kredilerin aşırı derecede artması ile meydana gelmektedir.¹⁰⁸

Cumhuriyetin kurulduğu yıldan bu yana, Türkiye’de, nedenleri, etki alanı ve süresi açısından farklılıklar gösteren küçüklü-büyükü pek çok krizler yaşanmıştır. Bazıları büyük dünya bunalımları ile birbirini izlemiş, uzun süreli olmuş, ekonomide derin izler bırakmıştır. Kalıcı yapısal değişimlere ve ekonomi politikalarında dönüşümlere neden olmuştur. Bazı krizler ise kısa sürede atlatılmıştır, bu krizlerde belirtilen değişim ve dönüşümler görülmemiştir. Şiddetli ve görece daha hafif krizlerin kapsadığı yılların toplamı Cumhuriyet tarihinin hemen hemen dörtte birini kapsamaktadır. Türkiye’deki genç kuşaklar krizin oluşturduğu ekonomik, sosyal, siyasal sorunlarla, özellikle de 1990 sonrasında, işsizlik tehdidiyle karşı karşıya kalmışlardır. Nitekim 1990’lar sonrası Türkiye ve benzeri ülkeler, birinde başlayıp diğerlerine bulaşan finansal krizler yaşamışlardır. Krizlerin sıklığı, süresi ve şiddetinde ekonominin yapısı ve sağlamlığı kadar, bunun uygulanan ekonomi politikalarıyla uyumu ve siyasal iktidarın olayları algılama becerisi de etkili ve önemli bir olgudur. Hükümetin elindeki ekonomiyi denetleyici ve yönlendirici politikaların bulunması krizi sınırlarken, krizden çıkışı da kolay hale getirmektedir. IMF programlarının sürdüğü 1999-2008 arasındaki yıllarda Türkiye ve benzeri hükümetler neredeyse bütün ekonomi politikalarını buna bağladılar.¹⁰⁹ Özellikle iktisat politikalarının IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar tarafından şekillenmesi yoksulluğa ve gelir dağılımında eşitsizliğe neden olmuştur. Bir başka deyişle, “yeni dünya düzeni” modelinde öncelikli olan bazı kesimler uğruna diğer kesimlerin göz ardı edilmesi temel politika sayılmıştır. Bu

---

¹⁰⁶ Aykut Kibritçioğlu, “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001”, Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı, sf.175.

¹⁰⁷ M. Nejat Coşkun, “Gelişmekte Olan Ekonomilerde Bankacılık Krizleri”, Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 2001, c.3, S.2, sf.40

¹⁰⁸ Kibritçioğlu, a.g.m., sf. 175.

¹⁰⁹ Gülten Kazgan, *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2009) “Ekonomi Politik” Açısından Bir İrdeleme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ocak 2012, sf.7, 261.

politikaların uygulamaya konulmasının ardından Türkiye’de de dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi hedeflenen büyüme ve sanayileşme gerçekleşmemiştir. Ayrıca hem ülkelerin kendi içinde eşitsizlikler artma eğilimine girmiştir. Yani, toplumun belli kesimleri daha da yoksullaşırken aynı zamanda gelir dağılımı da bozulma göstermiştir.¹¹⁰

1990’lı yıllarda tam serbestleşme politikasının uygulanması da Türkiye’de yaşanan finansal krizlerin en önemli sebeplerinden biridir. 1990’lı yıllardan itibaren yoğunlaşan sermaye hareketlerinin, geleneksel doğrudan yatırım işlevinden saparak kısa vadeli spekülasyon amaçlı bir yapıya dönüşmesi ülke ekonomilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Gelişen bir ekonomide denk bütçe, fiyat istikrarı, denetimli bankacılık sistemi, reel büyümeyi sağlayan bir ekonomik yapılanma, adil bir gelir dağılımı, katma değeri yüksek olan malların üretimi gibi makroekonomik koşulları sağlamayan bir ülkede finansal serbestleşme politikasının uygulanması yaşanan krizleri kaçınılmaz bir sonuç olarak ortaya çıkarmaktadır. Uzun dönemli sermaye hareketlerinin getirisinin olabilmesi, bu ekonominin öncelikle istikrarlı bir reel büyüme oranına sahip olmasını gerektirmektedir. Hem yapısal anlamda ve hem de kurumsal anlamda zayıflıkların yaşandığı bir ekonomide sermaye hareketlerini etkileyecek imkânlar sınırlı kalacaktır. Bu nedenle yüksek faiz oranları sadece kısa vadeli sermaye hareketlerini ülkeye çekecektir ve kriz riskini daha da artıracaktır. Çünkü kısa dönem finansal krizler finans piyasalarında, birçok durumda yabancı kısa vadeli fonların ülkeyi hızla terk etmeye başlaması sonucunda döviz kurunda, faiz oranlarında ve enflasyon oranında ani yükselişlerle başlamaktadır. Finans piyasalarında ortaya çıkan bu durum, kısa sürede üretim ve yatırım düzeyinde azalma gibi reel sektörde de etkisini göstermektedir. Ayrıca, bir ülkede yaşanan kriz, başta bu ülkenin yakın ekonomik ilişkiler içinde olduğu ülkeler olmak üzere diğer ekonomileri de olumsuz yönde etkilemektedir. Bu ülkelerin bu etkilere karşı geliştirdikleri savunma mekanizmaları da krizin ilk başladığı ülkede ihracat daralması, uluslararası finans piyasalarında artan tedirginlik gibi gelişmelerle mevcut olan olumsuzluklar daha da artmaktadır. Finans piyasalarında bu şekilde kendini gösteren kriz, daha sonra işgücü piyasalarına, sağlık, eğitim ve sosyal yardım kalemlerindeki kısıntılar yoluyla bütçe harcamalarının miktar ve bileşimine ve giderek yoksulluk ve gelir dağılımına ilişkin göstergelere doğru yaygınlaşmaya başlamaktadır.

---

¹¹⁰ Erbaş – Turan, a.g.m., sf.51.

Krizin sosyo-ekonomik etkilerinin asla bunlarla sınırlı olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Krizlerin yaşandığı bu ülkelerde, krizlerin derinliğine bağlı olarak suç oranında gözlenen artış, aile içi ve genel olarak beşeri ilişkilerin bozulması, yolsuzluk oranında artış, ülkenin aniden artan dış kaynak ihtiyacı sonucunda uluslararası finans kuruluşlarının ülke ekonomi politikalarının belirlenmesinde artan rolü ortaya çıkmaktadır.¹¹¹

Türkiye 1990'lı yıllardan itibaren 1994, Kasım 2000 ve Şubat 2001 yıllarında olmak üzere üç önemli kriz yaşamıştır. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri birbirini etkileyen ve birbiriyle yakından ilişkili olduğundan ayrı krizler olarak değil tek bir kriz olarak değerlendirilmektedir. Bu krizlerin yaşandığı dönemde, ekonominin kısa bir zaman dilimi içinde önemli ölçüde daralması, işsizlik oranlarındaki artış, yüksek enflasyon ve reel ücretlerin düşmesi en önemli ve ortak sonuçlardır. Bu sonuçlardan en fazla etkilenenler, niteliksiz işlerde çalışan, kriz sırasında işini kaybeden ya da geliri azalan düşük gelirli kesimler olarak belirlenmiştir.¹¹² Dolayısıyla enflasyon oranlarının artmasıyla birlikte firmalar düşük nitelikli çalışanlarını işten çıkarma eğiliminde olduğundan yoksul kesim daha da yoksullaşmıştır. Nitekim krizler, yoksulların beslenme, barınma, eğitim, sağlık gibi temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamayacak hale gelmelerine yol açmaktadır.

Türkiye'de yaşanan ekonomik krizler, bu krizleri etkileyen faktörlerle birlikte ele alınmalıdır ve krizlerin yoksulluk üzerindeki etkileri araştırılması gereken önemli bir konudur. Ancak, krizlerin nihai etkisi, krizlerden kaynaklanan “doğrudan” etkilerin ötesinde, kriz sırasında uygulamaya konan istikrar ve yapısal uyum programları, krizden etkilenen kesimlerin tepkileri, uluslararası kuruluşların ve ülke hükümetlerinin uyguladığı politikalar ve diğer birçok unsurun bileşeni olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle krizlerin etkileriyle kriz sonrası uygulanan politikaların etkilerini birbirinden ayırtmak zorlaşmaktadır. Ayrıca, ülkemizde özellikle yoksullukla ilgili belirli bir zaman dilimi için istatistiksel karşılaştırma yapmayı sağlayan veri tabanı eksikliği, ülke içinde bir krizden diğer krize farklılıkların söz konusu olması, mevcut istatistiksel veri

---

¹¹¹ Murat Koyuncu, Fikret Şenses, “Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri”, ERC Working Papers in Economics 04/13, October, 2004, sf 3.

¹¹² Murat Koyuncu, Fikret Şenses, “Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri”, ERC Working Papers in Economics 04/13, October, 2004, sf.19,20.

bazının zayıf olması krizlerin yoksulluk üzerindeki etkilerinin belirlenmesine yönelik çalışmaları zorlaştırmaktadır.¹¹³

Yaşanan ekonomik krizlerin özellikle gelişmekte olan ülkelerde işbölümüne yansımış olması ve bu yansımının yeni düzenlemeleri gerekli kılması ve de özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin krizlerden şiddetli olarak etkilenmesi, yoksulluk ve yoksullaşma çalışmaları üzerinde yoğunlaşmaya neden olmuştur.¹¹⁴

Türkiye 2000’li yılların başında ciddi bir krizle karşılaşmıştır ve daha sonra 2008 yılında küresel kriz yaşanmıştır. 2000 yılından günümüze kadar olan gelişmeler, uygulanan ekonomik ve sosyal politikalar çerçevesinde öncelikle bu krizler hakkında genel bir değerlendirme yapılacak ve daha sonra krizler detaylı olarak incelenecektir.

2.3.1. Finansal Krizlerin Gelişimine İlişkin Genel Bir Değerlendirme

Türkiye ekonomisinde 1990’lı yıllarda ve 2000’li yılların başında iki büyük ekonomik kriz yaşanmıştır. 1980 öncesinde yaşanan krizler de göz önünde bulundurulduğunda Türkiye tarihi, bir krizden diğerine geçiş süreçleri olarak incelenebilir ve bir “ekonomik krizler tarihi” olarak adlandırılabilir. Bu krizler sadece ekonomik gerekçelere dayanmıyor olsa da, ekonomi alanında kendini net bir şekilde göstermekte ve bu krizlerden önemli sonuçlar elde edilmektedir.¹¹⁵ 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizlerin toplumsal alandaki yansımaları oldukça ağır olmuş, işsizlik artmış ve yoksulluk kendini daha fazla hissettirmeye başlamıştır. 2008 yılında yaşanan küresel krizin etkileriyle, Türkiye yeni bir kriz süreciyle karşılaşmıştır. 2000 yılı öncesindeki Türkiye ekonomisine ilişkin kısa bir değerlendirme yapmak, bu sürecin daha net anlaşılmasını sağlayacaktır.

24 Ocak 1980’de alınan ekonomik istikrar kararları ile ekonomi politikalarında değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. 1989’da ödemeler dengesinde sermaye hareketlerindeki serbestleşme ile dış finansal serbestliğe geçilmiştir. Bu durum Türkiye ekonomisinin yeni bir boyut kazandığı anlamına gelmektedir. 1970’li yılların sonunda ekonomiyi içinde bulunduğu ağır koşullardan çıkarmak üzere hazırlanan 24 Ocak 1980

---

¹¹³ Murat Koyuncu, Fikret Şenses, “Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri”, ERC Working Papers in Economics 04/13, October, 2004, sf.2.

¹¹⁴ Erbaş – Turan, a.g.m., sf.52.

¹¹⁵ Nurhan Yentürk, *Körlerin Yürüyüşü Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, sf1.

kararları, ekonomik istikrar tedbirlerini, ülkemizde neoliberal dönüşüm ve uyum sürecinin fiili olarak başladığını net bir şekilde ortaya koymaktadır.¹¹⁶ Türkiye'nin serbestleşme sürecinde başlangıçta temel amaç, ne pahasına olursa olsun döviz kazanmaktı. İç ve dış ekonomi politikaları yanında yasalardan yasadışı olabilecek işlemlere, toplumsal felsefeye, siyasal düzene kadar hemen hemen her türlü değişim ve dönüşümler bu amaca dönük olarak düzenlendi. Çünkü Türkiye'nin borç ödeyebilir duruma girmesi; öyle ki krizi aşması için resmi kaynaklardan verilen kredilerin sona erdiği 1984 yılından itibaren serbest piyasadan borçlanabilir hale gelmiş olmasına bağlı durumdaydı. Ekonomisinde büyük ve köklü yapısal dönüşümler gerçekleştiren Türkiye, bu dönüşümler sonucunda uzun vadede çok karmaşık sonuçlarla karşı karşıya kalmıştır. 1989 yılında geçilen dış finansal serbestlikle beraber Türkiye ekonomisinde, dışa açılım öncelikleri reel üretim sektöründen finans sektörüne doğru bir değişim sergilenmiştir.¹¹⁷ Dolayısıyla, Türkiye ekonomisi dünya pazarlarıyla eklemlenme ve küreselleşme sürecinde yeni bir dönemeci gerçekleştirerek, 1990'lı yıllara tamamen "dışa açık makroekonomi" görünümünde girmiştir. Tüm bu değişimlerin sonrasında uyarılan kısa vadeli, spekülative yabancı sermaye akımları, hem ekonominin dış açıklarını finanse etmiş hem de ülkedeki tasarruf eğilimini düşürerek tüketim ve ithalat hacmini genişletmiştir.¹¹⁸ Özellikle 1989-1993 döneminde ekonomide iç pazara dönük yüksek büyüme hızları meydana gelmiştir. Dış kaynaklara duyulan ihtiyaç ise yine dış borçlarla karşılanmıştır. 1986 yılında 32 milyar dolar olan dış borç stoku %100'ün üstünde bir büyüme oranıyla 1993 sonunda 67 milyar dolara yükselmiştir. Böylece, 1989'da gerçekleştirilen finansal liberalleşmeyle birlikte kısa vadeli borçlanma ciddi rakamlara ulaşmıştır.¹¹⁹ Döviz kuru ve faiz oranları arasında son derece hassas dengelere dayanan bu yapay büyüme süreci, bir yandan ulusal ekonomideki yatırım ve birikim önceliklerinin üretim dışı (spekülative) alanlara yönelmesi, diğer yandan da gelir dağılımının giderek bozulması ve mali piyasalarda bir kredibilite bunalımıyla birlikte yeni bir kriz ortamının doğmasına neden olmuştur. Nitekim 1994 finansal krizi de böylesi bir sürecin ürünüdür.¹²⁰ İthalat hacmi bir anda %25 düzeyinde azalış

---

¹¹⁶ Gülten Kazgan, *Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002, sf.121, 122.

¹¹⁷ Yentürk, a.g.e., sf.107-109.

¹¹⁸ Erinç Yeldan, *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, sf.40.

¹¹⁹ Mustafa Sönmez, *100 Göstergede Kriz ve Yoksullaşma*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, sf.121.

¹²⁰ Yeldan, a.g.e., sf. 40.

göstermiştir. Buna bağlı olarak GSYH %5,5, sanayi sektörü %7,6 oranında daralırken, yatırımlar özel sektörde %9,6, kamuda %44,6 oranında gerilemiş; enflasyon oranı ise %106 seviyesine ulaşmıştır.¹²¹

1990'lı yıllara gelindiğinde ise, krizlerin makro göstergelerde şiddetli değişmelere tanıklık ettiği görülmektedir. 1990'lı yıllardaki krizler, yıllık ortalaması zaten yüzde yetmişe fırlayan enflasyon hızının ve bunu da aşan nominal faiz haddinin üç haneli rakamlara ulaştığı, döviz fiyatının katlanıp işsizliğin ise çift haneli rakamlara tırmandığı, döviz fiyatının katlandığı, ücretlerle maaşların satın alma gücünün yüksek enflasyon karşısında eridiği, borsanın düştüğü, çok sayıda firma ve bankanın iflas ettiği sermaye kaçış dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Bir-iki yıl devam eden kriz ortamı sermaye geri dönüşleriyle tekrar yerini büyümeye bırakmıştır. Bu yıllarda artan sermaye giriş ve çıkışlarının belirlediği büyüme süreci; enflasyonun hızlanmasından, GSMH'de payı artan iç ve dış borçlara, faiz ödemelerinin devlet bütçesindeki artan yükünden, zayıf yapılı bankalara ve gelir dağılımının giderek bozulmasına kadar birçok sorunu 2000'li yıllara taşımıştır. Bu arada da pek çok banka ve firma tasfiye edilmiş ve yerini yenilerine bırakmıştır. Sıklaşan bu gel git ortamında uzun vadeli yatırımlarda bir belirsizlik meydana gelmiş ve bu durum yıllık ortalama büyüme hızının gerilemesine neden olmuştur.¹²²

1990 ve izleyen yıllarda finansal krizler konvertibilite ve sermaye akımlarının, mal hareketlerinin serbestleşmesiyle birlikte sıklaşmıştır. Türkiye 1991, 1994 ve 1998-1999 yıllarında art arda kriz dönemlerinden geçmiştir. Yani Türkiye ekonomisi on yıllık sürenin dört yılında finansal kriz ve onu tamamlayan bir reel kriz ile karşı karşıya kalmıştır. Krizlerin sıklaşması incelendiğinde, döviz rezervlerinin katlanarak büyümüş olmasına, TL'nin artık konvertibl bir para olmasına, şiddetli dolarizasyona rağmen, yaşanan bu finansal krizlerin arkasında döviz darboğazının olduğu görülmektedir. Ayrıca 1990'lı yıllarda Türkiye'nin enflasyon hızı 1980'li yılların üstüne çıkmıştır ve 2000 yılına doğru Türkiye'nin en ciddi, en tehdit edici sorununa dönüşen gelir bölüşümünün ve mevcut bir sorun olan işsizliğin artarak devam etmesine neden olmuştur

---

¹²¹ Yeldan, a.g.e., sf. 51

¹²² Kazgan, Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, sf.259,260.

Finansal krizlerin yanı sıra 1999 yılında Ağustos ve Kasım aylarında Marmara Bölgesi'nde ve Adapazarı'nda meydana gelen depremler de ekonomiyi oldukça derinden etkilemiştir. 20 binden fazla insanın öldüğü, binlerce binanın yıkıldığı, onlarca fabrikanın yerle bir olduğu ya da kullanılamaz hale geldiği depremler ekonomik faaliyetlerde gerilemeye neden olmuş; kamu harcamalarını da ciddi oranda artırmıştır. Mali kuruluşlar dışında bütün kesimler yüzde 5-6 arasında daralmaya girerken en büyük darbeyi yüzde 12,7 oranıyla inşaat ve yüzde 6,8 oranıyla ticaret sektörü almış; GSMH'de düşüş yüzde 6,4 gibi 1994 krizini de aşan bir rakama ulaşmıştır.¹²³

Türkiye ekonomisinin yakın tarihi incelendiğinde, büyüme-istikrar-kriz sarmalında sıkışmış bir görüntü ile karşılaşılmaktadır. Türkiye'de 1972'den başlayarak 1976'da tepe noktasına ulaşan ilk büyüme dönemini, 1978-1980 krizi izlemiş; ikinci büyüme dönemi ise 1983'ten başlayarak, 1986'da tepe noktasına varmıştır. 1989'dan 2000'li yıllara kadar Türkiye'de büyüme ve kriz dönemleri art arda yaşanmıştır. Bu dönemde yaşanan krizlerin ortak özelliği, kısa aralıklarla gerçekleşmiş olmasıdır. Diğer ortak özelliği ise, bu krizlerin, ekonominin büyüme hızında düşüşe neden olmasıdır.¹²⁴

2000'li yılların başında yaşanan ekonomik kriz sonrasında, 2002 yılından itibaren Türkiye tekrar bir ekonomik büyüme sürecine girmiştir. Bu süreçte gerçekleşen büyümenin dinamiklerini incelemeyen önce, ortaya çıkan finansal krizleri etkileyen faktörler üzerinde durulmalıdır. 2000 yıllarında yaşanan ve öncesindeki krizleri tetikleyen ve izleyen bunalımda rol oynayan içsel ve dışsal etkenler ayrı ayrı incelenmelidir. Dışsal etkenler her kriz döneminde az ya da çok etkili olmuştur. Dışsal etkenlerin en etkili olduğu krizler, öncelikle 1929 daha sonra 1978, 2001 yıllarında yaşananlar ve son olarak 2008 yılı sonlarında başlayan krizlerdir. İçsel etkenler kendini daha çok hissettirdiği krizler ise, 1994 ve 1998-2001 dönemlerinde yaşananlardır. Yaşanan finansal krizlerin birçoğunda içsel ve dışsal etkenlerin etkilerinin birbirine yakın olduğu ve birbirine karıştığı görülmektedir.

2.3.1.1. Krizlerin Gelişimini Etkileyen İç Faktörler

Krizlerin sıklığı, süresi ve şiddetinde ekonominin yapısı ve sağlamlığının yanında, bunun uygulanan ekonomi politikalarıyla uyumu ve siyasal iktidarın olayları

¹²³ Kazgan, Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, sf. 286.

¹²⁴ Yeldan, a.g.e., sf. 32.

algılama becerisi ve değerlendirme şekli de önemlidir. Hükümetin elindeki ekonomiyi denetleyici ve yönlendirici politika aletlerinin bulunması krizi sınırlayabilir, aynı zamanda krizden çıkışı da kolaylaştırabilir unsurlardır. Mali serbestlik özellikle 1990'lar sonrası, ekonomiyi denetlemede kullanılan aletlerin sayısını ve etkinliğini oldukça sınırlamıştır. Ekonomi politikaları dahil "iç etkenler", (örneğin bankaların kırılganlığı) ekonomide krize yatkınlık eğilimlerini ortaya çıkarabildiği gibi, kriz patladıktan sonra bunun hükümetlerce denetimini ve atlatılabilmesini de zorlaştıran bir etkiye sahip olmaktadır.

Ayrıca hazır olmayan bir ekonomik yapılanma üzerine IMF ve Dünya Bankası dayatmalarıyla açılan serbest piyasa ekonomisine geçiş, krizi de beraberinde getirebilmektedir. Bunun örneği Türkiye'de 1950'li yıllarda yaşanmıştır. Getirilmek istenen bütün ekonomik serbestlikler 1954 ve sonrasında çökmüş; serbest piyasa ekonomisi derken ortaya çıkan dengesizlikler başka bir krizin başlamasına neden olmuştur. İkinci serbestleşmeye geçiş dönemi denemesi 1978 krizini izleyerek IMF ve Dünya Bankası dayatmalarıyla 1980'li yıllarda gerçekleşmiştir. Zaten krizden çıkmamış ekonomiye aktarılan serbestleşme girişimleri bir para krizi (1982-83) yaşatmıştır. Biriken kısa vadeli dış borçları tasfiye için hükümetin aldığı önlemler ekonomiyi duraklatıp krize (1988-89) sokmuştur. Böylece bu on yıllık dönemin yarıdan fazlası krizli yıllara dönüşmüştür. Dış borçlar ise on yılda yaklaşık 3,5 kat artış göstermiştir. 1988-89 krizini atlatmak için dış dayatmalarla giderek mali piyasaları tam serbestleştirerek, TL'nin konvertibilitesine geçen ve 1990'lı yıllarda sermaye hareketleriyle birlikte mal-hizmet pazarlarını da tam serbestleştiren Türkiye'nin, günümüze kadar yaşadığı deneyim oldukça dikkat çekicidir. Türkiye 1990'dan 1997'ye kadar iki krizi atlatmak (1991-1994) pahasına da olsa, ekonomisini büyütmüş, ancak hızlanan enflasyon ve artan iç ve dış borçlar, finansal kırılganlığın da artmasına neden olmuştur. Nitekim 1998'de yeniden girilen kriz ortamında 2000 yılında IMF'nin hatalı politikaları ile birlikte, borçların toplamı GSMH'yi (2001) aştığı ve borçlar giderek artarken GSMH'nin 1990'ların başındaki seviyeye gerilediği görülmektedir. Ekonominin yapısıyla bağdaşmayan serbestleşme politikalar krize ve durgunluğa neden

olmuştur. Serbestleşmeye geçen ekonomiler incelendiğinde, gerçekleştirdikleri serbestleşme sonrası finansal kriz yaşama riskinin arttığı gözlenmektedir.¹²⁵

Krizlerin hemen öncesinde büyük sıçramaların görüldüğü cari işlemler bilançosu (CİB) da, iç etkenlerden bir diğeridir. 1991, 1994 ve 2001 krizlerinin, sırasıyla 1990'da 2,6, 1993'te 6,3, 2000'de 9,8 ve 2008'de 42 milyar dolar tutarındaki CİB açıklarını izlediği görülmektedir. Bu açıkların GSMH'nin %4-5'ine yaklaşması veya aşması kriz için "tehlike sinyali" durumundadır. Kamu kesimi iç ve dış borç stokunun artması krize sebebiyet veren bir diğer etkidir. Kamu kesimi iç ve dış stoku, devletin üretim alanından çekilip, iç ve dış sermayenin finansal garantörlüğünü üstlendiği ve zararlarını karşılayıp yararlarını artırmakla görevli bir kurum olmasına geçiş sürecinde sürekli artış göstermiştir. 1980 öncesi yıllarda Türkiye'de bu stok GSMH'nin en çok üçte biri civarındayken, 1980 sonrası sürekli artış göstermiş, en şiddetli artış ise 1998-2001 yılları arasında (%69,1'den %125'e) gerçekleşmiştir. Buna karşılık 1978 krizi öncesi yılların krizlerinde bu ögenin payı azdır.

Kamu iç/dış borç stoku krizlerle iki yönlü iç içedir; bir yandan krizlerin patlamasında payı olan ögeler yer alır, diğer yandan da, her kriz bu stoku hızla sıçratan ögelerin devreye girmesine neden olur. 2000'li yılların başında olduğu gibi, stok büyüdükçe, devletin krizin etkilerini hafifletecek açık finansmana dayalı harcama politikalarını uygulamasının imkânsızlaştığı da ortaya çıkmaktadır. Devletin yükünü artırırken gelirini azaltan kriz süreci, borçları artırırken buna çözüm üretmeyi de zorlaştırmaktadır.

Krizlerin devlete ve ekonomiye getirdiği yüklere değinmek sürecin daha net anlaşılmasını sağlayacaktır. Çünkü krizde başlayan süreçlerin daha sonra da etkilerini sürdürmesi beklenen bir durumdur. 1994 krizinin devlete ve ekonomiye getirdiği yükü, kredi veren yabancı bankalara "devlet garantisi" verilmesi, ödenemeyen özel kredileri devletin ödemeyi üstlenmesi ve devletin banka paniklerini önlemek için banka mevduatlarının garantörlüğünü yapmasıyla daha fazla artmıştır. Kısacası, kamu borç stokunun giderek büyümesi, 1990'lı yıllardan itibaren yeni krizlerin baş göstermesine

---

¹²⁵ Kazgan, Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929 - 2009), sf. 8,9.

yol açan bir faktör olarak görülmektedir. Aynı zamanda, krizi atlatabilmede etkili bir araç olabilen harcamaları artırıcı politikaların uygulanabilmesi de zorlaşmaktadır.¹²⁶

Krizi etkileyen bir diğer iç etken, makroekonomik istikrarsızlıktır. Bunun en iyi göstergesi, Türkiye’de uzun yıllar gündemden düşmeyen yüksek enflasyondur. Enflasyon, gelir- gider tahminlerinde yanılma payını büyütmesi, nispi fiyatları çarpıtması, firmaların karlılık hesaplarını yanıltması ve genelde, toplumda gelir bölüşümünü bozması açısından belirsizlikleri büyütmektedir.

(İkinci Dünya Savaşı yılları hariç) Türkiye’de ilk kez 1978 krizinde fiyat artışlarının yılda yüzde 50’yi aştığı görülmüştür. 1970’li yıllara kadar enflasyon oranlarında çok fazla artışın görülmediği Türkiye’de, 1970’li yılların başlarından itibaren enflasyon oranlarının çift haneli rakamlara ulaştığı, hatta bazı yıllarda (1980 ve 1994) üç haneli rakamlara yükseldiği dönemler olmuştur. Nitekim 1980 yılında yüksek oranlı devalüasyon ve faiz oranlarındaki artışlarla birlikte, enflasyon oranının %100’ü geçtiğine şahit olunmuştur. Türkiye’de ki ekonomik istikrarsızlığın en temel nedenlerinden biri olan yüksek enflasyon, özellikle uzun dönem büyüme oranlarının azaldığı yıllarda kendini göstermiştir. 1990 sonrası dönemde de, Türkiye’nin sürekli, yüksek ve değişken oranlı bir enflasyonu yaşaması, 1994 ve 2001 krizlerinin başlıca nedenlerindedir. Ancak fiyatlardaki düşüş de krizlere eşlik edebilmektedir ve bazı dönemlerde bunun örnekleri yaşanmıştır. Makroekonomik istikrarsızlık her iki yönde de temeldeki dengesizliklerin ürünüdür.¹²⁷

Krizleri hazırlayan süreçte, bankaların ve şirketlerin kısa vadeli dış borçları da krizi tetikleyen bir başka iç etkidir. CİB açıklarıyla birlikte dış borçlarda hızlı bir artış meydana gelmektedir. Bunların görece daha az kısmı kamu kaynaklı iken, büyük kısmı ise özel sektör borçları niteliğindedir. Yenilendikleri sürece, bileşik faizle çığ gibi büyürler. Dolayısıyla reel faizleri artar, süreleri kısılır ve bir noktada yenilenemez olurlar, hatta kredilerde geri çekilişlerin başladığı bir sürece girilir. İşte, bu borçların ödenemiyor olması krizin patlamasına sebebiyet verir. Mali serbestlik, devletin ve iş dünyasının hesap bilmezliğiyle bir araya gelince, kısa vadeli dış borçları, ülkenin

---

¹²⁶ Kazgan, Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929 – 2009), sf. 10-12.

¹²⁷ Kazgan, Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929 - 2009), sf. 13.

finansal dengelerini bozan bir unsur haline dönüşmektedir. Bu süreç krizi beraberinde getirir ve ödenmelerin neredeyse imkânsız hale girdiği görülür.¹²⁸

2.3.1.2. Krizlerin Gelişimini Etkileyen Dış Faktörler

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, Türkiye'nin yaşadığı krizlerin zaman boyutu şaşırtıcı bir düzene sahiptir. Ülke her on yılda bir dönemin sonuna doğru (on yılın 7. ve 9. yılı arası) şiddetli ya da hafif bir kriz yaşamıştır; yirmi yılda bir, 8. Yılda başlayan krizler (1958, 1978, 1998) olağanüstü şiddette ve uzunlukta olmuştur. Bu yirmi yıllık aralığı aşan 1929 krizinin, tıpkı 1978 ve 1998 krizleri gibi, güçlü küresel boyutları olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, kendileri, sermaye karlılığına bağlı devresel dalgaları kendi içsel dinamikleriyle oluşturamayacaklarından, yaşanan tüm bu gelişmelerin dünya bağlantılı olduğu sonucuna varılmaktadır. Ancak dünyadaki kriz yapıcı etkenlerin yansımaları Türkiye ekonomisinde farklı şekillerde meydana gelmektedir. Bu kriz yapıcı öğelerin Türkiye'ye yansımaya yolları ve bunların zaman içinde değişimlerinin incelenmesi daha net sonuçlara ulaşmak açısından önemlidir.¹²⁹

Krize neden olan dış faktörlerden biri dış ticaret hadlerindeki gelişmelerdir. Bu durum iki bağlamda ekonomiyi çok olumsuz etkileyen süreçlere neden olmaktadır. Birincisi, GSMH'nin önce yarısı, ihracatının %80'den fazlasının tarım kaynaklı olduğu bir ekonomik yapının varlığıdır. Çünkü krizlerde, tarım ürünleri dış ticaret hadlerindeki şiddetli aleyhe dönüşte başrol oynamaktadır. Bu nedenle tarım hadlerindeki dış ticaret hadlerindeki olumsuz gelişmeler krizleri ciddi anlamda etkilemiştir. 1929 Büyük Dünya Bunalımının Türkiye'yi etkilemesi ve Kore Savaşı gibi gelişmelerin de etkisiyle tarım ürünlerini dış ticaret hadlerindeki aleyhe dönüşler 1958-1961 krizinde önemli bir yere sahiptir. Ayrıca 1978-1983 dönemindeki ihracatı artırma güçlükleriyle iç içe geçen krizde de, tarım ürünlerindeki dış ticaret hadlerindeki olumsuz tablonun etkisi fazladır. GSMH ve ihracat gelirindeki payının giderek azaldığı izleyen yıllarda, tarım, bu bağlamda kriz oluşturucu bir unsur olmaktan çıkmıştır.

Türkiye'de ekonomiyi olumsuz etkileyen bir diğer dış etken de petrol fiyatlarındaki şiddetli fırlamalardır. 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizleri Türkiye'nin

---

¹²⁸ Kazgan, Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929 - 2009), sf. 12.

¹²⁹ Kazgan, Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929 - 2009), sf. 2,3.

durgunluk ve kriz dönemleriyle çakışmaktadır. Dış ticaret hadlerindeki şiddetli dönüş, bir yandan cari işlemler bilançosu (CİB) açıklarını büyüterek, bir yandan yurt dışına gelir transferi oluşturarak, bir yandan giren sıcak paranın riskini artırarak kriz ve durgunluk sürecini birçok alanda etkilemektedir.

Krizlerin gelişimi etkileyen dış etkenlerden bir diğeri de başlıca ihrac pazarlarımızdaki konjonktürel durgunluk ya da ihracat pazarlarımız olan ülke paralarının devalüasyon olarak bilinmektedir. Bu etkenin önemi ekonominin görece dış kapalı olduğu 1980 öncesi yıllarda sınırlıdır; ancak dış ticaretin GSMH içindeki payının artmasıyla birlikte, 1980 sonrasında bu faktörlerin önemi de giderek artmıştır. 1997'deki Asya Krizi'ni yaşayan ülke paralarının devalüasyonu, 1998'deki Rusya devalüasyonu, önemli mal/hizmet ihrac pazarı olan ülke devalüasyonlarına bir örnektir. Söz konusu devalüasyonlar ihracatı düşürürken, ithalatı artırma eğilimine sokmuş; dolayısıyla cari işlemler bilançosu açığına neden olmuştur. Kısa vadeli borçların döviz rezervlerine oranının yükselmesi, devalüasyon beklentisini de beraberinde getirmektedir. Böylece iç ve dış finans kurumlarının risk oranını artmasına yol açar. Bu gelişmelerin ardından gelen sermaye kaçışları da krize ortam hazırlamaktadır. Mali piyasalardaki bu dalgalanmalar nedeniyle, iç piyasada oluşturulan talep daralır ve reel sektör etkilenir ve bu durum üretim ve istihdam azalışına sebep olur. Bankalar da bu süreçte dış borçlulukları oranında devalüasyondan; rizikosunu artan dış alacaklıların yükselttikleri faiz hadleri yanında şirketlere verdikleri kredileri geri alamamaktan; işsizlik artarken tüketim, üretim daralırken üretim kredilerinin geri dönmemesinden kayba uğramakta veya iflas etmektedir. Böylece, işsizlik artışı ve üretim daralışı daha ciddi bir sorun haline alır. Şirketler ve bankaların sermaye açısından gücü ne kadar azsa, çöküş o oranda büyük, izleyen durgunluk da o kadar uzun ve şiddetli yaşanmaktadır. Nitekim Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinde de bu gelişmelerin önemli bir yere sahip olduğu bilinen bir gerçektir.¹³⁰

Birinci petrol krizini (1973 sonu) izleyen çeyrek yüzyılı aşan sürede yaşanan ve zamanla ciddi boyutlara ulaşan krizler zincirinin sonuncusu olan 2008 küresel krizi, 1929 Büyük Dünya Bunalımı'ndan sonra yaşanan en şiddetli kriz olarak

---

¹³⁰ Kazgan, Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929 – 2009), sf. 4-6.

tanımlanmaktadır.¹³¹ 2009 yılının son ayları itibariyle en kötü dönemin geride kaldığına ilişkin göstergeler oldukça yoğunlaşmış olsa da, finansal krizin bitip bitmediğine dair belirsizlik vardır. Önemli bir süre potansiyel büyüme hızlarının altında bir hızla büyüyeceğine ilişkin tahminler de bu belirsizliği artırmaktadır. Dolayısıyla 2008 küresel krizi, bir dış faktör olarak Türkiye ekonomisini de etkilemektedir.¹³²

2008 yılının Eylül ayında patlak veren, daha sonra dalga dalga tüm dünyaya yayılan küresel krizinin en temel sebepleri, konut piyasası ve kredi balonudur. ABD’de mortgage piyasası, 10 trilyon dolarlık bir büyüklüğe ulaşarak dünyanın en büyük piyasası haline dönüşmüştür. Başlangıçta kredilerin büyük çoğunluğu, borcunu en rahat ödeyebilecek kişilere veriliyordu. Ancak ilerleyen dönemlerde “eşik altı kesimi” olarak bilinen, aylık borç ödemelerini aylık gelirlerinden düşükten sonra ellerinde kalan para ile ailelerini geçindirmekte zorluk yaşayan, düşük kaliteli kesimlere de kredi verilmeye başlanmıştır. Bu süreçte faizlerin sürekli yükselmesi ve konut fiyatları düşmeye başlayınca, özellikle kredi ödeme kabiliyeti daha az olan düşük gelirli gruplar borçlarını ödeyememeye başladılar. Emlak fiyatlarının değişkenliği ile belirgin hale gelen 2008 küresel krizinde, verilen kredinin üzerinden yapılan işlemlerden dolayı finansal kurumlar zor duruma düşmüştür.¹³³ Yaşanan tüm bu olumsuzluklar dünya piyasalarına farklı şekillerde yansırken, Türkiye ekonomisi de bu gelişmelerden payını almıştır. Türkiye’den ihraç edilen mallara olan talep hızı bir şekilde kesilmiştir. Küresel düzeyde ekonominin küçülmesi, küresel gelir düzeyini de düşürmektedir. İç ve dış kredilerde azalmalar yaşanmış, ekonomiye duyulan güven sarsılmıştır. Bu etkilerin sonucunda işsizlik artış göstermiş, ekonomi ise küçülmüştür.¹³⁴

2.3.2. Kasım 2000 Ekonomik Krizi ve Yoksulluğa Etkisi

2000 yılında Türkiye, IMF’nin desteğinde ve IMF tarafından yapılan öneriler kapsamında ekonomi politikalarını belirlemiştir. 2000 yılı istikrar programı ekonomide var olan dengesizlikleri önemli yapısal reformlar yaparak ortadan kaldırmayı amaçlayan bir programdır. Türkiye’de 2000 yılının başında uygulanmaya başlanan istikrar programındaki politikalar birbiriyle yakından ilişkilidir. Programda ekonomik ve sosyal

¹³¹ Ercan Uygur, *Küresel Bunalım ve İktisat Eğitimi*, Türkiye Ekonomi Kurumu, İmaj Yayınevi, Ankara, 2011, s. 1.

¹³² Fatih Özatay, *Finansal Krizler ve Türkiye*, Doğan Kitap, İstanbul, 2009, sf. 103.

¹³³ Özatay, a.g.e., sf. 107,108.

¹³⁴ Özatay, a.g.e., sf. 144,151.

yapının neredeyse her alanını etkileyecek birçok yapısal reform bulunmaktadır. Bunlar kamu maliyesindeki yapısal reformlar, sosyal güvenlik reformu, tarım politikaları, kamu mali yönetimi ve şeffaflık, vergi politikası ve idaresi, sermaye piyasası, bankacılık sisteminin güçlendirilmesi ve bankacılık düzenlemeleri ile ilgili reformlardır.¹³⁵ Programın nihai amaçlarından ilki, sıkı bütçe uygulamaları ile birlikte tarım kesimine verilen destekleme fiyatlarının hedeflenen enflasyon oranında artırılmasıdır. Programın ikinci nihai hedefi, kamu açıklarını kapatmaya yönelik bir dizi yapısal reformun yapılması ve özelleştirmeye hız verilmesidir. Özellikle tarım kesiminin desteklenmesinin uygulanabilir bir sistemde yürütülmesi, elektrik üretim ve dağıtımının özelleştirilmesi, sosyal güvenlik sisteminin tekrar incelenerek, özel emeklilik sisteminin kurulması ve kamu bankalarının yeniden yapılandırılması ile siyasi etkilerden uzaklaştırmak gibi önlemler ön planda tutulmuştur. Programın üçüncü nihai hedefi ise, ilk iki hedefin gerçekleştirilmesine bağlı olarak uygulanmaya konulacaktı. Merkez Bankası, döviz kurunu önceden açıklayacak ve kurun beklenen enflasyon kadar yükselmesine izin verecekti. Böylece, geçmiş enflasyona göre çok yavaş artan döviz kuru enflasyon beklentilerini düşürecekti. İstikrar programına göre Merkez Bankası sadece döviz alım ve satım işlemlerinde piyasaya likidite verebilecekti. Böylece, Merkez Bankası'nın borç verme yoluyla piyasaya vermiş olduğu likidite miktarına bir sınır getirildi. Piyasaların Merkez Bankası'na döviz satması ya da döviz talep etmesi faizler aracılığıyla belirlenecekti. Bir diğer ifadeyle, kur kontrol altında olacak, faizler serbest kalacaktı.¹³⁶

2000 istikrar programının “yapısal” nitelikli düzenlemeleri, maliye politikasının hedeflerini desteklemek için özelleştirme uygulamalarına ek olarak tarımsal destekleme, sosyal güvenlik, kamu maliyesi ve bankacılık sisteminde denetim ve gözetim konularını içeren bir dizi yapılanmayı kapsamaktadır.¹³⁷ Programda, enflasyonu düşürme hedefi önceliklidir. Çünkü yüksek enflasyon ortamında yüksek reel faizler ve istikrarsız büyümeden en fazla zarar görenler, yüksek getiri sağlayan varlıklara yatırım yapamayan ve sadece çalışmaları karşılığı elde ettikleri gelire geçinen toplumun daha düşük gelirli

---

¹³⁵ Yentürk, a.g.e., sf. 88.

¹³⁶ Mahfi Eğilmez - Ercan Kumcu, *Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007, sf. 391, 392.

¹³⁷ Erinç Yeldan, *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, sf. 169.

insanlarından oluşmaktadır.¹³⁸ Bu açıdan bakıldığında bu program, enflasyonu düşürme hedefi ile sınırlı teknik bir belge olmanın ötesinde anlamlar taşımaktadır. Uygulanan politikalarla ekonomide köklü ve kalıcı değişim ve dönüşümleri hedeflemiştir.

Programın bütçe dayanağında vergi gelirlerinin artırılması yoluyla faiz dışı fazlanın yükseltilmesi ve hazinenin iç borçlanma yükünün ve buna bağlı olarak faizlerin düşürülmesi temel yaklaşım olarak benimsenmiştir. Bu yaklaşımı desteklemek amacıyla, dış borçlanma artırılarak iç borçlanmanın yerine ikame edilecekti. Böylece ortaya çıkacak finansman boşluğu artan vergi gelirlerinin yanı sıra dış borçlanma artışıyla doldurulmaya çalışılacaktır.

Programın açıklanmasının meydana getirmiş olduğu olumlu etkiler sonucunda, 1999 yılının ortalama %106'ya ulaşmış hazine iç borçlanma yıllık bileşik faiz oranı Ocak 2000'de %37'ye düşmüştür. Programın bir başka önemli etkisi, geleceğe ilişkin kur gelişmelerinin belirlenmiş olduğu ve dolayısıyla devalüasyon riski ortadan kalktığı için, bankaların açık pozisyonlarının yükseltilmesi olmuştur. Faizlerin bu kadar hızlı gerilemesi, nedeni ne olursa olsun, enflasyonla mücadele politikası açısından tehlikeyi de beraberinde getirmiştir. Yüzde 106'luk bir ortalamadan yüzde 36,4'lük bir ortalamaya, ilk aydan itibaren geçilmesi, enflasyonla mücadelede ciddi sorunları ortaya çıkarmıştır. Ertelenmiş tüketim isteklerinin hızla devreye girmesi sonucunda, bankaların düşük faizlerle sundukları bireysel kredilerin de desteğiyle tasarruflar tüketime kaymaya başlamıştır. Talebin canlı kaldığı piyasa ortamında enflasyondaki düşüş de beklenen hızda olmamıştır.¹³⁹

Ekim ayı sonunda Türkiye ekonomisinin genel görünümüne bakıldığında, ekonomik büyümenin %6,5-7 aralığına doğru yol aldığı görülmektedir. Böylece 1999 yılındaki %6,1 oranındaki küçülme, tekrar büyümeye dönüşerek tedavi edilmiş oluyordu. Büyümenin altında yatan temel neden, talep canlılığının hem iç piyasaya ve hem de dış piyasaya (ithalata) yönelik olmasıydı. Talep canlılığı olmasına rağmen enflasyon %69'dan %40'ların altına inmişti. Enflasyondaki inişin daha hızlı olamamasının nedeni ise yine talebin, özellikle de bankalarca açılan bireysel kredilerle desteklenerek canlılığını korumasıdır. Bütçe, faiz dışı fazlada tarihi bir iyileşme göstermekte ve bütçe açıklarının ortaya çıkardığı enflasyonist baskı yavaş yavaş ortadan

¹³⁸ Sönmez, a.g.e., sf. 187.

¹³⁹ Eğilmez - Kumcu, a.g.e., sf. 385, 386.

kalkmaya başlamıştır. Yapısal düzenlemelerde gecikmeler olmasına rağmen uzun yıllardır yapılamayan reformlar uygulamaya konulmuştur. Tarım kesimine yönelik reformda küçük ama önemli adımlar atılmıştır. Bankacılık kesiminin yeniden yapılandırılması çalışmaları devam etmiştir. Özelleştirmelerde aksamalarla karşılaşılsa da 15 yılda yapılan özelleştirmelerden daha fazla gelir tek başına 2000 yılında elde edilmiştir. En önemli sorun cari açığın, başlangıçta tahmin edilenin çok üzerinde bir noktaya, 8-10 milyar dolar aralığına doğru ilerlemesidir.¹⁴⁰ Faizlerdeki hızlı düşüşle birlikte, özellikle tüketici kredilerindeki artış, talebin de hızlı bir şekilde artmasını beraberinde getirmiştir. İç talebin artması ve TL'nin reel değerlenmesi ihracatın duraklamasına yol açmıştır. Bu gelişmelerle cari açık hızla yükselme göstermiştir. Programa göre, cari açık GSMH'nin %1,5-2'si olan 3-4 milyar dolar arasında öngörülmüştür. Gerçekleşen cari açık ise, beklenenin çok üzerinde 9,8 milyar dolar seviyesinde olmuştur.¹⁴¹

Yılsonunun da yaklaşması nedeniyle bankalar yavaş yavaş dövizdeki açık pozisyonlarını azaltmaya çalışmışlardır. Bankalardan gelen döviz talebi TL'nin talebini artırmış ve faiz oranlarını yukarı çekmiştir. Bu dönemde, bankacılık kesimine yönelik yeni düzenlemeler hızlanmaya başlamıştır. Bunun sonucunda bankalar, açık pozisyonlarını kapatma yolunda çok daha hızlı davranmıştır. Bankalar döviz alabilmek için likiditelerini daha fazla artırma eğilimine girmişler, likiditenin artması ise faizlerin çok daha hızlı bir şekilde artmasına neden olmuştur. Faizlerin yükselmesi, bankaların ellerinde bulunan bonoların değerini düşürmüştü ve bankaları zora sokmuştur. Yine bu dönemde, bazı bankaların Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu (TMSF)'na alınacağına dair söylentilerin olması, bankaların birbirlerine olan kredi hatlarını iptal etmelerine ya da minimum düzeye düşürmelerine neden olmuştur. Bu gelişmeyle birlikte likidite sıkışıklığı, faizleri daha da artırmaya başlamıştır. Hazine bonosuna yatırım yapmış olan yatırımcılar, artan faize hemen tepki göstermiştir. Yabancı yatırımcılar, ileriki dönemlerde yatırım yaptığı bonoları satamayacağını düşünerek piyasadan çıkmaya başlamışlardır. Kasım ayı sonuna gelindiğinde faizlerin %1000'lerle telaffuz edildiği görülmüştür.¹⁴² Kamu maliyesindeki ve özellikle de bankacılık sektöründeki yapısal

¹⁴⁰ Eğilmez - Kumcu , a.g.e., sf. 386.

¹⁴¹ Ercan Uygur, "Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri", Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni 2001/1, sf.13, 14.

¹⁴² Eğilmez - Kumcu, a.g.e., sf. 393, 394.

sorunlar ve kırılganlıklar yaşansa da, bu süreçte yaşanan gelişmelerde ve krizin ortaya çıkmasında, programın uygulamaya konulmasının önemli bir payı vardır.¹⁴³

Her önemli mali krizde olduğu gibi bu krizde de mali kesimde başlayan sarsıntı, kısa sürede reel kesimi de ciddi anlamda etkilemeye başlamıştır. Piyasada ortaya çıkan faiz dalgalanmaları talep canlılığını engellemiştir. Talepte meydana gelen bu ani kısılmayla beraber, reel kesimin satışları azalmış ve dolayısıyla stoklar hızla yükselmiştir. Bu süreçte kapanan işyerlerinin açılan işyerlerine göre fazla olması, krizin reel sektör üzerindeki etkisini daha net göstermektedir. 1999 yılında kapanan işyerlerinin açılan işyerlerine oranı %26 iken, 2000 yılında bu oran %50 seviyesine yükselmiş, 2001 yılının ilk yedi ayında ise bu oran %72 seviyesine ulaşmıştır. Başka bir deyişle, kurulan 100 işyerine karşılık 72 işyeri kapanmıştır.¹⁴⁴

2.3.3. Şubat 2001 Ekonomik Krizi ve Yoksulluğa Etkisi

Kasım 2000 krizi sonrasında teşhis ve tedavi hatası devam ettiği için Türkiye ekonomisi yeni bir krize açık görünümünü sürdürmüş ve kırılgan bir ortam içinde 2001 yılına girmiştir. Bu defa şubat ayının ikinci yarısında yaşanan bir siyasal kriz ekonomik krize sebep olmuştur. Enflasyonun tek haneli rakamlara indirmek, kamu finansman dengesini sağlamak ve cari işlemler açığını kontrol altına almak gibi bazı temel ekonomik sorunlar çözülememiştir. Piyasalarda tam bir belirsizlik yaşanırken, kamu ve özel bankaların kurtarılma yolları yoğun biçimde tartışılmakta, mali kesimde yaşanan güvensizlik ortamı sürdüğü için şubat ayı krizi bu ortamın pekişmesine ve krizin derinleşmesine neden olmuştur.¹⁴⁵

Kasım 2000 Krizi'nden üç ay sonra 19 Şubat 2001'de yaşanan siyasi kriz mali piyasalar üzerinde ciddi bir tahribat oluşturmuştur. IMKB 'de endeks %14,6 oranında şok olarak nitelenen bir düşüş göstermiş, repo faizleri %760 seviyesine yükselmiştir. TL'den kaçış ve dövize geçişin hızına paralel olarak Merkez Bankası'ndan 7,6 milyar dolar çekilmiştir. Kriz 20, 21 ve 22 Şubat günlerinde de derinleşerek devam etmiş ve

---

¹⁴³ Yılmaz Akyüz - Korkut Boratav, The Making of The Turkish Crises, UNCTAD, Cenevre, <http://www.econturk.org/Turkischeconomy/boratav.pdf>, sf.2, (19.08.2007).

¹⁴⁴ Mustafa Sönmez, *100 Göstergede Kriz Ve Yoksullaşma*, İletişim Yayınları, İstanbul, Ekim, 2002, sf. 137.

¹⁴⁵ Eğilmez - Kumcu, sf. 395.

ekonominin tüm dengelerini alt üst etmiştir.¹⁴⁶ Bankalar arası Para Piyasası'nda gecelik faiz önce %3000'e, ardından %7500'e çıkarken; Hazine iki katından daha yüksek bir faiz oranı olan %144 faiz ile borçlanmıştır. Nitekim bir ay önceki borçlanma faizi %65 oranındadır. Beklenilmeyen ve kısa sürede derinleşen mali krizi aşmak için TCMB, IMF'nin de telkinleriyle 21 Şubat gecesi döviz kurlarını dalgalanmaya bıraktığını ilan etmiştir. Uygulamanın ilk gününde TL %40 dolayında değer kaybetmiştir. Bu sonuç bir anda devletin dış borç toplamının TL cinsinden 29 milyar artmasına yol açmıştır.

Şubat 2001 krizi ile döviz çapasına dayalı "Enflasyonu Düşürme Programı" terk edilmiştir. Şubat krizinin döviz piyasalarından kaynaklanan bir kriz olması, IMF'nin mali desteğini, piyasalara güven vermesi için zorunlu kılmıştır. TL piyasalarında faizin olağanüstü yükselmesine rağmen dövize yönelen talep bir türlü kırılmamıştır.¹⁴⁷

Şubat 2001'de kur çapasının terkedilerek dalgalı kur rejimine geçilmesi, özellikle Merkez Bankası'na hukuki özerklik verilmesi ve 2002 yılından itibaren hükümet tarafından bağlayıcı enflasyon hedeflerinin belirlenmesiyle, Türkiye'nin makroekonomik politikalarında önemli bir dönüşümün söz konusu olduğu belirtilmektedir. Enflasyonla mücadele programı kapsamında maliye politikalarının yüksek faiz dışı fazla hedefleri aracılığıyla sıkılması, para politikasının ekonomik konjunktürdeki rol ve etkinliğinde önemli bir artış anlamına gelmektedir.¹⁴⁸

Bu program Kasım 2000'de çok kuvvetli bir sarsıntı geçirmiş, Şubat 2001 de ise çökmüştür. O dönemi daha net anlayabilmek için kriz öncesindeki temel sorunu, yani bankacılık sektörünün içinde bulunduğu derin sorunları incelemek gerekmektedir. O dönem ve öncesinde bankacılık sektörüne ilişkin bazı sorunlara bakıldığında; kamu bankalarında önemli oranlara ulaşan görev zararları temel sorun iken, özel bankalarda döviz cinsinden borçların döviz cinsinden alacaklara göre oldukça fazla olması sorun oluşturmaktadır. Dolayısıyla kriz öncesinde sektör, hem olası faiz artışlarına ve hem de kur artışlarına karşı oldukça kırılgan bir görünüm sergilemektedir.¹⁴⁹ Bu nedenle Mart 2001'den itibaren çökmekte olan bankacılık sisteminin başta kamu bankaları olmak

---

¹⁴⁶ Erdinç Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2009)*, İmaj Yayınevi, Ankara, 2009, sf. 282.

¹⁴⁷ Tokgöz, a.g.e., sf. 83.

¹⁴⁸ Asaf Savaş Akat, "Dalgalı Kur ve Para Politikası: Bir Parasal Kural Önerisi", *Türkiye Ekonomisi Gülten Kazgan'a Armağan*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, sf. 79.

¹⁴⁹ Özatay, a.g.e., sf. 88.

üzere güçlendirilmesi, ekonomi yönetiminin öncelikli bir sorunu olmuştur. Kamuoyunun güvenini büyük ölçüde kaybeden hükümetin mali kesimin yapısal sorunları, dış borçlanma olanaklarının daralması, hızla yükselen iç faizler karşısında, iç ve dış borçlarını çevirebilme gücü asgari seviyeye düşmüştür. Hükümetin önünde, bu çok boyutlu ekonomik krizi aşmak için üç seçenek vardı:

- Borçlarını para basarak ödemek
- Borçlarını ödeyemeyeceğini ilan etmek (Marotoryum)
- Güçlü bir ekonomik reform programı hazırlayıp dış kaynak sağlamak

Hükümet sıralanan bu olanaklardan üçüncüsünü seçmiştir.¹⁵⁰

2.3.4. Kriz Sonrası Ekonomik Büyüme Dönemi (Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı)

Türkiye, 2000 yılı boyunca uygulamış olduğu enflasyonu düşürmeye yönelik istikrar programının art arda yaşanan iki krizle çökmesiyle, 14 Nisan ve 15 Mayıs 2001 tarihlerinde iki aşamada açıklanan yeni bir istikrar programını uygulamaya koymuştur. 2000 yılı istikrar programı ekonomide var olan dengesizlikleri önemli yapısal reformlar yaparak ortadan kaldırmayı hedefleyen bir program olma özelliğini taşımaktadır. Bu yapısal reformların tarım kesimi reformundan, kamu ve özel bankacılık kesimi reformuna, sosyal güvenlik sisteminin reformundan bütçe dışı fonlarda yapılacak reformlara kadar oldukça kapsamlı hedefleri bulunmaktadır.¹⁵¹ Önceleri “ulusal program” daha sonra “ Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” (GEGP) olarak tanımlanan yeni istikrar programının temel amacı “...güven bunalımını ve istikrarsızlığı süratle ortadan kaldırmak ve... bir daha geri dönülmeyecek şekilde kamu yönetiminin ve ekonominin yeniden yapılandırılmasına yönelik altyapıyı oluşturmak” şeklinde açıklanmıştır.¹⁵²

2000 yılında uygulanan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” nda, enflasyonu düşürme programının ilk iki hedefi korunmuş, yaşanan krizlerin de etkisiyle programın üçüncü hedefi olan kur sisteminde değişikliğe gidilerek Şubat 2001 Krizi ile geçilen

---

¹⁵⁰ Tokgöz, a.g.e., sf. 283, 284.

¹⁵¹ Yentürk, a.g.e., sf 68.

¹⁵² Bağımsız Sosyal Bilimciler, “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler”, http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/BSBgegp.pdf, sf. 3,(14.09.2014).

dalgalı kur sistemin benimsenmiştir. Bu programda temel amaç, kamu kesiminin olumsuz borç dinamiğinin kırılmasıdır. Nitekim bu amaca yönelik olarak, para ve mali piyasaların yeniden yapılandırılması ve bankacılık kesimine işlerlik kazandırılması hedeflenmiştir. Bu amaçla GEGP mali piyasalar ve para piyasalarına ilişkin düzenlemeler zorunlu olmaktadır. Uzun vadeli olan bu temel hedefe ulaşmak için makroekonomik dengelerin kurulması gerekmektedir. Bu dengenin kurulması, ekonomide kısa vadede bir daralmayı da beraberinde getirmekte; bu ise toplumun değişik kesimlerinin fedakârlığını gerektirmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde mevcut program, öncelikle parasal sermayenin krizden çıkış programı olarak değerlendirilmektedir. GEGP'nin reel ekonomiye yönelik politikaları ve beklentileri ise açıktır. Temel olarak bu politikalar, yurtiçi talebin daraltılması ve ihracat için bir fazla oluşturulmasını hedeflemektedir. Bunu gerçekleştirmek için bir yandan kamu kesimi harcamalarının kısılması ve bir yandan da emek ve kırsal kesim gelirlerini bastırarak yurtiçi talebinin azaltılması, öte yandan ise kur makası, ücret maliyetlerinden ve tarımsal ürün fiyatlarından sağlanacak tasarruflar aracılığı ile ihracatın teşvik edilmesi hedeflenmiştir. Son yirmi yıldır son derece yetersiz ölçekte sabit sermaye yatırımı yapılan sanayi sektörünün sorunlarına yönelik somut bir çözüm sunulamamıştır.¹⁵³

Diğer yandan program, reel ekonomide yükselişi ihracat ve turizm gelirlerinin artışına bağlamıştır. THY, TELEKOM, TÜPRAŞ, ERDEMİR, TEKEL, TEDAŞ, şeker fabrikaları gibi büyük boyutlu kamu varlıklarının özelleştirilmesi ve bütçe giderlerini şişirdiği gerekçesiyle tarımsal destekleme politikalarının yeniden düzenlenmesi gibi konulara öncelik verilmektedir. Programın en büyük tartışılan konuları, tarım politikaları, özellikle şeker ile tütün alanından devleti tümüyle çekip, alanı piyasaya yani yabancı sermayeye ve ithalata terk etme, üreticiyi de işsizliğe ve kent varoşlarına göçe zorlama sonucunu getirecek olan yasalardır. Zengin ülkelerin (tarımda çalışanlar faal nüfusun ortalama yüzde 3-5'i arası) tarımdaki üretim fazlalarını sınırlarken üreticinin yoksullaşmasını önlemek amacıyla, kendi amaçlarına uygun olduğu için getirdikleri “gelir desteği”, tarım politikasının başlıca hedefini oluşturmuştur. Tarım istihdamının toplam istihdam içindeki halen %25’ler civarında olduğu, tarımdaki küçük işletmelerde muhasebe kaydının yapılmadığı ve yüksek işsizlik baskısı altında olan bir

---

¹⁵³ Bağımsız Sosyal Bilimciler, “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler”, http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/BSBgegp.pdf, sf. 4, (14.09.2014).

ekonomide böyle bir uygulama, tarımsal üretimin artırılmasında ciddi sorunları da beraberinde getirmiştir. Üretimden bağımsız olarak toprak sahipliği belgesi olan tapu senedine göre, dönüm başına uygulamanın yapıldığı bu uygulamada birçok ilde gelir desteği, yoksul olan tarım üreticilerine değil muhtar ve belediye başkanı gibi gelir desteğine ihtiyacı olmayan kesime verilmiştir.¹⁵⁴ Sonuç itibariyle mevcut destekleme sistemi fakir çiftçilerden ziyade zengin çiftçilere yaramıştır. Çünkü mevcut sistem işleyiş itibariyle araziyi işleyeni değil, mülk sahiplerini desteklemektedir. Bazı mülk sahipleri şehirlerde ikamet edip tarım dışı işlerle uğraşsalar da doğrudan gelir desteğinden faydalanabilmektedirler.¹⁵⁵

2000 yılı sonrasında Türkiye’de, tarımsal destekleme politikalarının şekillenmesinde birbiri içine geçmiş farklı süreçler söz konusudur. Birincisi, 1999 yılının sonlarından itibaren yaşanan ekonomik krizlerin hemen ardından “ekonomik istikrar politikaları” ile uygulanacak yeni tarım politikalarının genel hatları belirlenmiştir. IMF’ye gönderilen Niyet mektubunda “Tarım Reformu” başlığı ile yeni politikalar gündeme gelmiştir. Bu politikalar doğrultusunda, destekleme fiyatları dünya piyasa fiyatlarına uyumlu hale getirilirken, tarımsal kredi ve girdilere sağlanan sübvansiyonlar aşamalı bir şekilde kaldırılacak ve yoksul çiftçiler için de doğrudan gelir desteği sağlanacaktır. İkinci süreçte, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) çerçevesinde Türkiye’nin de taraf olduğu tarım anlaşmaları bulunmaktadır. Anlaşma pazara giriş, dışsatım sübvansiyonları ve iç destek uygulamalarını içermektedir. Üçüncü süreç ise, 2005 yılında AB ile başlatılan müzakerelerdir. Türkiye’nin Ortak Tarım Politikası’na uyumu; özellikle tarım nüfusu, işletme büyüklüğü, örgütlenme, tarımsal desteklemeler, kurumsal örgütlenme, teknoloji kullanımı, verimlilik bitki ve hayvan sağlığı koşulları, ürün kalite ve standartları gibi pek çok alanda ortaya çıkmaktadır.¹⁵⁶

Kısaca ifade etmek gerekirse Türkiye’de, 1990’ların sonundaki kriz koşullarından kaynaklanan stand-by anlaşmaları ve imzalanan Niyet Mektupları ile IMF’nin denetimi ve kontrolündeki ekonomik programlar 2008 yılının ortalarına kadar

---

¹⁵⁴ Kazgan, Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, sf. 458, 459.

¹⁵⁵ İstanbul Ticaret Odası, Türkiye’de ve Dünyada Tarımsal Destekleme Politikası, Hazırlayan: Okan Gaytancıoğlu, Yayın no: 2009-14, İstanbul, 2009, s. 104.

¹⁵⁶ Gülen Elmas Arslan, *Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85. Yılında Türkiye Ekonomisi*, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, Ankara, 2008, sf. 84, 85.

sürmüştür.¹⁵⁷ Mayıs 2008'den sonra IMF ile yeni bir stand-by anlaşması imzalanmamıştır. Ancak bu dönemde küresel ekonomik krizin etkilerine maruz kalmıştır.

2.3.5. 1999-2013 Yıllarına İlişkin Ekonomik ve Yoksulluk Göstergeleri

Yaşanan krizlerin ve uygulamaya konan istikrar programlarının ekonomi üzerindeki etkilerinin daha iyi analiz edilebilmesi için, Türkiye'nin 1999-2014 yılları arasında geçirdiği sürecin incelenmesi gerekmektedir. 1999-2014 yıllarına ilişkin ekonomik göstergeler Tablo 19 ve Tablo 20'de gösterilmektedir.¹⁵⁸

Tabloya göre, 2002-2008 arası Türk Lirası dolar karşısında devamlı olarak değer kazanmıştır. Bunun sebebi ise giderek büyüyen dışarıda mali yatırımlar, dış borçlanmalar ve CİB açıklarıdır. 2001 krizinde 1,7 TL/dolar olan kur, 2007 yılında 1,3 seviyesine düşmüş, 2008 yılının ortalarında ise 1,2 TL/dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. TL/dolar kurunda yaşanan bu değişim, hem GSYİH'nin dolar değerini hem de dolarla oluşup, dolarla GSYİH'ya oran olarak verilen hesapların değişmesine neden olmuştur. Örneğin, dolarla oluşan CİB açığının GSYİH'ya oranı, 2006 yılında %8,2'den %6,1 seviyesine düşmüştür.¹⁵⁹

Tablo 19. Temel Ekonomik Göstergeler (1999-2014)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
GSYİH (%)	-3,4	6,8	-5,7	6,2	5,3	9,4	8,4	6,9
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu/GSYH	19,8	21,8	16,2	17,5	19	22,3	24,1	25,5
Kişi Başına GSYİH (ABD \$)	3,907	4,13	3,02	3,492	4,559	5,764	7,021	7,583
İşgücüne katılma oranı (%)	51	49,9	49,8	49,6	48,3	46,3	46,4	46,2
İşsizlik oranı	7,4	6,5	8,4	10,3	10,5	10,8	10,6	10,2
İstihdam oranı	47,2	46,7	45,6	44,4	43,2	41,3	41,5	41,5
Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)	-14	-26,7	-10	-15,4	-22	-34,3	-43,2	-54
Cari işlemler Dengesi/GSYİH (%)	-0,5	-3,7	1,9	-0,3	-2,5	-3,7	-4,6	-6,21

Kaynak: TÜİK, Ulusal Hesaplar GSYİH İstatistikleri, İşgücü İstatistikleri, Enflasyon ve Fiyat İstatistikleri (Tüketici Fiyatları Endeksi), Dış Ticaret İstatistikleri, (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr> 24.10.2014; DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Ekonomik Gelişmeler (Erişim) <http://www.dpt.gov.tr> 24.10.2014.

¹⁵⁷ Ercan Uygur, "The Global Crises and Turkish Economy", Turkish Economic Association, Discussion Paper 2010/3, February, 2010, <http://www.tek.org.tr/dosyalar/TURKEY-UYGUR-FF.pdf>, sf.1, (15.07.2014).

¹⁵⁸ Zafer Yükseler, "Yeni Milli Gelir Serisi ve Analizi", Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni 2008/11, Temmuz 2008, http://www.tek.org.tr/dosyalar/Yeni_Milli_Gelir-Analiz-YUKSELER.pdf, sf. 2, (03.08.2014).

¹⁵⁹ Kazgan, Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, sf. 433.

Tablo 20. Temel Ekonomik Göstergeler (1999-2014)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
GSYİH (%)	4,7	0,7	-4,7	9,2	8,8	2,1	4	4
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu/GSYH	25,2	23,5	19,9	23,9	25,9	24,7	24,7	-
Kişi Başına GSYİH (ABD \$)	9,234	10,44	8,59	10,003	10,428	10,459	10,807	-
İşgücüne katılma oranı (%)	46,2	46,9	47,9	48,8	49,9	50	50,8	50
İşsizlik oranı	10,3	11	14	11,9	9,8	9,2	9,7	10,1
İstihdam oranı	41,5	41,7	41,2	43	45	45,4	45,9	44,9
Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)	62,8	-70	-38,8	-71,6	-105,9	-84	-99,8	54,2
Cari işlemler Dengesi/GSYİH (%)	-5,9	-6,7	-2,3	-6,2	-9,7	-6,2	-7,9	-6,4

Kaynak: TÜİK, Ulusal Hesaplar GSYİH İstatistikleri, İşgücü İstatistikleri, Enflasyon ve Fiyat İstatistikleri (Tüketici Fiyatları Endeksi), Dış Ticaret İstatistikleri, (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr> 24.10.2014; DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Ekonomik Gelişmeler (Erişim) <http://www.dpt.gov.tr> 24.10.2014.

Tablo 19 ve Tablo 20'ye göre, 1999 yılında meydana gelen kriz Türkiye ekonomisini %3,4 oranında küçültmüş, fakat 2000 yılında %6,8 oranıyla tekrar büyümeye geçmiştir. 2000 yılının sonlarında ve 2001 yılının başlarında yaşanan krizlerden dolayı ekonomi %5,7 oranında küçülmüştür. Ekonominin 2001 yılında yaşadığı ciddi orandaki küçülmenin sonrasında, ekonominin 2002-2007 yılları arasında yılda ortalama %6,8 oranındaki büyümesi dikkat çeken önemli bir gelişmedir. Özellikle de 2004-2005 yıllarında büyüme oranları, sırasıyla %9,4 ve %8,4 oranlarıyla oldukça yüksek düzeylerde bir seyir izlemiştir. Ancak 2007 yılından itibaren büyüme hızı yavaşlama göstermeye başlamış ve 2008 yılında meydana gelen küresel ekonomik krizin de etkisiyle büyüme hızı ciddi oranda düşüş göstermiştir. Tabloda dikkat çeken diğer bir önemli husus, krizlerin ardından yaşanan yüksek düzeyde dış ticaret açığı, cari açık ve işgücü piyasasındaki olumsuzluklardır. Ayrıca işgücüne katılma oranı ve istihdam oranındaki düşüş ve işsizlik oranındaki artış da bu dönemin dikkati çeken unsurlarındandır. Yüksek oranlı büyüme, gayri safi sabit sermaye oluşumundaki artış, kişi başına GSYİH 'deki artış ve enflasyon oranlarındaki gerileme ise tablodaki olumlu gelişmeler arasındadır. Tablodaki verilerin ve göstergelerin daha iyi analiz edilebilmesi, kriz sonrası yüksek oranlı büyüme döneminin temel özelliklerini incelemeyi gerektirmektedir.

2.3.6. Kriz Sonrası Dönemde Büyümenin Temel Özellikleri

Türkiye'de uygulanan IMF programının, kamu sektörü için GSYİH 'ye oranla %6,5'lik bir fazlayı hedefleyen mali disiplin ve enflasyon hedeflemesi yoluyla fiyat

istikrarını hedefleyen daraltıcı bir para politikası olmak üzere iki temel dayanağı bulunmaktadır. Bu programa göre, mali ve parasal hedeflerin tutturulması, Türk hükümetinin “güvenilirliğini” arttıracak ve ülkedeki risk algısı kısmen de olsa azalacaktı. Böylelikle faiz oranları düşecek, özel tüketim ve sabit yatırımları tetikleyerek sürekli bir büyüme elde edilecekti. Bu açıdan incelendiğinde program, aslında genişletici bir mali daralma programıdır.¹⁶⁰

Türkiye ekonomisi 1950 sonrasında dönemin en yüksek büyüme hızlarından birini 2002-2007 döneminde yaşamıştır. Ekonomik büyüme çeyrek dönemler itibariyle değerlendirildiğinde, yirmi dört dönem boyunca ekonomide kesintisiz bir büyüme dönemi yaşanmıştır. Bu dönem, 1987 yılından beri en uzun kesintisiz büyüme dönemi olarak görülmüştür. Ancak, büyüme oranı dışındaki göstergelere bakıldığında, karmaşık bir ekonomik değişime şahit olunmaktadır. Nitekim büyüme oranındaki artışla beraber, ihracat da ciddi oranda yükseliş göstermiştir ve enflasyon oranlarında önemli bir iyileşme görülmüştür. 1999 yılında TÜFE %6,4 oranındayken 2003'te bu oran %25,3 seviyesinde gerçekleşmiş, 2004'te ise %9,4'e düşmüş ve TÜFE tek haneli rakamlara düşmüştür. Öte yandan, büyüme oranlarındaki artış işsizlik oranlarında bir azalışı da beraberinde getirmemiştir. Ayrıca büyüme oranında ve ihracatta meydana gelen artış, ithalatın da hızla artmasına neden olmuştur. Dolayısıyla dış ticaret (cari açık) açığının büyümesi kaçınılmaz olmuştur.¹⁶¹ Tablo 16 incelendiğinde de, 2002 yılından itibaren dış ticaret açıklarının sürekli artması dikkat çekmektedir. Nitekim 2002'de dış ticaret açığı %15,4'e; 2004'te %34,3'e; 2006'da %54'e; 2008'de ise %70'lere kadar yükseliş sergilemiştir. Yüksek düzeyde ekonomik büyümenin meydana geldiği 2002-2007 dönemi diğer ekonomik ve işgücü piyasalarıyla birlikte değerlendirilebilecektir. Büyümenin temel dinamikleri ve toplumsal alandaki yansımaları daha net ifade edilebilecektir.

---

¹⁶⁰ Erinç Yeldan, "Finans Çağında Eklemlenme Kalıpları: Neoliberal Küreselleşmenin Çevresel Bir Ekonomisi Olarak Türkiye Örneği", Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm, N. Mütevellioğlu ve S.Sönmez (drl.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, sf. 132.

¹⁶¹ Şeref Saygılı - Cengiz Cihan, "Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamikleri: 1987-2007 Döneminde Büyümenin Kaynakları, Temel Sorunlar ve Potansiyel Büyüme Oranı", TÜSİAD, Yayın No: 2008-06/462, İstanbul, 2008, sf. 13.

2.3.6.1. Cari Açık Sorunu

Türk mevduat piyasalarındaki yüksek faiz oranlarının kısa vadeli mali sermayeyi ülkeye çekmesi ve böylelikle oluşan görece yabancı döviz bolluğu karşısında TL'nin aşırı değerlenmesi, 2000'li yılların başında yaşanan ekonomik krizlerin bir uzantısıdır. Yabancı döviz maliyetlerinin ucuzlaması da hem tüketim hem de yatırım mallarının ithalatını ciddi oranda artırmıştır.¹⁶² TL'nin aşırı değerlenmesiyle mal ticareti ve cari işlemler dengelerindeki sürekli derinleşen açıklar kaçınılmaz bir hale gelmiştir. Geleneksel Türk ihracat mallarının rekabet güçlerini kaybetmesi, yeni ihracat alanlarının açılmasına neden olmuştur. Ancak bunların çoğu, otomobil parçaları ve dayanıklı tüketim malzemeleri gibi ithalata bağımlı endüstrilerde görülmektedir. Bu endüstriler, çoğunlukla ithalata bağımlı oldukları için, katma değer ve istihdam oluşturulmasında düşük kapasiteye sahiptir. Geleneksel ihracat kalemleri güçlerini yitirdikçe ortaya çıkan endüstrilerin, ticaret açığının kapatılmasına yeterince destek veremediği görülmüştür.¹⁶³ Türkiye'de 1999 ve 2001 yıllarında ciddi boyutlara ulaşan ekonomik daralmanın ardından, 2002 yılında ve sonraki dönemlerde sermaye hareketleriyle, büyüme hızında ciddi artışlar meydana gelmiştir. 2001 krizinin ardından Türkiye, sermaye veya dış kaynak hareketleri ve buna bağlı olarak gelen büyüme ve cari açık doğrultusunda dış dünya ile bütünleşmiştir.¹⁶⁴

2000 sonrası dönemde cari açık ve büyüme arasındaki ilişki incelendiğinde, cari açığın büyüme hızına artarak eşlik ettiği görülmektedir. Özellikle 2003 yılından itibaren cari işlemler dengesindeki açık sürekli artmıştır. Ekonomik büyümenin yüksek oranda olduğu 2004, 2005 ve 2006 yıllarında cari açığın GSYİH 'ye oranı sırasıyla -3,7; -4,6; -6,1 olarak tespit edilmiştir. Bu durumu tetikleyen ise, imalat sanayinde ithal bağımlılığının artmasıdır. Gümrük Birliği ise, bu sürece katkıda bulunmuştur. Ara mal ithalatının, özellikle 1994 ve 2001 krizlerinin ardından yükselişe geçmesi Gümrük Birliği'nin ekonomi üzerindeki yansımaları olarak değerlendirilmektedir.¹⁶⁵

Düşük kur ve yüksek reel faiz ile, ilk aşamada spekülasyon niteliğindeki kısa vadeli sermaye girişi hızlanmıştır. TL'nin aşırı değerlenmesi de bu uygulamanın bir sonucu olarak görülmektedir. Uluslararası likidite bolluğundan faydalanan ticari bankalar ve

¹⁶² Yeldan, a.g.m., sf. 135.

¹⁶³ Yeldan, a.g.m., sf. 137,138.

¹⁶⁴ Yılmaz Akyüz – Korkut Boratav, "The Making of the Turkish Crises", sf. 16-18, (05.08.2014).

¹⁶⁵ Boratav, Akyüz, a.g.m., sf 18-20.

diğer özel sektör kuruluşları, Türkiye’de kurun değışmeyeceğini de varsayarak, yurtiçine göre daha düşük maliyetle daha çok ve giderek artan miktarlarda dış piyasalardan borçlanma eğilimine girmiştir. Söz konusu politikaların şekillenmesinde uluslararası piyasalardaki likidite bolluğu etkin bir dış unsur olarak göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca dövizin artması, ithalat finansmanının sağlanmasında etkili olmuştur. Ancak döviz kurunun düşük seviyelerde olması ithalata olan ilgiyi artırmış, buna bağlı olarak sanayiciler girdi ihtiyacını ucuzlayan ithalat ile sağlamış ve böylece üretim maliyetini düşürmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla, ihracatın büyük ölçüde ithalata bağımlı olması kaçınılmaz bir sonuç olmaktadır. Aynı zamanda ihracatın artması ithalatı da hızla artırmakta ve ihracata yönelen sanayi ürünleri yüksek ithal girdi kullanımından dolayı düşük katma değer üretmektedir. Artan ithalat, beraberinde piyasadaki mal arzını artırmakta ve enflasyonist baskının azaltılmasını da sağlamaktadır. Ancak ülke içinde faaliyette bulunan küçük ve orta ölçekli işletmeler bu tür rekabet ortamına dayanamamaktadır. Nitekim giderek genişleyen dış ticaret açığı ve cari açık sorunu işsizliği de beraberinde getirmektedir.¹⁶⁶

2.3.6.2. Kapasite Yetersizliği ve İstihdamsız Büyüme

Ekonominin istihdam oluşturma kapasitesinin yavaşlığı, 2000 sonrası dönemin en belirgin özelliğidir. Özellikle 2001 krizinin ardından, işgücü piyasasında sanayi ve hizmetlerde hızlı büyüme gerçekleşirken, istihdamdaki büyüme sınırlı kalmıştır.¹⁶⁷ Hızlı büyüme oranlarına yüksek işsizlik ve düşük işgücüne katılım oranları eşlik etmektedir. 2001 krizi sonrası %10’un üzerine çıkan işsizlik, hızlı büyümeye rağmen, kriz öncesi seviyeye düşürülememiştir. Bunun yanı sıra, mevcut olan açık işsizliğe gizli işsizlik de eklenmiştir. TÜİK verilerine göre, bir iş aramayan, fakat teklif gelirse çalışacağını söyleyen kişilerin sayısı 2001 yılında 1 milyon 60 bin kişiden 2006 yılında 1 milyon 936 bine yükselmiş, toplam işsizlik oranı (açık+gizli) %15,5’e çıkmıştır.¹⁶⁸ Bu dönemde Türkiye’de iş gücü piyasasında bazı değışimler gerçekleşmiştir. Bu değışimler arasında, ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki ilişkinin zayıflaması, toplam istihdamda tarımın payının hızla düşmesi, zaten düşük düzeyde olan işgücüne

¹⁶⁶ Sinan Sönmez, “Türkiye Ekonomisinde Neoliberal Dönüşüm Politikaları ve Etkileri, Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm, N. Mütvellioğlu ve S.Sönmez (drl.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, sf. 63.

¹⁶⁷ Yeldan, a.g.m., sf. 147.

¹⁶⁸ Yeldan, a.g.m., sf. 133.

katılım ve istihdam oranlarının daha da gerilemesi, eş zamanlı olarak kayıt dışı çalışmanın yaygınlaşarak toplam istihdamın yarısı dolayında bir büyüklüğe ulaşması, işgücü içindeki parçalanmaların çeşitlenmesi, devletin ve sendikaların yapısal olarak zayıf olan düzenleyici rolünün daha da gerilemesi ve sendikaların toplu pazarlık gücünün zayıflaması sayılabilir.¹⁶⁹

TÜİK verilerine göre, istihdam oranları 2002 yılından itibaren bir azalış sürecine girmiştir. 2002 yılı istihdam oranı %44,4 iken, 2003-2007 döneminde bu oran gerilemiş ve %41,4 seviyesinde gerçekleşmiştir. İstihdamın sektörel dağılımında ise tarım sektörünün istihdamdaki payı gerilemiştir. Bu durum, kırsal ekonomide nüfus kaybının yaşandığını göstermektedir. Nitekim istihdamın tarım sektöründeki payı 2002’de %34,9 iken 2007 yılında %23,4 seviyesine düşmüştür. Sanayi sektörünün istihdamdaki payı, 2002 yılında %18,5 seviyesinden %20,8’e çok düşük seviyede yükseliş göstermiştir. Hizmetler sektörünün istihdamdaki payı ise, %37,9’dan çok daha yüksek bir seviyeye yükselmiş ve %49,7 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu durum, sanayi sektörünün istihdam oluşturma kapasitesinin yetersiz olduğunu göstermektedir.

Kapasite kullanım oranları 2002 yılından itibaren yükselişe geçmiştir. Bu oran 2004 yılının ikinci döneminden itibaren %80’lere çıkmış ve 2007 yılına kadar bu seviyeyi korumuştur. Bu dönemde üretim artışı, yeni üretim alanlarının faaliyete geçmesi ve yeni istihdam alanlarının oluşturulmasından çok, mevcut olan kapasite kullanım oranlarının artırılması ile sağlanmıştır. Türkiye’nin işgücü piyasasına ilişkin Dünya Bankası raporunda ise, 2001 yılında verimliliğin arttığı ancak çalışma saatlerinde de artış olduğu belirtilmektedir.¹⁷⁰

2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizin etkisiyle, kapasite kullanım oranları 2008 yılının üçüncü döneminden itibaren %80’lerin altına düşmüştür. 2009 yılının ilk döneminde ise, kapasite kullanım oranının ortalama %70’ler seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir. Reel ücretlerde ortaya çıkan gerileme ise, 2000 ve 2001 ekonomik krizlerin ardından gözlenen diğer bir önemli gelişmedir. TÜİK verilerine göre, imalat sanayi üretiminde 2002 yılında 90’a; 2003 yılında 88,3’e düşmüştür. Reel

¹⁶⁹ Nergis Mütevellioğlu, Sayım Işık, “Türkiye Emek Piyasasında Neoliberal Dönüşüm”, Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm, N. Mütevellioğlu ve S.Sönmez (drl.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, sf. 160,161.

¹⁷⁰ World Bank, Turkey Labor Market Study, Document of the World Bank, Report No:33254 TR, April 14, 2006, [http://siteresources.worldbank.org/INTTURKEY/Resources/361616_sf_14,15_\(25.08.2014\).](http://siteresources.worldbank.org/INTTURKEY/Resources/361616_sf_14,15_(25.08.2014).)

ücret endeksleri 2004 ve 2005 yıllarında ise sırasıyla 90,5 ve 92,3 seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir.¹⁷¹

Öte yandan, bütçe harcamalarının kısıtlanması ve finansal kuruluşların servet değerlerinin enflasyon karşısında hızla erimesi, enflasyonun denetlenmesinin kaçınılmaz bir zorunluluk olduğunu göstermektedir. Bu noktada yüksek faiz haddi politikasının, enflasyonun denetlenmesi hususunda önemli işlevleri vardır. Yüksek faiz, toplam harcamaları frenleyerek enflasyonu baskı altında tutmasının yanı sıra döviz kurunu da baskı altında tutmaktadır. Ayrıca içerideki görece verimsiz üretim alanlarının yerine dış dünyanın görece verimli alanlarının geçirilmesini sağlamaktadır. Söz konusu politikaların, ekonomide bazı üretim sahalarının çökmesine, işsizliğin artmasına ve cari açığın büyümesine neden olacağı kaçınılmaz bir sonuçtur.¹⁷²

Uluslararası kuruluşların tarım kesimine yönelik “neoliberal reform” paketleri ve bu uygulamalar doğrultusundaki politikalar, özellikle de büyük kentlere göçün artmasına ve hızlanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, kentlerde başta genç nüfus başta olmak üzere işsiz sayısı giderek artmıştır. İşsizlik ve yapısal sorunların devam etmesi, enflasyonun bir türlü istenilen seviyeye indirilememesi, iç ve dış borçların ödenmesinde yaşanan zorluklar nedeniyle Türkiye IMF ile yeni bir Stand-by anlaşması yapmaya karar vermiştir. Devletin izlediği tarım politikaları Dünya Bankası tarafından maliyetli ve verimsiz bulununca, 1999 yılında IMF’ye ve 2000 yılında Dünya Bankası’na niyet mektupları yazmıştır. 1999’daki IMF Niyet mektubu ve Yeniden Yapılandırma Programı, tarım politikaları açısından yeni bir dönem özelliğini taşımaktadır. Dünya Bankası ve IMF’ye yazılan niyet mektuplarında Türkiye, tarımsal destekleme politikalarında değişikliğe gideceği yönünde taahhüt etmiştir. Tarımsal üretime yönelik sübvansiyonlar kaldırılması, tarımsal Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT)’nin özelleştirilmesi gibi unsurların olduğu bir reform programı uygulamaya konulmuştur. Ayrıca çiftçiye doğrudan gelir desteği sistemine geçilmiştir. Uygulanan bu

---

¹⁷¹ TÜİK, Dönemler İtibariyle İmalat Sanayi Üretiminde Çalışılan Saat Başına Reel Ücret Endeksi, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=112>, (03.09.2014).

¹⁷² Hale Balseven, İzzettin Önder, “Türkiye’de Kamu Kesiminde Neoliberal Dönüşüm”, Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm, N. Mütevellioğlu ve S.Sönmez (drl.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, sf 108.

sistemle, çok sayıda çiftçinin geçim kaynağı olan bazı ürünlerin ekim alanlarının daraltılmasının oluşturduğu sorunların telafi edilmesi amaçlanmıştır.¹⁷³

Diğer yandan tarımsal üretimin gerilemesinin temel sonucu, özellikle son dönemde tarımsal faaliyetlerin gelir getirici bir unsur olma özelliğini ciddi orandan kaybetmesidir. İzlenen tarımsal politikalarla tarımsal üretimin tasfiyesi, kır emekçilerinin hızla yoksullaşmasına ve mülksüzleşmesine neden olmakta; kırdan kente göç hareketlerini de hızlandırmaktadır. Ancak, sanayileşme hedefinden tamamıyla vazgeçilmesi, kamu yatırımlarındaki gerileme ve istihdamsız büyüme sonucu, kente göçen kesimin büyük çoğunluğu, düzenli işlerde istihdam olanağına sahip olamamaktadır. Bu durum kente göç edenleri zorunlu olarak hem düzensiz hem de geçici işlerde kayıtdışı çalışmaya yöneltmektedir. Sonuç itibariyle, tarımsal üretimin tasfiyesiyle hızlanan yoksullaşma ve mülksüzleşme, modern anlamda bir proleterleşmeye neden olmamakta; düzensiz işlerde kayıtdışı çalışanların, ücretliler içindeki payını artırmaktadır. Yani, yoksulluğun kırsal kesimden kentlere yönelmesi, bu kesimi günü birlik, uzun süreli sigortasız işçi olarak kayıtdışı çalışan konumuna getirmiştir. Bu süreçte, kırsal kesime göre kent koşullarında ağırlaşan yaşam koşulları ve artan zorunlu giderler, kente göçen emekçileri, öncekinden daha derin ve daha kapsamlı bir yoksullukla karşı karşıya getirmiştir. Ayrıca başta kadınlarda olmak üzere işgücüne katılma ve istihdam oranlarının düşmesinde de, tarımsal istihdamdaki düşüşe karşılık, tarım dışı istihdam alanlarındaki artışın yetersiz kalmasının önemli ölçüde etkisi vardır.¹⁷⁴ Kadınların tarım dışı ekonomik faaliyetlerdeki istihdam alanları çok sınırlı düzeylerde dir. Kadın işçilerin, emek yoğun üretime dayanan şeker pancarı, tütün, çay, pamuk, fındık gibi ürünlerin üretiminde de yer almaması nedeniyle, kadınların istihdamdaki payları daha da azalmıştır. Bu süreç, kırsal yoksulluğu daha da belirgin hale getirmiş ve derinleşmesine neden olmuştur.¹⁷⁵

Büyüme hızının yılda ortalama %6,7 olduğu 2002-2007 döneminde, istihdamda gerekli genişleme sağlanamamış, aksine işsizlik oranı artmış ve özellikle genç nüfusta

¹⁷³ İstanbul Ticaret Odası, a.g.e., s. 87-89.

¹⁷⁴ Mütevellioğlu, Işık, a.g.m., sf. 173.

¹⁷⁵ Gülay Toksöz, "Neoliberal Piyasa ve Muhafazakâr Aile Kısılcacında Türkiye'de Kadın Emegi", Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm, N. Mütevellioğlu ve S.Sönmez (drl.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, sf. 214.

ve kadınlarda daha yüksek işsizlik oranlarına ulaşılmıştır.¹⁷⁶ Uygulanan bu politikalar ihracatın ucuzlamasına neden olarak yurt içi üretim ve ihracat yapan firmaların rekabet gücünü azaltmıştır. İthalatın özendirildiği bu süreç, cari işlem açıklarının da artmasına yol açmıştır. Yüksek faiz düşük kur politikalarının ihracat ve üretim üzerinde artan baskısı, büyük ölçüde düşük ücretlerle telafi edilmeye ve dengelenmeye çalışılmıştır.¹⁷⁷

Nitekim işgücü piyasasında, istihdam ve işgücüne katılma oranlarındaki düşüş ve işsizlik oranlarındaki yükseliş, büyüme hızı ile istihdam olanakları arasındaki ters orantıyı net bir şekilde ortaya koymaktadır. İşgücüne katılma oranı 1999 yılında %51 oranındayken, yaşanan ekonomik krizlerle bu oran düşme eğilimine girmiştir. 2004, 2005 ve 2006 yılları ekonomik büyümenin yaşandığı yıllar olsa da, istihdam ve işgücüne katılma oranı %46,3 seviyesine düşmüştür. Ayrıca bu dönemde işsizlik oranları da artmıştır. 1999 yılında işsizlik oranı %7,4 iken, ekonomik krizlerin sonrasında, yani 2002-2007 döneminde, %10 oranının altına düşmemiştir. 2002-2007 dönemi boyunca işsizlik oranı %10 seviyesindeyken, yaşanan ekonomik krizin etkisiyle 2008 yılında bu oran %11 seviyesine yükselmiş ve 2009 yılında ise %14 seviyesine kadar yükseliş göstermiştir. Aynı zamanda bu dönemde istihdam oranlarında da ciddi bir azalış görülmektedir. Nitekim 1999 yılında %47,2 olan istihdam oranı, 2001 yılına gelindiğinde %45,6 seviyesine ve 2003 yılında ise %43,2 'ye gerilemiştir. 2004, 2005, 2006 yıllarındaki istihdam oranları ise, bu dönemlerdeki yüksek büyüme hızının tersine istihdam oranlarının %41 seviyesinin üzerine çıkamadığını göstermektedir.

Uluslararası doğrudan yatırım girişlerinin sektörel dağılımı da, istihdam alanı oluşturulmasının sınırlı kalmasında etkili olan bir diğer unsurdur. Hazine Müsteşarlığı'nın verilerine göre, 2000 yılında 1.707 milyon dolar olan uluslararası doğrudan sermaye girişi, 2002 yılında 622 milyon dolara düşmüş, 2003 yılından itibaren de bu oran artarak devam etmiştir. Veriler incelendiğinde, uluslararası doğrudan sermaye girişleri 2005 yılında 8.538 milyon dolara yükselmiş, 2006 yılında 17.645 milyon dolara, 2007 yılında ise 19.190 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Uluslararası

---

¹⁷⁶ Sönmez, a.g.m., sf. 69,70.

¹⁷⁷ Mütevellioğlu, Işık, a.g.m., sf. 174,175.

doğrudan sermaye girişleri küresel krizden etkilenmiş ve 2008-2009 yıllarında gerileme göstermiş ve 2009 yılında 5.694 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.¹⁷⁸

Uluslararası doğrudan sermaye girişlerinin sektörel dağılımı istihdam oluşturma kapasitesi açısından dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Ekonomik büyümenin yüksek düzeylerde gerçekleştiği yıllarda, yüksek düzeyde olan uluslararası doğrudan sermaye girişinin sektörel dağılımında imalat sanayi sınırlı bir seviyede gerçekleşmiştir. En yüksek pay ise sırasıyla hizmetler sektörü içindeki “Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri” ile “Ulaştırma Haberleşme ve Depolama Hizmetleri” almaktadır. 2005 yılında uluslararası doğrudan sermaye girişi içinde “Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri”nin payı %47 düzeyindeyken; “Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri”nin payı %38,4 seviyesinde gerçekleşmiştir. İmalat sanayinin payına bakıldığında ise %9,1 seviyesinde olduğu görülmektedir. 2006 yılında ise bu oranlar sırasıyla %39,4; %37,9 ve %10,5’tir. Sonuç olarak yatırımlar, mali aracı kuruluşlar ile ulaştırma ve haberleşme hizmetleri üzerine yoğunlaşmıştır.¹⁷⁹

Doğrudan dış yatırımlardan yıllara göre ağırlıklarının değiştiği de göz önünde bulundurularak söz konusu iki sektörün toplam payı 2005’te %86, 2006’da %77 ve 2007 %65 dolaylarındadır. 2008 yılının ilk üç ayında yatırımların %70’i mali aracı kuruluşlara yönelmiştir. Sektörel dağılım, özelleştirilen kamu işletmeleri ve tesislerin yanı sıra özel sektörde faaliyet gösteren ticari bankalar ve diğer işletmelerin yabancı şirketlere satışını göstermektedir. Dolayısıyla doğrudan yatırımlar cari açığın finansmanına katkı sağlamakta ancak yeni üretim kapasitesi oluşturmada yetersiz kaldığı için ekonomik anlamda katkı sağlamamakta ve istihdam oluşturmamaktadır.¹⁸⁰

2.3.7. 2008 Küresel Krizi ve Yoksulluğa Etkileri

ABD’de başlayan “Mortgage Kredileri” kaynaklı kriz, 2008 yılı eylül ayından itibaren “Global Finansal Krize” dönüşmüş ve tüm ülkeleri etkisi altına almıştır. Türkiye ekonomisine bakıldığında, hem piyasa göstergeleri hem de reel ekonomik

¹⁷⁸ Hazine Müsteşarlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bültenleri, Şubat 2008; Şubat 2010, <http://www.hazine.gov.tr>, (12.09.2014).

¹⁷⁹ Metin, a.g.t., sf. 199, 200.

¹⁸⁰ Sönmez, a.g.m., sf.64,65.

büyüklikler, 2008 yılının son çeyreğinden itibaren ekonomiyi ciddi anlamda olumsuz etkilemiştir.¹⁸¹

Krizin etkilerini hafifletmek amacıyla, 2008 yılının ikinci yarısında sanayileşmiş ülkeler para politikalarını hızla gevşetmişler ve böylece ekonomiyi canlandırma paketlerini uygulamaya koymuşlardır. Ancak 2008 yılı son çeyreğinde ve 2009 yılı ilk çeyreğinde dünya genelinde özellikle imalat sanayi üretiminde ve dış ticarete gerileme göstermiştir. Buna bağlı olarak istihdamda daralma ve temel mal fiyatlarında hızlı bir düşüş yaşanmıştır. Para ve maliye politikalarındaki bu uygulamaya rağmen 2007 yılında %5,2 olan dünya ekonomisinin büyüme hızı, 2008 yılın %3,2 oranına gerilemiştir. Global finansal kriz, dünya ticaret hacmini büyük ölçüde daraltmış ve işsizlik oranlarının da hızla artmasına yol açmıştır.¹⁸²

Türkiye ekonomisinin dış kaynağa dayalı büyümesi ve yüksek düzeydeki cari işlemler açığı, yaşanan küresel krizden daha çok etkilenmesine neden olmuştur. 2007 yılının son dönemlerinden itibaren ekonomide yaşanan gerilemenin ardından ekonomi, 2008 yılının ikinci yarısından itibaren küresel krizin de etkisiyle hızlanarak daralmaya başlamıştır.¹⁸³ Büyümenin yavaşlamasına, dış kaynak teminindeki problemler ve dış talepte yaşanan düşüşler neden olmuştur. Dış kaynak teminindeki zorlukların başta fiziki yatırımlar olmak üzere bazı ekonomik faaliyetleri azaltması büyüme oranı üzerinde yavaşlatıcı bir rol oynamıştır. Küresel krizin etkisiyle 2008 ve 2009 yılları itibariyle büyüme oranında ciddi oranda düşüşler meydana gelmiştir. 2006 yılında büyüme oranı %6,9, 2007 yılında %4,7 seviyesindedir. Krizin ilk etkilerinin yaşandığı 2008 yılında ise büyüme oranı %0,66 oranında gerçekleşmiştir. Krizin asıl hissedildiği 2009 yılındaysa Türkiye ekonomisi %4,7 oranında daralma göstermiştir. Toplam GSYİH'nin dörtte birini oluşturan sanayi üretiminde 2008'in ikinci çeyreğinden itibaren ciddi düşüşler yaşanmış ve bu durum küçülmeyi tetikleyen etken olmuştur. Benzer şekilde, imalat sanayi kapasite kullanım oranı da 2008'i ikinci çeyreğinden itibaren

---

¹⁸¹ Zafer Yükseler, "Türkiye'de Kriz Dönemlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Ödemeler Dengesi Uyumu" Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Temmuz, 2009, <http://www.tcmb.gov.tr>, sf.5, (27.09.2014).

¹⁸² Yükseler, "Türkiye'de Kriz Dönemlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Ödemeler Dengesi Uyumu", sf.8.

¹⁸³ Ahmet Fazıl Özsoy - İlter Ünlükaplan - Melek Akdoğan Gedik, *Küresel Kriz ve Türkiye*, Karahan Yayınevi, Adana, 2010, sf. 88.

düşüş göstermiştir. Özellikle sanayi üretiminde yaşanan daralma son yılların en sert daralması olarak kabul edilmiştir.¹⁸⁴

Kriz ortamının olduğu bir ekonomide toplumdaki bireyler ekonominin kötüye gideceğini beklediğinden harcamaları azaltmayı tercih ederler. Tüketicilerin ihtiyatlı bir davranışla harcamalarını gözden geçirmesi, iç talebin azalmasına ve ekonomik faaliyetlerin daralmasına yol açmaktadır. Türkiye’de krize yönelik bir önlem paketinin açıklanmasında yaşanan gecikme, belirsizliği artırmış ve beklentileri olumsuz yönde etkilemiştir.¹⁸⁵

Küresel ekonomik kriz dünya ekonomilerinin emek piyasalarıyla birlikte Türkiye’deki emek piyasasını da olumsuz yönde etkilemiştir. Dünya genelinde ekonomik faaliyetlerin daralması, talepteki düşüş Türkiye’nin de üretim yapısında etkin bir rol oynamıştır. Yaşanan ekonomik daralmayla bazı kuruluşlar işçi çıkarma yoluna gitmişlerdir. Özellikle ihracata dayalı olarak üretim yapan tekstil, beyaz eşya gibi sektörlerde de işten çıkarmalar yaşanmıştır. Krizin de etkisiyle 2008 Eylül ayından itibaren işsizlik sürekli artış göstermiştir. 2009’un Şubat ayı %16,1 oranı ile işsizliğin en yüksek olduğu dönem olarak gözlenmiştir. Söz konusu dönemde, kapasite kullanım oranı ve sanayi üretim endeksi artsa da, işsizlik %13-14 gibi yüksek bir düzeyde seyretmiştir. Bu durum, Türkiye’de işsizlik sorununun kalıcı ve yapısal olduğunu, yaşanan krizin ise bu durumu daha da belirginleştirdiğini ve derinleştirdiğini göstermektedir.¹⁸⁶

Küresel ekonomik krizin Türkiye üzerindeki en etkin unsurlardan biri de dış ticarettir. Küresel çapta yaşanan resesyon, kişi başı küresel gelir düzeyinin düşmesine ve ürettiğimiz mallara olan dünya talebinin azalmasına neden olmaktadır. Bu durum üretim ve istihdam düzeyimizi olumsuz yönde etkilemektedir. Türkiye ekonomisinde cari açığın finansmanı ve ekonomik büyümenin sürdürülmesinde ihracat önemli bir yer tutmaktadır. Kriz sonrasında yaşanan ihracat düşüşleri nedeniyle dış ticaret açığının giderek artması, zaten yüksek ve artan cari açık problemi olan Türkiye ekonomisini çıkmaza sokmuştur. Türkiye’nin en büyük dış ticaret pazarları olan ABD ve Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin ekonomik durgunluk içinde olması 2009 yılında ihracatımızın

¹⁸⁴ Cemil Ertuğrul - Evren İpek - Olcay Çolak, “Küresel Mali Krizin Türkiye Ekonomisine Etkileri”, *Balikesir Üniversitesi Akademik Fener Dergisi*, 2010, S.13, sf.63,64.

¹⁸⁵ Ertuğrul - İpek - Çolak, a.g.m., sf.64.

¹⁸⁶ Ertuğrul - İpek - Çolak, a.g.m., sf.65.

ciddi oranda düşüş göstermesine neden olmuştur. Dış talepteki düşüşler, üretimin gerilemesine, üretimde kullanılan ara malların ithalatının azalmasına ve buna bağlı olarak toplam ithalatta da düşüş yaşanmasına yol açmıştır.¹⁸⁷

2.3.8. 2000 Yılı Sonrası Kriz Dönemlerinde Yoksulluğun Genel Değerlendirmesi

Türkiye’de özellikle 1990’lı yıllardan başlayarak kısa aralıklarla krizler meydana gelmiştir. Bu krizlerden 2000 ve 2001 yıllarında gerçekleşen ekonomik krizlerin, hem ekonomik ve hem de toplumsal anlamda ciddi tahribatları olmuştur. Özellikle bu dönemde işsizlik oranlarının artışlarının, önceki döneme kıyasla çok daha fazla olduğu göze çarpmaktadır.

2000’li yılların başında yaşanan bu ekonomik krizlerin hemen sonrasında Türkiye ekonomisi kesintisiz bir büyüme dönemine şahit olmuştur. Ekonomik büyümenin %6,8 oranına ulaştığı, kişi başına gelir dağılımının iyileştiği enflasyon oranlarında azalışın gerçekleştiği bu dönemde, istihdam oranlarının daha durağana bir süreçten geçtiği gözlenmektedir. 2000 ve 2001 ekonomik krizlerinin sonrasında işsizlik %10 seviyesinde gerçekleşmiştir ve bu oran ekonomik büyüme döneminde değişmemiştir. Yoksulluk oranlarının ise özellikle kriz dönemlerinde artış gösterdiği bilinmektedir. 2008 küresel krizinin yaşandığı dönemde birçok firma kapanma veya küçülme yoluna giderken, aynı zamanda işverenler birçok işçiyi işten çıkarmıştır. Bu durum, yoksulluğun bu dönemlerde daha belirgin hale gelmesine neden olmuştur. Ancak 2000 yıllarında meydana gelen krizlerin ardından gerçekleşen ekonomik büyüme döneminde yoksulluk oranları, özellikle de mutlak yoksulluk oranları düşü göstermiştir. Çünkü ekonomik büyüme döneminde, 2007 yılının ortalarına kadar gıda enflasyonu TÜFE’nin altında seyretmiş ve bu durum genel fiyat endeksinin seviyesini de düşürmüştür. Ekonomik büyüme döneminde görece gıda enflasyonunun düşük seviyelerde olması, gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk oranlarının düşmesini sağlamıştır. Ancak küresel krizin de etkisiyle ekonomik büyümenin yavaşlaması, gıda fiyatlarındaki meydana gelen artışlar, istihdam kayıplarında gözlenen artışlar gibi nedenlerden dolayı azalış gösteren yoksulluk oranlarının yeniden artışa geçmesine neden olmuştur. Türkiye’de harcama esaslı görelî yoksulluk oranları 2002-2009

---

¹⁸⁷ Ertuğrul – İpek – Çolak, a.g.m., sf.65,66.

döneminde azalış göstermemiştir. Dolayısıyla, ekonomik büyüme döneminde azalış gösteren mutlak yoksulluğun aksine, görelî yoksulluk oranları azalış göstermemiştir.

Türkiye’de yoksulluğun boyutu incelendiğinde, istihdamda olan fertlerin yoksul durumda olması dikkat çekmektedir. 2000 yılı sonrasında tarım kesiminde iyileşme görülmediğinden, istihdamda bulunmak amacıyla kırdan kente göç eden yoksul kesimin, sigortasız, kayıtdışı, iş güvencesi olmayan yerlerde çalışması artış gösterdiğinden dolayı çalışan yoksulların oranının arttığı gözlenmektedir. Özellikle 2004 yılından başlayarak 2008 yılına kadar azalış gösteren çalışan yoksulluğu 2008 yılından sonra yeniden artış göstermiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2000 SONRASI TÜRKİYE'DE YOKSULLUKLA MÜCADELE POLİTİKALARI

3.1. DÜNYADA YOKSULLUKLA MÜCADELE

Dünyadaki yoksullukla mücadele kapsamında ülkelerin kendi konumları çeşitli roller üstlense de bazı uluslararası kuruluşlar da bu alanda önemli çalışmalar yapmaktadır. Bunlara örnek olarak Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler, IMF, OECD gösterilebilir. Çalışmanın bu bölümünde öncelikli olarak bu kuruluşlar incelenecektir.

3.1.1. Dünya Bankası'nın Rolü

Uluslararası alanda Dünya Bankası, kuramsal anlamda yoksulluğun önlenmesiyle ilgilenen ve yoksullukla mücadele programı konusunda ağırlık veren bir kurumdur.¹⁸⁸ Dünya Bankası'nın, yoksulluğun engellenmesinde etkin olabilmek için; ekonomik büyüme, ekonomik büyümenin yoksul kesim için avantajlı hale getirilmesi, sivil toplum kuruluşlarının etkinliğini artırma, çevreyi koruma ve ilgili ülkenin Dünya Bankası'na olan borçlarını düzenleme gibi temel konularda çalışmaları vardır.¹⁸⁹

1990'lı yıllardan itibaren özellikle gelişmekte olan ülkelerle olan ilişkilerinde, yoksulluğun azaltılması gündeme gelmiştir. Ayrıca DB, finansal olarak da yoksulluğun azaltılmasına önem vermektedir. DB'nin yoksullukla mücadelede izlediği politikalar zamanla değişiklik göstermiştir. 1960'lı yıllarda iktisatçıların çoğu, yoksulluğun azaltılması için gelişmekte olan ülkelerin sanayileşmesini hızlandırması ve altyapıya daha çok yatırım yapması gerektiğini söylemiştir. 1970'li yıllarda kırsal gelişme alanı önem kazanmıştır. 1980'lerde ise durum tamamen farklılaşmış ve birçok gelişmekte olan ülke borçları artması ve döviz gelirlerinin azalmasından dolayı önemli makroekonomik sorunlarla karşılaşmışlardır. Dolayısıyla DB daha çok yoksulluğun azaltılması ve yoksullukla mücadeleden ziyade makroekonomik dengenin sağlanması konusuna önem vermeye başlamıştır. Böylece piyasanın rolünün artırılması ve kamunun ekonomik ağırlığının azaltılması için ekonomik reform programları desteklenmiştir.

¹⁸⁸ Ayşe Meral Uzun, "Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2003, c.4, S.2, sf.84.

¹⁸⁹ Ömer Açıkgöz – Mehmet Karagül, "Küreselleşme; Uluslararası Örgütler ve Yoksulluk", IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, Çanakkale, 19-21 Ekim, sf. 202.

Dünya Bankası ve IMF'nin birlikte yürüttüğü bu programların etkili olup olmadığı hala tartışma konusudur. 1990'lı yıllarda uluslararası ekonomik koşullardan dolayı Dünya Bankası, tekrar yoksullukla mücadele konusuna yönelmiştir. Böylece 1990 yılında özellikle yoksullukla mücadeleye ayrılan bir Dünya Kalkınma Raporu hazırlanmıştır.¹⁹⁰

1990 Dünya Kalkınma Raporu'nda yoksullukla mücadele konusundaki temel konular şu şekilde özetlenmiştir¹⁹¹:

- *Ekonomik Büyüme*: Dünya Bankası'na göre, hiçbir ülke ekonomik büyüme olmadan yoksulluğu azaltamayacaktır. Bu durum ülkeler tarafından da kabul görmüştür. Ancak burada önemli olan ekonomik büyümenin ne şekilde olduğudur. Çünkü Dünya Bankası, emek yoğun sanayiye ve tarımsal kalkınmaya dayalı bir büyüme stratejisini daha çok önemsemektedir. Bu durum, nüfusunun yaklaşık %90'ının tarımla uğraştığı Afrika için avantajlı bir durumdur. Ancak Dünya Bankası'nın ekonomik büyümeye ve yoksulluğun azalmasına yönelik önerdiği politikaların (tarım ürünleri için konulan fiyat sınırlamalarının kaldırılması, sermaye yoğun sanayiler için sübvansiyonların azaltılması, ithalat kısıtlamalarının kaldırılması ve döviz kuru reformları gibi) gelişmekte olan ülkeleri için uygun olup olmadığı tartışılmaktadır.
- *İnsana Yatırım Yapmak*: Dünya Bankası, ekonomik büyümenin avantajlarından yoksul kesimin de faydalanması için eğitim, sağlık ve aile planlamasına önem vermektedir. Özellikle de kadınların eğitimi önemsenmektedir. Nitekim kadınların eğitimine önem verilmesi, çocukların daha sağlıklı olmasını ve kadınların daha verimli çalışmasını sağlamaktadır.
- *Ekonomik Denge*: Dünya Bankası'nın 1980'li yıllardan beri izlediği yapısal denge politikaları yoksulların aleyhine olmuştur. Dolayısıyla Banka, ekonomik reform konusunda istikrarlı davranmasına karşın, bu politikaların yoksulları olumsuz etkilememesi için, kamu harcamalarından temel sosyal hizmetler için daha çok harcama yapılması ve yoksul kesim için sosyal hizmetlerin etkinliğinin artırılması gibi önlemlerin alınması istenmektedir.

¹⁹⁰ Ingham Barabara, Economics and Development, McGRAW – HILL Press, England, 1995, sf. 240.

¹⁹¹ Barbara, a.g.e., sf. 240-241.

- *Katılım ve Çevre:* Yoksulluğun azaltılması ve yoksul kesimin yönetime daha etkin ve aktif katılmaları yönünde çalışmalar yapılmalıdır. Ayrıca Dünya Bankası, özellikle yoksullar için oluşabilecek olumsuzluklara karşı çevrenin korunmasına da önem vermektedir.
- *Dünya Bankası Borçları:* Banka yoksulluğun azaltılması için daha çok borç verme hedefine yönelmiştir. Özellikle Banka, yoksullukla mücadele için beşeri kaynakların geliştirilmesi, kırsal bölgelerdeki temel altyapı hizmetlerinin artırılması, sosyal sektörlere daha fazla kaynak sağlanması ve çevrenin korunması gibi alanlarda kaynak sağlama gibi konularda çalışmalar yapmaktadır.

Dünya Bankası'nın 1990'lı yıllardan itibaren izlediği kalkınma stratejisinde insana yatırım yapılması gerektiği ön plana çıkarılmıştır. Çünkü sağlıklı ve eğitilmiş bir nüfus sürdürülebilir bir büyümenin de ön koşulu olarak görülmektedir. Son dönemlerde ekonomik büyümeyle beşeri gelişme arasındaki ilişkilerin doğru orantılı olması, bu konuyu daha önemli hale getirmiştir.¹⁹²

3.1.2. IMF'nin Rolü

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkeler, ekonomik olarak kalkınmak ve ülkelerin ödemeler bilançosu dengesizliklerinin giderilmesi için ihtiyaç duyulan finansmanı sağlayabilmek için, bu dönemde kurulan Uluslararası Para Fonu kuruluşundan yardım almışlardır. IMF'nin kuruluş amacı, geçici sıkıntı içinde olan ülkelere finansman desteğinde bulunmak, ülkelerin ekonomik istikrarını sağlamak ve yaşanan krizlerin giderilmesini sağlamak amacıyla bu ülkelere koşullu olarak borç vermektir.¹⁹³ Ancak son dönemlerde IMF, sadece ödemeler dengesini düzeltici politikalara değil, istikrar programı sunduğu ülkelerin iç dengesini düzeltmeye yönelik politikalara ağırlık vererek işlevsel olarak konumunu değiştirmiştir.

IMF ve Dünya Bankası, üst üste yaşanan finansal krizlere yönelik ekonomik politikalar geliştirmeye başlamışlardır.¹⁹⁴ Bu politikalarda, stand-by anlaşmaları ve

---

¹⁹² Uzun, a.g.m., sf. 161.

¹⁹³ Esra Siverekli Demircan, "IMF'nin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye'de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2003-2004, (1:1-2), sf. 84.

¹⁹⁴ Nazım Öztürk, "IMF'nin Değişen Rolü ve Gelişmekte olan Ülke Ekonomilerine Etkileri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, c.57, S.4, sf.110.

yapısal uyum kredileriyle ilgilenen finansal sektör konularına önem verilmektedir.¹⁹⁵ IMF ve Dünya Bankası farklı işleyişe sahip kuruluşlardır, fakat birbirlerinin çalışmalarını desteklemektedirler. IMF'nin önem verdiği temel konu, ülkelerin makroekonomik ve mali sektör sorunlarına yönelik iken, Dünya Bankası, uzun vadeli gelişim, yoksulluğun azaltılması ve yoksulluğu azaltmaya yönelik yaklaşımları incelemekte ve bu konularda yoğunlaşmaktadır.

Ülkelerin Dünya Bankası'ndan aldığı krediler, altyapı projeleri için, ekonomide ki reformlar için önemlidir. Ayrıca bu kredilerden faydalanacak ülkelerin Dünya Bankası üyeliği için IMF'ye katılma zorunluluğu şartı öne sürülmüştür. Dünya Bankasının yoğunlaştığı konu yoksulluğu azaltmak olduğu için IMF ile bu konuda ortak çalışmalarda bulunmaktadır. Bu kapsamda, IMF yoksulluğun azaltılmasına yönelik az gelişmiş ülkelere ve ülkelere yoksulluğu azaltmak için finansman desteğinde bulunmaktadır. Ayrıca ülkelerin mali sektörlerinin iyileştirilmesi, ekonomik kalkınmanın sağlanması konularına da önem vermektedir.¹⁹⁶

IMF ve Dünya Bankası, Ağır Borç Yükü Altındaki Yoksul Ülkeler (HIPC) Girişimi ve Çok Yönlü Borç Hafifletme Girişimi (MDRI) gibi projelerle de, borç yükü en ağır olan yoksul ülkelerin borç yükünü hafifletmek için çalışmalar yapmaktadırlar. Böylece, borç sorunu olan ülkelerin sorunları daha fazla büyümeden, bu ülkelerin ekonomik kalkınmayı sağlaması amaçlanmaktadır.¹⁹⁷

IMF'nin, az gelişmiş ülkeler için uygulamaya koyduğu bu programlarla ülkelerin ekonomi politikaları belirlenmekte, hatta bazı durumlarda ulusal kalkınma planlarının bile önüne geçmektedir. IMF tarafından uygulanan makroekonomik yapısal uyum programları milyonlarca insanın yaşamını etkilemektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, IMF'nin yapısal uyum programları dünyada yaşanan yoksulluk olgusu üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir.¹⁹⁸

---

¹⁹⁵ Öztürk, a.g.m., sf.114.

¹⁹⁶ Uluslararası Para Fonu, (t.y) <https://www.imf.org/external/country/tur/tr/pdf/intro.pdf>, sf 9, (13.12.2014).

¹⁹⁷ Uluslararası Para Fonu, (t.y) <https://www.imf.org/external/country/tur/tr/pdf/intro.pdf>, sf 9, (13.12.2014).

¹⁹⁸ Öztürk, a.g.m., sf. 117.

3.1.3. Birleşmiş Milletler'in Rolü

Birleşmiş Milletler (BM), yoksulluk ve yoksulluğun azaltılmasına yönelik çalışmalarda bulunan kurum, kuruluş ve örgütlerle ortaklaşa çalışan ve bu konuda etkin rol üstlenen bir kuruluştur. BM için, yoksulluğun azaltılması öncelikli konudur. Bu kuruluşun yoksulluk için diğer ülkelerle işbirliği kurduğu ve düzenlediği en etkin program, Birleşmiş Milletler Programı (UNDP)'dir. BM Kalkınma Programı'na göre yoksulluk, insan yaşamını sürdürülebilmek için gerekli olan temel ihtiyaçların karşılanmasından ziyade, sağlık, özgürlük, kendine güven, saygınlık gibi insani gelişme için gerekli olan fırsatlara ulaşamama durumudur.¹⁹⁹

BM Genel Kurulu, mutlak yoksulluğu tamamen bitirmek ve uluslararası kuruluşların da desteğiyle dünya genelinde yoksulluğun azaltılması için 1997-2006 dönemini Uluslararası Yoksullukla Mücadele On Yılı olarak ilan etmiştir. UNDP, yoksulluğun artmasını önlemek için hükümetlerin ve sivil toplum örgütlerinin etkinliğini artırmak gerektiğini savunmaktadır. Bu amaca yönelik olarak, doğal afetlerden veya ekonominin yapısından kaynaklanan krizleri önleme, enerji, çevre ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlama, bulaşıcı hastalık ve virüslerin yayılmasını önleme, gıda güvenliğini artırma, barınma ve temel hizmetlere ulaşımı daha kolay hale getirmeyi amaçlamaktadır. BM'nin yoksullukla ilgili çalışmalarının daha iyi anlaşılabilmesi için bu konuda çalışmalar yürüten diğer kurumların incelenmesi gerekmektedir. Bu kuruluşlardan bazıları şunlardır²⁰⁰:

- **BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO):** Özellikle kırsal kalkınma ve sürdürülebilir tarımı teşvik eden bir kuruluştur. Bu kuruluşun amacı, doğal kaynakları koruyup gıda üretimini ve güvenliğini sağlamak, tarımsal kalkınmayı teşvik ederek yoksulluk ve açlığı azaltmaya çalışmaktır.
- **Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO):** İstikrarın sağlanabilmesi, gelir bölüşümünün daha adil olduğu çalışma ortamının sağlanması gibi konulara ağırlık verilmektedir. ILO'nun temel amacı; kadınlar ve erkekler için düzgün istihdam ve geliri güvence altına almak, sosyal güvenliğin kapsamını ve

¹⁹⁹ Münir Tireli, "Küreselleşme ve Yoksulluk: Birleşmiş Milletler (UNDP) ve Dünya Bankası Göstergeleri Işığında Bir Analiz", T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara, 2009, sf. 131.

²⁰⁰ <http://www.unicankara.org.tr/today/3.html#3b>, (14.12.2014).

etkinliğini artırmak, hükümetler ile çalışanlar arasındaki diyalogun kuvvetlenmesini sağlamaktır.

- **BM Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF):** Çocuk haklarını korumak, çocukların sağlık, eğitim, beslenme ve korunma ihtiyaçlarını gidermeyi amaçlayan bir kuruluştur. UNICEF, BM kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içinde çalışmalarını sürdürmektedir. Ayrıca hamile kadınların doğum öncesi ve doğumda uygun bakım görmesini sağlamak, HIV/AIDS gibi hastalıkların bulaşma riskini azaltmak amacıyla gençleri bilgilendirmek gibi konularda da çalışmalarda bulunmaktadır.
- **Dünya Sağlık Örgütü (WHO):** Hastalıklarla mücadelede küresel çapta çalışmalar yürüten bir BM kuruluşudur. Kuruluş, yaptığı çalışmalarla ile sıtma ve veremin etkisini azaltmak, dünya genelinde var olan bulaşıcı hastalıkları denetlemek, düzenli yapılan kontroller ile hastalıkların etkilerini azaltmak gibi alanlara öncelik vermektedir. 1980-1995 yılları arasında, UNICEF ve WHO'nun ortak çabalarıyla, çocuk felci, tetanos, kızamık, boğmaca, difteri, tüberküloz gibi altı hastalığa karşı dünya çapında aşılama yapılmış ve böylece 2,5 milyon çocuğun hayatı kurtulmuştur. Ayrıca bu hastalıklardan kurtulma oranı da %5'ten %80'lere yükselmiştir. Yapılan bu çalışmalara ek olarak, sağlık bakımlarının artırılması ve temel ilaçların dağıtılması gibi konularda da çalışmalarda bulunmaktadır.
- **BM Nüfus Fonu (UNFPA):** gelişmekte olan ve ekonomik geçiş sürecinde olan ülkelerin nüfus sorunlarına çözüm getirmeyi amaçlamaktadır. Bireylerin tercihlerine bağlı olarak üreme sağlığı, aile planlaması hizmetlerini ve sürdürülebilir kalkınmayla yardımcı politikalar konusunda devletler için uluslararası fon kaynağı olan UNFPA, BM kuruluşlarının ve STK'ların yürüttüğü proje ve programlara da finansal destekte bulunmaktadır.

3.1.4. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)

OECD'ye göre, yoksulluk gelir temelinde ele alınmamalıdır ve yoksulluk sadece gelir seviyesi düşük olan ülkelerde yaşanmamaktadır. OECD, yoksullukla mücadelede uygulanan politikaların eşitsizlikleri gidermede yetersiz kaldığını belirtmektedir. Bu

kuruluş, yoksullukla mücadelede ülkelerin farklılıklarının göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade etmektedir. OECD'nin kamuoyuyla paylaştığı "Yoksulluğu Sona Erdirmek" başlıklı 2013 Kalkınma Raporu'nda, yoksulluğun ölçülmesi konusunda yeni göstergelerin belirlenmesi, yoksullukla mücadelede ulusal ve küresel stratejilerin birleştirilmesi, cinsiyet eşitliği ve kadının toplumdaki rolü gibi konulara ağırlık verilmiştir. OECD, sosyal politikalarda istihdam garantisi, emekli maaşı, çocuk ve engelli ödeneği, kırsal kesimlerde ekonomik büyümenin teşvik edilmesi gibi konular üzerinde çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmaların da, hükümetler, uluslararası kuruluşlar, vakıflar, STK'lar ve özel sektörlerle ortaklaşa çalışması gerektiğini belirtmektedir.²⁰¹

3.1.5. Mikro Kredi Uygulamaları

Özellikle 1950 yılından itibaren, ülkeler kendi imkânlarıyla veya Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, OECD gibi uluslararası kuruluşlarla birlikte sürdürülebilir kalkınma ve yoksullukla mücadeleye yönelik politikalar uygulamaya başlamışlardır. Ancak uygulanan bu politikalar birçok ülkede başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Böylece, uygulanan politikaların yeniden ele alınması ve yeni yaklaşımların ortaya koyulması gerektiğine karar verilmiştir. Bu amaçla ortaya çıkan ve uluslararası kuruluşlarca etkinliği kabul edilen en önemli araçlardan biri mikrofinans uygulamasıdır. Mikrofinans uygulaması, en yoksul kesimi üretim sürecinde aktif hale getirerek hem yoksullukla mücadelenin etkin bir şekilde sağlanması hem de kalkınmanın başarılması hedeflenmiştir.²⁰²

Mikrokredi, resmî finans kuruluşlarından faydalanamayan yoksul ailelerin istihdama katılmaları ve çok küçük işletmesi olan bireylerin işletmelerini büyütmelerine yardımcı olmak için, çok küçük miktarlarda kredi (mikrokredi) verilmesidir. Ayrıca, çok yoksul kişilere finansal yardımda bulunarak istikrarlı olmaları amaçlanmaktadır. Bankaların aksine, mikrokredi kuruluşları müşterilerine teminatsız kredi vermektedir. Verilen kredilerin ise sıkı bir şekilde takibi yapılmakta ve müşterilere finansal ve teknik

²⁰¹ T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, OECD Daimi Temsilciliği, <http://oecd.pr.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=215467>, (16.12.2014).

²⁰² <http://www.comcec.org/EN/belge/arsiv/pdf/TURKEY%2023-07%20CR%281%29TR.pdf>, (13.10.2014).

anlamda öneriler verilmektedir.²⁰³ Mikrokredi, Afrika, Bangladeş, Bosna-Hersek ve diğer bazı Doğu Avrupa Ülkeleri, Endonezya, Ermenistan, Gürcistan, Kırgızistan, Pakistan, Hindistan, Orta ve Latin Amerika Ülkeleri ile ABD gibi ülkelerde uygulanmaktadır. Dünya Bankası'nın mikrokredi kuruluşları ile ilgili araştırmasına göre, 101 gelişmekte olan ülkede 1,000'den fazla mikrofinansman hizmeti veren kuruluş bulunmaktadır.²⁰⁴

Mikrofinans uygulamalarının beklenenden daha iyi sonuçlar vermesi, yoksullukla mücadelede etkin olmak isteyen veya ticari kar elde etmek isteyen kurum ve kuruluşların dikkatini çekmiştir. Böylece mikrofinans uygulamaları tüm dünyada yaygınlaşmaya başlamış ve mikrofinans hizmetlerine olan talep artmıştır. Bu süreçte sözü edilen yaygınlaşmayı ve talep artışını bir bütünlük içerisinde gerçekleştirmek için ulusal ve uluslararası birlikler bir araya gelmiş ve Dünya Bankası ve UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) gibi kuruluşlarla da işbirliği içerisinde hareket etmeye başlamışlardır.²⁰⁵

Mikro kredi uygulamasının en başarılı örneği olan Bangladeş, en kapsamlı uygulamaya sahiptir. Hükümet bu programla birlikte 2015 yılına kadar ülkedeki yoksulluğu yarıya indirmeyi amaçlamaktadır. Bu açıdan incelendiğinde mikrokredi, milyonlarca yoksulun finans ve teşvik anlamındaki engelleri aşmasını ve yaşamlarını iyileştirmesini sağlamaktadır. Kadınlar bu tür fonların en önemli kullanıcıları olmuşlardır. Özellikle Bangladeş'te mikrokredi kullanıcılarının % 80'i kadınlardan oluşmaktadır. Böylece kadınların da hanehalkının refah seviyesine, özellikle çocukların eğitimine ve sağlığına daha fazla harcama yapmaları sağlanmaktadır. Dolayısıyla yaşanan bu gelişmeler, önce aileleri, sonra da tüm toplumu olumlu yönde etkileyerek toplumsal bütünlüşmeyi sağlamaktadır.²⁰⁶

3.1.6. Dünyada Sosyal Yardım ve Yoksullukla Mücadele

Dünyada yoksullukla mücadelede sosyal yardım hizmetleri de oldukça önemli bir yere sahiptir. Sosyal yardımlara, Brezilya'da uygulanan Bolsa Familia (ödenegi) ve

---

²⁰³ DPT, "Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyon Raporu", Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Ankara, 2007, sf 25.

²⁰⁴ DPT, "Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyon Raporu", sf. 26.

²⁰⁵ <http://www.comcec.org/EN/belge/arsiv/pdf/TURKEY%2023-07%20CR%281%29TR.pdf>, (13.10.2014).

²⁰⁶ DPT, "Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyon Raporu", sf. 26.

Hindistan’da uygulanan Kerala örnekleri verilebilir. Bu uygulama 2003 yılında başlatılmış ve Brezilya’da en yoksul olarak belirlenmiş 7.5 milyon aileye veya 30 milyon kişiye şartlı nakil yardımları yapılmış ve böylece dünyadaki en büyük transfer programı oluşturulmuştur. Brezilya gelir dağılımı bozukluğunun çok yüksek olduğu ve uzun dönemli işsizliğin görüldüğü bir ülke olduğundan dolayı, bu ülkedeki yoksul kesim için nakit transfer programlarından ciddi oranda faydalanmıştır. Bolsa Familia programı yoksul ailelerin yaşamlarını ciddi oranda iyileştirmiş, sağlık hizmetleri ve eğitime dayalı şartlar getirilmiş ve böylece daha çok çocuğun okula gitme imkânı olmuştur. Gıda güvenliği ve aile bütçelerinde iyileşme gözlenmiştir. Transfer uygulaması, düzenli ödeme yapmak zorunda olan bireylere de büyük kolaylık sağlamış ve yerel ticaretin bu transferlerle canlandığı belirlenmiştir.²⁰⁷

Hindistan’da son yıllarda hızlanan ekonomik büyümeyle birlikte yoksulluk azalış göstermiştir ancak ölçüm sorunlarından dolayı ekonomik büyümenin yoksulluğu ne ölçüde azalttığı tartışılan bir konudur. 2000’li yılların başlarında, Hindistan’da 260 milyon kişi açlık sınırında yaşamakta ve yoksul kesimin % 75’i ise kırsal kesimde yaşamaktadır. İstatistiklere göre, Hindistan’daki yoksul sayısı tüm dünyadaki yoksulların %22’sine denk gelmektedir. Bu sayılara bakıldığında, Hindistan’da yoksulluk sorunu planlamanın her daim en önemli konusu olmuştur.

Kerala eyaleti ise, eğitim ve sağlık bakımından çok daha iyi durumdadır. Kerala bölgesinde yaşanan gelişmeler, ülkedeki yoksulluğun azaltılması yönünde umut vericidir. Hindistan’da kırsal yoksulluğun azaltılması için; kırsal alanda ücretli iş imkânı ve istihdamı artırıcı programlar, gıda desteği, kırsal kesimdeki evsizlere ev imkânı sunulması, toprak reformları, kendi işinin sahibi olmak isteyenlere finansal yardımda bulunmak gibi uygulamalar devamlı geliştirilmektedir.²⁰⁸

3.1.7. Bin Yıl Kalkınma Hedefleri

Bin Yıl Kalkınma (BYK) Amaçları ve Hedefleri, Birleşmiş Milletler (BM) tarafından aşırı yoksullukla mücadele için oluşturulmuş ve belirli bir zaman içerisinde ulaşılması gereken hedeflerdir. 6-8 Eylül 2000 tarihlerinde 147 devlet 189 ulusun temsilcileri, New York ’da bir araya gelerek Milenyum Zirvesi’ni gerçekleştirmiştir. Bu

²⁰⁷ DPT, “Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyon Raporu”, sf. 28.

²⁰⁸ DPT, “Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyon Raporu”, sf. 27-28.

zirvenin sonunda ekonomik, toplumsal ve kültürel sorunların çözümüne yönelik tüm ülkelerin ortak çalışmasını gerektiren “Milenyum Deklarasyonu” kabul edilmiştir.²⁰⁹ Milenyum Deklarasyonu’nda barış, güvenlik, kalkınma, çevre, yardıma muhtaç grupların korunması, çocuk ölümleri, bulaşıcı hastalıklar ve insan hakları konularına ağırlık verilmiştir.²¹⁰

Genel anlamda binyıl kalkınma hedeflerinin yoksulluk sorunu için getirdiği hedefler şunlardır²¹¹;

- Aşırı yoksulluk ve açlığı ortadan kaldırmak,
- Herkes için temel eğitim sağlamak,
- Kadınların konumunu güçlendirmek,
- Çocuk ölümlerini azaltmak,
- Anne sağlığını iyileştirmek,
- HIV/AIDS, sıtma ve diğer salgın hastalıkların yaygınlaşmasını engellemektir.

Binyıl kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesi için öngörülen tarih 2015 olduğundan, hedeflerin başarıyla sonuçlanıp sonuçlanmadığı bilinmemektedir. Ancak 2010 yılı itibariyle belirlenen hedeflerde ilerleme görülmemiş, aksine 2007’de ABD’de başlayan ve dünya genelinde tüm ülkelere yayılan küresel kriz ülke ekonomilerini olumsuz etkilemiş ve bu süreçte iyileşmesi beklenen yoksul kesim daha da yoksul hale gelmiştir.

3.1.8. Lizbon Stratejisi

Avrupa Konseyi istihdamı, ekonomik reformları ve toplumsal uzlaşmayı güçlendirmek için 23-24 Mart 2000 tarihlerinde Lizbon’da toplantı düzenlemiştir. Avrupa Birliği’nde 2000 yılından beri uygulanmakta olan Lizbon Stratejisi’nde göre, sosyal dışlanma konusu ele alınmaktadır. Lizbon Strateji’sinin amacı, yoksulluk sorununun çözümü için sunulan sosyal politikaları ekonomik büyüme ve istihdamla ilişkilendirerek hem piyasa sistemini iyileştirmek hem de bu sorunu kalıcı bir şekilde

²⁰⁹ DPT, “Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyon Raporu”, sf. 48.

²¹⁰ UNDP (2005b), *Human Development Report*, Chapter 5, “Violent Conflict-Bringing the Real Threat into Focus”, <http://hdr.undp.org/reports/>, sf. 1, (16.10.2014)

²¹¹ ldc4istanbul.org/uploads/BN_Bin_Yil_Kalkinma_Hedefleri.docx, (20.10.2014).

çözmektir. Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği süreci göz önüne alındığında Lizbon Stratejisi, sorunlara yaklaşımı ve bu sorunlara sunduğu çözümlerle farklılık göstermektedir. Bu bakımdan, Lizbon Stratejisi'nin hedefleri temel alınarak, sosyal dışlanma ve yoksullukla mücadele konusunda, istikrarlı bir büyüme ve istihdam politikaları geliştirilmelidir.²¹²

3.2. TÜRKİYE'DE KALKINMA PLANLARINDA YOKSULLUKLA MÜCADELE

1960'lı yıllar Türkiye'nin planlı kalkınma dönemine girdiği yıllardır. Bu dönemde beş yıllık periyotlarla ekonomi politikaları belirlenmekte ve politikalar Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanmaktadır.²¹³ 1963-1980 yılları arasında dört ayrı kalkınma planı hazırlanmıştır. Bu dönemdeki kalkınma planlarının amacı, sanayileşme ve dış ekonomide yaşanan dengesizlikleri azaltmaktır. 1923'lü yıllardan bu yana hazırlanan kalkınma planları, yoksulluk üzerinde de etkili olmuş ve yoksullukla mücadeleye yönelik gelir dağılımının iyileştirilmesi, yaşam kalitesinin yükseltilmesi gibi konularda çeşitli politikalara yer vermiştir. Bu nedenle, yoksulluk ve yoksullukla mücadele konusu kalkınma planları çerçevesinde incelenecektir.

3.2.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1963-1967)

Bu dönemde hazırlanan plan, ekonomik ve siyasal sorunların ardından hazırlanmıştır. Plana göre, gelir dağılımının daha adaletli dağıtılması hedeflenmiştir. Gelir dağılımının kişiler arasında eşit dağılımı için gerekli vergi tedbirlerinin alınması gerektiği öngörülmüştür. Ayrıca bölgesel dengesizliğin giderilmesi, sosyal güvenliğin ve fırsat eşitliğinin sağlanması, nitelikli işgücünün oluşturulması, istihdam sorununun çözümü ve o dönemde kalkınmanın en önemli sorunlarından olan nüfus sorunu gibi konular üzerinde de önemle durulmuştur.²¹⁴ Bu kalkınma planındaki en önemli konu kişilerin vergi yükünün artmasıdır. Alınan vergilerle, devlet milli geliri artırabilecek, iktisadi yatırımlarda bulunabilecek, öte yandan eğitim, sağlık, içme suyu gibi hizmetler daha fazla kesime ulaştırabilecektir. Böylece bireylerin tüketimi artacak ve artan sosyal hizmetler halkın refah seviyesini artıracaktır.²¹⁵

²¹² DPT, "Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyon Raporu", sf. 51.

²¹³ Koray Başol, *Türkiye Ekonomisi*, Anadolu Matbaası, İzmir, 1995, sf.41.

²¹⁴ Yakup Kepenek-Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997, sf.134.

²¹⁵ DPT, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayınları, Ankara, Ocak 1923, sf. 505.

3.2.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1968-1972)

Bu kalkınma planıyla, toplumun hayat standardının yükseltilmesi hedeflenmiştir. Sanayi kesimine öncelik verilmiş, ekonominin sanayileşmeye bağlı olması ve kentleşmenin desteklenmesi gibi konulara ağırlık verilmiştir. Bu kalkınma planında sanayileşme ve şehirleşmeyle daha fazla çalışma imkânlarının oluşturulması, istihdamın artırılması, köyden kente göçün hızlanması sonucunda, ucuz işgücü ve daha fazla talebin ortaya çıkması hedeflenmiştir. Ayrıca istihdam seviyesinin yükseltilmesi için özel tedbirlerin alınması ve istihdam sorununun yoğun olduğu yerlerin özellikle gelişimi konusuna ağırlık verilmiştir. Bu planda, gelir dağılımının iyileştirilmesine yönelik, sosyal güvenlik, aile planlaması ve sosyal hizmetler gibi konular üzerinde durulmuştur.²¹⁶

3.2.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1973-1977)

Bu kalkınma planında, istihdam sorununun çözümünün hızlı sanayileşme olduğu belirtilmektedir. Planda, fertler arası gelir bölüşümü adaletsizliğini ortadan kaldırıldığında uzun dönemde sermaye birikimi ve ekonomik gelişmenin yavaşlayacağı öngörülmüştür. Bu planda, sorunların çözümü belirli bir zaman dilimine bağlanmıştır. Bu dönemde özellikle AB ile ilişkilerden dolayı yeni bir uzun dönem planlaması yapılmasına karar verilmiştir. Türkiye ekonomisi, 1995 yılına kadar AB ve gümrük birliğinin gerçekleşmesi için, bu dönemde, ekonominin ve sektörlerin büyümesinden ziyade, ne hızla büyümesi gerektiği konusuna önem vermiştir.²¹⁷

3.2.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1979-1983)

Bu plan, hazırlandığı dönemde yaşanan siyasi istikrarsızlıklar ve ekonomik bunalım nedeniyle bir yıl gecikmeyle uygulamaya konulmuştur. Planın genel anlamda, ilk üç planın uzantısı şeklindedir. Planın en önemli amacı, gelir dağılımının daha eşit dağıtılmasıyla ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesidir. Bu amaca yönelik olarak hazırlanan planda, kooperatifleşme, kırsal kesimin sorunları için daha etkin sunulacak politikaların sunulması ve köylüye yönelik yapılan çalışmaların aktif hale getirilmesi gibi konular üzerinde yoğunlaşmıştır.²¹⁸

²¹⁶ DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayınları, Ankara, 1968, sf. 99.

²¹⁷ DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayınları, Ankara, 1973, sf. 122.

²¹⁸ Kepenek-Yentürk, a.g.e., sf.140,141.

3.2.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1985-1989)

Bu kalkınma planı ile getirilen politikalarda, ekonominin dışa açılımla ülkedeki iş alanlarının artırılması, emek yoğun teknolojilerin kullanılması, yabancı sermaye akışının hızlanması ve buna bağlı olarak istihdamın artırılması, işsizliğin fazla olduğu yerlerde kamu altyapı ve hizmetlerinin artırılması hedeflenmiştir.²¹⁹ Ayrıca sosyal hizmet programları aracılığıyla bakıma muhtaç yoksul aile, çocuk, sakat, yaşlı fertlerin ihtiyaçlarının karşılanması başlıca hedefler arasındadır. Bu hedefe yönelik hizmetlerde bulunan vakıfların kuruluş ve gelişmesini teşvik etmek amacıyla, bu kuruluşları vergiden muaf tutulmuştur.²²⁰

3.2.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1990-1994)

Planın hazırlandığı dönemde enflasyonun sürekli artış göstermesi, ekonomideki belirsizlikler, ekonomik büyüme için gerekli olan finansmanın mevcut olmaması gibi nedenlerden dolayı planda, enflasyonla mücadele politikalarına öncelikli olarak yer verilmiştir.²²¹ Gelir dağılımını iyileştirerek istikrarlı bir kalkınma sürecine girmek, işsizliği ve bölgesel gelişmişlik farkını en aza indirmek amaçlanmıştır. Yatırımların teşvikinde istihdamın ön planda tutulması, kırsal kesimde iş olanaklarının artırılması, kırsal kesimde yaşayan hanehalklarının gelirlerinin artırılması için tarım dışı iş alanlarının artırılması, özürülülerin işgücüne katılımını sağlamak gibi konulara ağırlık verilmiştir.²²²

3.2.7. Yedinci Kalkınma Planı Dönemi (1996-2000)

1980'li yıllarda ortaya çıkan kamu açıkları, kronikleşen yüksek enflasyon, sanayileşmeye yönelik yapılan yatırımların yetersizliği gibi sorunlar, bu döneme de yansımıştır. Bu planda, istikrarlı, yatırım ağırlıklı ve rekabetçi ekonomik koşulların gerçekleştirilmesiyle gerektiği belirtilmektedir. İstihdamın artırılması amacıyla ücretler üzerindeki yüklerin AB ülkelerindeki düzeye indirilmesi, İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun yeniden düzenlenerek işsizlik sigortasına yönelik sorunların giderilmesi, işsiz kalan

²¹⁹ DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayınları, Ankara, 1985, sf.128.

²²⁰ DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, sf.155.

²²¹ DPT, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayınları, Ankara, 1990, sf. 302.

²²² DPT, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, sf.303.

kesim için İşsizlik Sigortası Kanunu'nun çıkarılması, tarım kesiminde ücretli çalışanlar için Tarım İş Kanunu'nun çıkarılması gibi yeni düzenlemeler getirilmiştir.²²³

3.2.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (2001-2005)

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005 dönemini kapsamaktadır. Yoksullukla mücadeleye yönelik politikalar “sosyal ve kültürel alanda sağlanan gelişmeler” bölümünde ele alınmıştır. Bu başlık altında, ailenin sosyal güvenlik açısından önemli bir işleve sahip olduğu belirtilmekte ve aileye yönelik destek çalışmalarının artırılması gerektiği vurgulanmaktadır. Uzun süredir devam eden yüksek enflasyon ve faiz ödemelerinin bütçe üzerindeki yükü ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir. Gelir dağılımındaki adaletsizlikler, ekonomik büyümenin yoksulluğu azaltıcı etkilerini ortadan kaldırmaktadır. Sosyal güvenlik ve sosyal yardım sistemi de, yoksul kesimleri korumakta ve onların haklarını gözetmekte yetersiz kalmaktadır.²²⁴ Artan kentleşme ve göç, yüksek enflasyon, gelir dağılımının bozulması, sosyal hizmet ve yardımlara olan ihtiyacı artırmaktadır. Sosyal hizmetlerin yürütülmesinde, kurumsal ve finansal yapılanmanın dağınık olması, kurumlar arasındaki koordinasyon eksikliğine neden olmaktadır.²²⁵

Sosyal güvenlik kapsamındaki nüfus % 91'e, sağlık sigortası kapsamındaki nüfus % 86,4'e ulaşmış ve sağlık sigortası olmayan yoksul kişilere yeşil kart verilmesi uygulamasına devam edilmiştir. Bu çerçevede 8,7 milyon kişinin sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlandığı belirtilmektedir. Sosyal güvenlik sisteminde bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler, emekli aylıklarının tüketici fiyatlarındaki aylık artış oranının artırılması gerektiği belirtilmiştir. Ancak uygulanan sigorta programları, üyelerin aylığa hak kazanma şartları, emekli aylıklarının alt ve üst sınırları, prim oranları, sağlanan haklar ve yükümlülükler açısından sosyal sigorta kuruluşları arasındaki önemli farklılıkların giderilmediği de gözlenmektedir.²²⁶

Yoksulluğun ortadan kaldırılması için, ekonomide istikrarın sağlanması, istihdamın artırılması, eğitim, sağlık, beslenme ve barınma sorunlarının giderilmesi,

²²³ DPT, Yedinci Beş Yıllık Planı, DPT Yayınları, Ankara, 1996, sf. 5.

²²⁴ DPT, Uzun Vadeli Strateji Ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, Ankara, 2000, sf.16.

²²⁵ DPT, Uzun Vadeli Strateji Ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, sf. 18.

²²⁶ DPT, Uzun Vadeli Strateji Ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, sf.75.

gelir dağılımındaki adaletsizliklerin giderilmesi gibi konular üzerinde önemle durulmaktadır.²²⁷

Çocuk yetiştirme, yaşlı ve engelli kimselerin bakımı konularında aile eğitilerek desteklenecektir. Eğitim harcamaları için de yoksul ailelere yardım yapılması öngörülmüştür. Korunmaya muhtaç olan ve özürlü olan muhtaç çocukların kendi aileleri yanında yetişmesi için aileye sosyal destek yardımında bulunulacaktır.²²⁸

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın "gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yoksullukla mücadele" bölümünde, sosyal yardım ve hizmetlerin yoksul kesimlere daha etkin bir şekilde ulaştırılması gerektiği belirtilmektedir. Bu çerçevede, merkezi idare ve mahalli idarelerin, özel sektörün ve sivil toplum kuruluşlarının yoksullukla mücadele programlarında daha etkili çalışması gerekmektedir. Bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmak için, ekonomik yatırımlar yanında, eğitim, sağlık ve sosyal hizmet yatırımlarının artırılması hedeflenmiştir. Eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler dar gelirli ve yoksul kesimler için ulaşılabilir ve kullanılabilir hale getirilecek ve bu kesimlerin konut ihtiyacını gidermeye yönelik projeler teşvik edilecektir.²²⁹

3.2.9. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (2007-2013)

2007-2013 dönemini kapsayan Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda; kadınlar, çocuklar, yaşlılar, özürllüer ve kente göç edenler başta olmak üzere, yoksulluk riski olanlara yönelik eğitim, kültür ve sağlık gibi hizmetlerin artırılması gerektiği belirtilmektedir. Sürekli hastalığı olan özürllüerinin % 24,8'i ve diğere özürllüerinin %36,3'ü okuma-yazma bilmemektedir. Ayrıca, sosyal yaşam alanlarının engelli bireylere uygun olmaması, işyerlerinde uygun ortamın bulunmaması ve işverenlerin özürllü işgücüne olan talebinin çok sınırlı olmasından dolayı, her 5 özürllüden yalnızca 1'i işgücü piyasasında yer alabilmektedir. 2005 yılında 5378 sayılı Özürllüer Kanunu yürürlüğe girmiştir. Böylece, özürllüerinin sağlık, eğitim, istihdam ve sosyal güvenliğe erişimlerinin artırılarak topluma kazandırılmaları hedeflenmiştir.²³⁰

²²⁷ DPT, Uzun Vadeli Strateji Ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, sf.76.

²²⁸ DPT, Uzun Vadeli Strateji Ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, sf.94.

²²⁹ DPT, Uzun Vadeli Strateji Ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, sf.102.

²³⁰ DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013): Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, sf.43.

Bu Kalkınma Planı'nda, sosyal güvenlik alanındaki gelişmelere önem verilmektedir. Sosyal sigorta kuruluşlarına bütçeden aktarılan tutarının GSYİH 'ye oranı 2000 yılında % 2,6 iken, bu oran 2005 yılında % 4,8'e ulaşmıştır. Ayrıca, sosyal güvenlik sisteminde; tüm nüfusun kapsanamaması, kuruluşlarca sağlanan hakların ve yükümlülüklerin farklı olması, bilgi işlem altyapısının yetersiz olması gibi sorunlar mevcuttur. Sosyal güvenlik sistemindeki bu sorunların giderilmesi için, sosyal güvenlik kurumlarının tek çatı altında toplanması ve genel sağlık sigortasının kurulmasını kapsayan yasal düzenlemelerin önemi vurgulanmıştır.

Ülkemizde sosyal hizmet ve yardımlara olan ihtiyaç; göç, kentleşme, aile yapısında meydana gelen değişim, nüfus artışı ve işsizlik gibi nedenlerden dolayı artarak devam etmektedir. Bunun en önemli göstergesi ise, 2000 yılında toplam sosyal yardım harcamalarının GSYİH 'ye oranı %0,48 iken, bu oranın 2005 yılında %0,86'ya yükselmiş olmasıdır. Bu kapsamda özürülere ve yaşlılara verilen aylıklar, çocuklara eğitim ve sağlık yardımları ile muhtaç ailelere yakacak ve gelir getirici proje desteği gibi yardımlar yapıldığı belirtilmektedir. Bu yardımlar, yoksul kesimin yaşam kalitesini yükseltmektedir. Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda üzerinde durulan diğer bir konu, sosyal hizmet ve yardımlardan yararlanacak kişi ve grupların tespit edilememesidir.

Bölgelerarası gelişmişlik düzeyi farklı olduğundan, kentlere göç artış göstermiştir. Dolayısıyla bu kentlerde nüfus baskısı meydana gelmektedir. Diğer taraftan, yatırımların ve istihdamın artışını hızlandırmak için yeni teşvik tedbirleri uygulamaya konulmuş ve 2004 yılında yürürlüğe giren 5084 Sayılı Kanun ile önce 36 ilde uygulamaya konulmuş, 2005 yılında ise 49 ile yaygınlaştırılmıştır. Bu çerçevede, Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) kapsamındaki iller, 2001 yılı kişi başına milli geliri 1.500 dolardan az olan iller ile 2003 yılı SEGE (Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Endeksi) değeri eksi olan illerde yer alan işletmeler istihdamı artırma şartıyla çalışanların gelir vergisi ve SSK primi ödemelerinde indirim imkânı sunulmuştur. Ayrıca, bu işletmeler için enerji ve bedelsiz arazi desteği getirilmiştir.

AB'ye üyelik sürecinde ve tarımsal alanda dönüşümler yapılması gerektiği belirtilmiştir. Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda, yoksulluğun azaltılmasından ziyade yoksulluğun engellenmesi ve yoksulların üretime dâhil edilmesi gerektiği

vurgulanmıştır. Kayıt dışı çalışan yoksulların, sosyal güvenlik kapsamına alınması ve düzgün işlerde çalışması gerektiği üzerinde durulmuştur. Özellikle kırsal kesimde ve az gelişmiş bölgelerde girişimciliğin teşvik edileceği belirtilmektedir. Bunun yanı sıra, kadınların ekonomik ve sosyal hayata katılımlarını artırmak için, bu kesime yönelik mesleki eğitim kurslarıyla istihdamın artırılması amaçlanmıştır. Özellikle kırsal kesimdeki kız çocuklarının, özürliülerin ve düşük gelirli ailelerin çocuklarının eğitim ihtiyaçlarının karşılanması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca, çocuk işçiliğinin önlenmesi, yaşlılar için evde bakım hizmetlerinin sağlanması, huzurevlerinin ise sayı ve kalitesinin artırılması gerektiği belirtilmektedir. Özürliülerin ekonomik ve sosyal hayata katılımları için, sosyal ve fiziki çevre şartlarının iyileştirilmesi, özel eğitim imkânları ve çalışma ortamının uygun hale getirilmesi hedeflenmiştir.²³¹

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, yoksullukla mücadele politikaları, Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel Komisyonu Raporu'nda ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu rapora göre, yoksullukla mücadeleye yönelik politikalarda “Binyıl Kalkınma Hedefleri” ve “Lizbon Stratejisi”nin temel alınması gerektiği belirtilmektedir. Böylece toplumsal dışlanma ve yoksullukla mücadelede, sürdürülebilir büyüme ve istihdam politikaları gibi konularda daha etkili bir yol izlenebilecektir.. Bu kapsamda, yoksullukla mücadelede dünyada ve Türkiye'deki başarılı örneklerin daha çok aile yardımı, sosyal yardımlar ve mikrokredi uygulamaları gibi alanlarda olduğu dikkat çekmektedir.²³² AB hedefleri ve Binyıl Kalkınma Hedeflerine uygun olarak gerçekleştirilen yeni projelerden birisi 2001 yılında uygulamaya konmuştur.²³³

3.2.10. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (2014-2018)

2014- 2018 yılları arasını kapsayan onuncu kalkınma planı, ülkemizin 2023 hedefleri doğrultusunda, yüksek, istikrarlı bir ekonominin yanı sıra hukukun üstünlüğü, bilgi toplumu, uluslararası rekabet gücü, çevrenin korunması ve en önemlisi insan odaklı kalkınma anlayışı çerçevesinde benimsenmiştir.²³⁴ Bu planda, aile yardımlarının artırılması, aile danışmanlık ve eğitim hizmetlerinin kapsamlı ve etkin hale getirilmesi, mutlak yoksulluktan kurtulmak başlıca hedefler arasındadır.²³⁵ Sosyal hizmetler ve

²³¹ DPT, Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, sf. 89.

²³² DPT, Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, sf. 23,24.

²³³ DPT, Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, sf. 29, 30.

²³⁴ DPT, Onuncu Kalkınma Planı, DPT Yayınları, Ankara, 2014, sf.2.

²³⁵ DPT, Onuncu Kalkınma Planı, sf. 44.

yardımlar alanında kapsamlı bir hizmet sunulabilmesi için Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP)'nin uygulanması, korumaya muhtaç çocuklar için koruyucu aile ve evlat edinme gibi alternatiflerin modellerin yaygınlaştırılması, engellilere yönelik eğitim, istihdam, bakım hizmetleri için fiziksel çevre şartlarının iyileştirilmesi de planın başlıca hedefleri arasındadır. Ayrıca işgücüne ve istihdama katılımın artırılması kayıtdışı istihdamla etkin mücadele edilmesi, mesleki rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin artırılması, çalışma hayatında iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması gibi konulara önem verilmektedir.²³⁶

3.3. TÜRKİYE'DE YOKSULLUKLA MÜCADELE

Gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeler için olduğu gibi, yoksulluk Türkiye için de ciddi bir tehlike oluşturmaktadır. Gelir dağılımı adaletsizlikleri ile de daha belirgin hale gelen yoksulluk, göz ardı edilemeyecek bir sorun halini almıştır.²³⁷ Türkiye'de yoksulluk konusu, 1980'lerin ikinci yarısından sonra kurumsal olarak ele alınmış ve bu konuda gerekli olan politikalar geliştirilmeye başlanmıştır.²³⁸ Zira Türkiye'de 1980'lere kadar görülen yoksulluk, ekonomide gelir eşitsizliğini azaltan politikalarla ve geleneksel yardımlaşma ile giderilmiştir. 1980'lere kadar Türkiye'de var olan sosyal yardım anlayışı yoksulluğun derinleşmesini büyük oranda engellemiştir. Ancak bir kavram olarak yoksulluk olgusunun ele alınmasını da geciktirmiştir.²³⁹ 90'lı yıllarda ise yaşanan ekonomik krizler ekonomide olumsuz etkiler ortaya çıkardığından, akademik alanda, kamu yönetimi ve sivil toplum örgütleri düzeyinde yoksulluk konusuna karşı ilgiyi artırmıştır.²⁴⁰

1980 sonrası Türkiye geniş çaplı bir değişim sürecine girmiş ve uygulanan yapısal değişim politikalarının bir sonucu olarak çeşitli ekonomik krizler yaşamıştır. Kamu açıklarında meydana gelen açıklar, buna bağlı olarak devam eden borçlanma ile enflasyonda artış gözlenmiştir. Ayrıca işsizliğin ve gelir dağılımındaki eşitsizlikler bu

---

²³⁶ DPT, Onuncu Kalkınma Planı, sf. 47.

²³⁷ Mehmetbilgeozakcaoglu.blogcu.com/turkiye-de-ve-dunya-da-yoksullula-mucadele-politika/6125047, (19.10.2014).

²³⁸ Naci Gündoğan, "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele", <http://www.aso.org.tr/kurumsal/media/kaynak/TUR/asomedyasf>, sf. 52, (15.11.2014).

²³⁹ Mehmetbilgeozakcaoglu.blogcu.com/turkiye-de-ve-dunya-da-yoksullula-mucadele-politika/6125047, (19.10.2014).

²⁴⁰ Gündoğan, a.g.m., sf. 52

döneme damgasını vurmuştur. Bunları ortadan kaldırmak için birtakım politikalar ve uygulamalara başvurulmuştur.²⁴¹

3.3.1. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu

24 Ocak 1980 İstikrar Paketi uygulamalarıyla birlikte ücretlerin hızla düşüş göstermesi ve gelir dağılımının bozulması, bu programın eleştirilmesine neden olmuştur.²⁴² Bu durumda hükümet 14.06.1986 tarihinde yürürlüğe giren 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF)'nu oluşturmuştur. Bu kanunun kuruluş amacı²⁴³;

- Sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan vatandaşlara yardım ve eğitim/öğretim imkânı sunularak, bu bireyleri topluma faydalı hale getirmek,
- Üretken duruma getirilebilecek kişilere destek vermek,
- Sosyal adaleti pekiştirici tedbirler olarak ve gelir dağılımının eşit bir şekilde tevzi edilmesini sağlamak,
- Fakru zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlar ile her ne suretle olursa olsun Türkiye'ye kabul edilmiş veya gelmiş kişilere yardım etmek,
- Sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmektir.
- SYDTF'nin gelirleri, kanun ve kararnamelerle kurulu bulunan veya kurulacak olan fonlardan Bakanlar Kurulu kararıyla belirlenmektedir. Bu gelirler;
- Gelir ve kurumlar vergisi tahsilat toplamının %2,8'i,
- Trafik para cezalarının %50'si,
- RTÜK gelirlerinin %15'i,
- Bütçeye konulacak ödenekler,
- Her nevi bağış ve yardımlar ve diğer gelirlerden oluşmaktadır.

²⁴¹ Mehmetbilgeozakcaoglu.blogcu.com/turkiye-de-ve-dunya-da-yoksullula-mucadele-politika/6125047, (19.10.2014).

²⁴² Gürses, a.g.m., sf. 66.

²⁴³ <http://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/hakkimizda/sosyal-yardimlasma-ve-dayanismayi-tesvik-fonu/icerik>, (24.11.2014).

Fonda toplanan kaynak, Fon kurulunda alınan kararlar doğrultusunda, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü aracılığıyla Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına aktarılmakta ve bu yardımlar Vakıflar tarafından vatandaşlara ulaşılmaktadır.²⁴⁴

Fonun harcama kalemleri arasında eğitim ve çeşitli projelere yönelik desteklerin yanı sıra kırsal alanı geliştirmeye yönelik çalışmaları teşvik kalemleri mevcuttur. Bu fonun en büyük harcama kalemini ise sağlık destek programı, yani bilinen ismiyle ‘Yeşil Kart Sistemi’ oluşturmaktadır. Herhangi bir sosyal güvenlik sistemine dâhil olmayan kişilerin sağlık harcamalarını kapsayan Yeşil Kart uygulaması 1992 yılından beri yürürlüktedir ve yaklaşık 13 milyon kişi bu sistemden faydalanmaktadır.

2001 yılında yaşanan finansal kriz sonrası işsizliğin artması, yoksulluğun daha belirgin hale gelmesi, hükümetin yoksulluk konusuna daha fazla önem vermesini sağlamış ve Fona aktarılan kaynaklar artırılmıştır.²⁴⁵

3.3.1.1. Sağlık Destek Yardımları Programı

Sosyal güvenceden yoksun olan, yeşil kart uygulamasından faydalanamayan vatandaşların sağlık giderlerini ve özürlü vatandaşların fonksiyon kazandırıcı ortopedik ve diğer yardımcı araç-gereç (işitme cihazı, el-ayak protezleri, özürlü araçları gibi) ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla oluşturulan bir programdır. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu tarafından Kurul kararı ile 31.01.2005 tarihinde 1262 sayılı “Sağlık Destek Yardımları Programı Uygulama Esasları” na dair bir genelge yayımlanarak, uygulanacak olan sağlık destek programlarının genel hatları belirlenmiştir.

Programların amacı; Genel Sağlık Sigortasına dâhil olmayan veya Yeşil Kart uygulamasından başka bir uygulamaya geçilinceye kadar; 3816 sayılı Kanun kapsamı dışında kalan, sosyal güvenceden yoksun olmalarına karşılık Yeşil Kart alamayacak durumda olanların giderlerinin karşılanmasını sağlamaktır. Bu amaçlar doğrultusunda,

---

²⁴⁴ <http://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/hakimizda/sosyal-yardimlasma-ve-dayanismayi-tesvik-fonu/sydtf-gorevler>, (24.11.2014).

²⁴⁵ Gürses, a.g.m., sf. 67.

başvuruların Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına yapılması konusunda karar verilmiştir.²⁴⁶

Sağlık yardımları kapsamında bulunan ‘Şartlı Sağlık Yardımı’ ile nüfusun en yoksul kesiminde yer alan ailelere 0-6 yaş arası çocuklarını düzenli olarak sağlık kontrollerine götürmeleri şartı ile düzenli yardım yapılmaktadır. Ödemeler Ziraat Bankası ve PTT’ler aracılığıyla doğrudan anneler adına açılan hesaplara aktarılmaktadır. Bu alanda yapılan aylık ödemeler 23.12.2010 tarihli Fon Kurulu kararı ile Ocak 2011 döneminden başlamak üzere çocuk başına 30 TL’dir.

Gebe bayanların doğumlarını hastanede gerçekleştirmeleri ve düzenli olarak doktor kontrolüne gitmeleri şartıyla verilen Şartlı Sağlık Yardımı gebelik yardımları 23.12.2010 tarihli Fon Kurulu kararı ile Ocak 2011 döneminde başlamak üzere şu şekildedir²⁴⁷;

- Doğumun hastanede yapılması halinde bir kereye mahsus 70 TL,
- Düzenli muayeneleri yapılması halinde doğumdan önce aylık 30 TL, doğumdan sonra iki kereye mahsus 30 TL’dir.

3.3.1.2. Eğitim Destek Programları

Her eğitim-öğretim yılının başlangıcında dar gelirli ailelerin ilk ve ortaokulda okuyan çocukları için eğitim yardımları yapılmakta, okul araç-gereçleri (önlük, çanta, kırtasiye) gibi okul ihtiyaçlarının karşılanması için SDYTF’den Vakıflara, yörenin nüfusu, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi göz önünde bulundurularak kaynak aktarımı yapılmaktadır. Yani, yoksul öğrencilerin eğitiminin sağlanabilmesi için, bu öğrencilere burs verme yoluna gidilmiştir.²⁴⁸

Şartlı eğitim yardımıyla, nüfusun en yoksul %6’lık kesiminde yer alan maddi imkânsızlıklar nedeniyle çocuklarını okula gönderemeyen ailelere, çocuklarının okula devam etmeleri şartıyla, destek sağlanmaktadır. Ödemeler Ziraat Bankası ve PTT’ler aracılığıyla doğrudan anneler adına açılan hesaplara yapılmaktadır. Kız çocukları için

²⁴⁶ <http://sydv.istanbul.gov.tr/default.aspx?pid=266>, (28.11.2014).

²⁴⁷ http://calismaekonomisi.org/images/haziran_2012_sosyal_yardim_istatistikleri_bulteni.pdf, sf.28,29, (03.12.2014).

²⁴⁸ Hüseyin Gül, “Türkiye’nin Eğitim Sorunları, AKP’nin Eğitime Bakışı ve Çözüm Önerileri”, *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 2008, c.2, S.4, sf.188.

ayrılan bütçe erkek çocuklarıkinden daha fazladır. 23.12.2010 tarihinde alınan Fon Kurulu kararı ile Ocak 2011 döneminden başlayarak yardım miktarları artırılmıştır.

Aylık ödeme miktarları;

- İlköğretime devam eden erkek öğrenci için /aylık 30 TL
- İlköğretime devam eden kız öğrenci için /aylık 35 TL
- Ortaöğretime devam eden erkek öğrenci için/ aylık 45 TL
- Ortaöğretime devam eden kız öğrenci için/ aylık 55 TL şeklindedir.

Bu amaç doğrultusunda, 2003-2004 eğitim dönemi başında 10.227.000 TL; 2004-2005 döneminde 30 milyon TL kaynak aktarılmış; 2005-2006 eğitim dönemi başında kaynak %60 civarında artırılarak 50 milyon TL'ye ulaşmış; 2006-2007 eğitim dönemi başında ise Fon'dan 50 milyon TL kaynak bu amaç için kullanılmıştır. 2007-2008 eğitim dönemi Eğitim Materyali Yardımları için de Fon'dan 70 milyon TL kaynak ayrılmış ve Vakıflara aktarılmıştır. 2008 yılı Haziran ayından itibaren Eğitim Materyali Yardımları her eğitim ve öğretim döneminin başında olmak üzere iki kez yapılmaya başlanmıştır. Nitekim 2008 yılında bu kapsamda Fondan 94,9 milyon TL; 2009 Eylül itibariyle 114,4 milyon TL kaynak aktarımı gerçekleşmiştir.²⁴⁹ 2010-2011 eğitim-öğretim yılından itibaren 1. ve 2. eğitim dönemlerinin başında olmak üzere yılda iki defa yapılmasına ilişkin planlama çerçevesinde eğitim yardımları Şubat 2011 ve Eylül 2011 olmak üzere toplam 104 milyon olarak gerçekleştirilmiştir.

2003-2004 eğitim-öğretim yılından itibaren kaynağı Fondan aktarılmak suretiyle Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ilköğretim öğrencilerinin kitapları ücretsiz verilmeye başlamıştır. İlk ve ortaöğretimde okuyan çocuklara ücretsiz verilen ders kitaplarının finansmanı için 2007 yılında Fondan MEB 'e 209.000.000.00 TL kaynak aktarımı yapılmıştır. Bu tutar 2007 yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu uyarınca Fon kaynağından kesilerek doğrudan Milli Eğitim Bakanlığı'na transfer edilmiştir. 2012 yılında ise Eğitim Materyali Yardımı kapsamında 117,12 milyon TL kaynak aktarılmıştır. 2011 ve 2012 yıllarında ücretsiz kitap yardımı kapsamında her yıl ayrı ayrı

---

²⁴⁹ <http://www.adilcevaz13.com/egitim-yardimlari-298h.htm>, (05.12.2014).

olmak üzere 265 Milyon TL kaynak aktarımı yapılmıştır. 2004-2011 arasındaki toplam tutar ise 1.702,65 milyon TL olarak gerçekleşmiştir.²⁵⁰

Özel Eğitime Gereksinim Duyan Öğrencilerin Okullara Erişiminin Sağlanması İçin Ücretsiz Taşınması Projesi, MEB Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve SYDGM işbirliği ile 2004–2005 eğitim öğretim yılından beri uygulanmaktadır. Proje kapsamında özel eğitime gereksinim duyan öğrencilerin okullara erişimi ücretsiz olarak sağlanmaktadır. Bu proje için 2005-2011 yıllarında toplam 215,6 milyon TL kaynak kullanılmıştır. Özürlü Öğrencilerin Okullarına Ücretsiz Taşınması Projesi kapsamında 2011 yılında 40.223 öğrenci için 60,59 milyon TL, 2012 yılında 40.915 öğrenci için 77,3 milyon TL kaynak aktarılmıştır.²⁵¹

3.3.1.3. Aile Destek Programları

Ekonomik ve sosyal yoksunluk içinde bulunan vatandaşların temel ihtiyaçlarının karşılanması için, Fon'dan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına kaynak aktarılmaktadır. Bu yardımlar; gıda, kömür yardımlarını içeren yakacak ve oturulmayacak derecede eski, bakımsız ve sağlıksız evlerde yaşayan ihtiyaç sahibi vatandaşlara evlerinin bakım ve onarımı için aynı ve nakdi olarak yapılmaktadır. Ailelere yapılan bu yardımlar dışında, bir defaya mahsus olmak üzere verilen nakdi yardımlar ve diğer sosyal destekler de vardır. Beslenmek (gıda) ve soğuktan korunmanın (yakacak), insanın varlığını devam ettirebilmesi için karşılaması gereken zaruri ihtiyaçlar olması ve çalışmada ihtiyaç duyulan yardımlar içerisinde yine bu unsurlara öncelik verilmesi sosyal yardım alanlarının yarısından fazlasının mutlak yoksulluk durumunda olduğunu net bir şekilde ifade etmektedir.

2008 yılı Haziran ayından itibaren gıda yardımları üçer aylık periyotlarla yapılmaya başlanmıştır. Periyodik gıda yardımları ve diğer gıda yardımları kapsamında 2009 yılında toplam 378.953.254.08 TL kaynak Fondan SYD Vakıflarına aktarılmıştır.

2003 yılından itibaren, Türkiye Kömür İşletmelerinde sağlanan kömür SYD Vakıflarınca ihtiyaç sahibi ailelere en az 500 kg olmak üzere ve standartlara uygun

²⁵⁰ http://calismaekonomisi.org/images/haziran_2012_sosyal_yardim_istatistikleri_bulteni.pdf, sf.26, (12.10.2014).

²⁵¹ http://calismaekonomisi.org/images/haziran_2012_sosyal_yardim_istatistikleri_bulteni.pdf, sf.27, (24.11.2014).

torbalanarak bedelsiz olarak muhtaç ailelere ulaştırılmaktadır. Kömürün illere kadar ulaştırılması Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından sağlanmakta, dağıtımını ise Valilikler sorumluluğunda Vakıflar tarafında gerçekleştirilmektedir. Kömürün, ihtiyaç sahibi olan vatandaşlara dağıtım sürecinde nakliye ve hamaliye giderleri için Fondan 2009 yılında SYD Vakıflarına 9.126.000 TL kaynak aktarımı gerçekleştirilmiştir.

Deprem, sel vb. doğal afetlerden dolayı mağdur olan vatandaşların zararları öncelikle Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü ile Başbakanlık acil destek fonu tarafından karşılanmaktadır. Yangın, su baskını gibi umumi hayatı etkilemeyen olaylar karşısında zarar gören vatandaşlar içinse SYDTF'den destek verilmektedir.²⁵²

3.3.1.4. İstihdamı Arttırıcı Projeler

2008 yılında tüm dünyaya yayılan küresel krizi sonrası birçok insan işsiz kalmış ve milyonlarca işini kaybetme korkusu nedeniyle daha düşük ücrete razı olmuş, çalışma şartları iyi olmayan işlerde çalışmak zorunda kalmıştır. Krizle birlikte artan yapısal nitelikteki işsizlikle beraber kamu istihdam kurumlarına yönelik beklentiler artmıştır. Bu durum, kamu istihdam kurumları için, işgücü piyasasının ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücünün yetiştirilmesinde belirleyici unsur olmuştur. Bu hedef doğrultusunda, İş ve İşçi Bulma Kurumu, İŞKUR ile yeniden yapılanarak, aktif ve pasif işgücü politikalarını etkin bir şekilde uygulayabilecek bir yapıya dönüştürülmüştür.²⁵³

Özellikle yoksul kadınlara ve işsiz gençlere, kısa süreli kurslar düzenlenerek çeşitli teknik ve sosyal beceriler kazandırılmaya çalışılmakta ve bu bireylerin daha nitelikli işler bulmaları sağlanmaktadır. 2008 yılının sonundan itibaren İŞKUR'un görev alanındaki projeler İŞKUR işbirliğinde yürütülmesi konusunda SYD Vakıfları yönlendirilmektedir.²⁵⁴

3.3.1.5. Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Projesi

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından Bilgi Toplama Stratejisi Kapsamında Yüksek Planlama Kurulunca kabul edilerek Resmi Gazete'de yayınlanan 2006-2010

²⁵² http://calismaekonomisi.org/images/haziran_2012_sosyal_yardim_istatistikleri_bulteni.pdf, sf.22,23, (12.11.2014).

²⁵³ http://statik.iskur.gov.tr/tr/rapor_bulten/2010%20Y%C4%B1%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu.pdf, (13.11.2014).

²⁵⁴ Özge Pire, Türkiye'de Yoksullukla Mücadelede Uygulanan Sosyal Politika Programları: Isparta İli Örneği, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2011, sf. 52.

döneminde Eylem Planı'nda "Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri" adıyla bir proje başlatılmıştır. Söz konusu eylemde sorumlu kuruluş olarak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM) belirlenmiş ve bu projenin hayata geçirilmesi görevi SYDGM'ye verilmiştir. Projenin amacı, devlet tarafında verilen tüm sosyal yardımların tek çatı altında toplanması, çeşitli sosyal yardım başvurularının elektronik kanallardan yapılabilmesi, özürülüler veri tabanı da dâhil olmak üzere veri tabanları arasında bilgi paylaşımı ve etkin denetimin sağlanması, sosyal yardım bilgilerinin bütüncül bir şekilde yönetilmesi ile sosyal yardım kararlarının etkinleşmesi ve daha adil kaynak dağıtımının sağlanması, sosyal yardım konusunda etkin yönlendirmenin yapılabilmesi, oluşturulacak karar destek sistemi ile sosyal güvenlik politikalarının desteklenmesi amaçlanmıştır.²⁵⁵

Projeyi uygulamaya geçirmekle görevi kurum olan Sosyal Yardımlaşma Genel Müdürlüğü Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurulu (TÜBİTAK) ile işbirliği içinde projenin yürütülmesi için 5 Aralık 2008 tarihinde imzalanmıştır. Projenin hayata geçmesiyle birlikte; sosyal yardımda bulunan kurumlar arasında eşgüdüm sağlanması, ülkemizin 'Yoksulluk (Sosyal Yardım) Haritası'nın çıkarılması, sosyal yardım hizmetleri konusunda hane yaklaşımına geçilerek ulaşılamayan yoksul hanelere ulaşılabilmesi gibi amaçların başarıyla gerçekleşmesi hedeflenmiştir.²⁵⁶

3.3.1.6. Gelir Getirici Projeler

Gelir getirici proje, 3293 Sayılı yasa kapsamında yer alan vatandaşların kendilerinin ve ailelerinin geçimlerini sağlayacak işlerini kurarak sürdürülebilir gelir elde etme imkânı sağlayan küçük çaplı destek projesidir. 3294 Sayılı yasanın hedef kitesinde bulunan sosyal güvenden yoksun (BAĞ-KUR, SSK gibi kurumların herhangi birinden maaş almamak ve sağlık hizmetinden faydalanmamak), aktif vergi mükellefi olmayan ihtiyaç sahibi vatandaşlar için proje destekleri sağlanmaktadır.

Gelir getirici projeler için kırsal ve kentsel alanlarda hane başına en fazla 15.000 TL ve grup bazlı projelerden 150.000 TL'ye kadar destek sağlanmaktadır. Gelir getirici projelerin amacı, yoksul birey veya yoksul hanelerin kendi geçimlerini sağlayacak işleri kurmaları, gelir elde etmeleri ve başlattıkları çalışmaları uzun süre devam

²⁵⁵ <http://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/uygulamalar/butunlesik-sosyal-yardim-hizmetleri>, (19.11.2014).

²⁵⁶ <http://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/uygulamalar/butunlesik-sosyal-yardim-hizmetleri>, (19.11.2014).

ettirebilmeleridir. Gelir getirici iş kurma projelerinde herhangi bir konu sınırlaması bulunmamakla birlikte, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nce üretime yönelik projelere öncelik verilmektedir. Ayrıca üretilecek ürün ya da hizmetin teknik ve ekonomik olarak yerel koşullara uygunluğuyla beraber, yöresel satış ve pazarlama olanaklarının da olması gerekmektedir. Tarımsal ürün işleme, bitkisel-hayvansal üretim, hediyelik-turistik eşya üretimi, market işletmeciliği, kuaförlük, terziilik, elektronik eşya satışı, el sanatları, mobilya üretimi ve satışı, hazır giyim, çiçekçilik, lokantacılık, kırtasiyecilik, elektrikçilik, tornacılık, gümüş eşya üretimi, doğalgaz-sıhhi tesisatçılık vb. konulardaki projelere destek verilmektedir.²⁵⁷

3.3.1.7. Sosyal Hizmet Projeleri

Sosyal hizmet projelerinin amacı, dezavantajlı grupların dışlanma riskinin azaltılması, sosyal adaletin sağlanması, sokakta yaşayan/çalışan çocuklara, engellilere, yaşlılara, korunmasız kadın ve erkeklere, işsiz gençler ve yoksullara sağlanan düşük maliyetli sosyal hizmetlerin daha kapsamlı hale getirilmesidir. Sosyal hizmet projeleri geri ödemesiz olarak uygulanmaktadır. Sosyal hizmet projeleri kapsamında desteklenen proje konuları²⁵⁸;

- Engellilere yönelik projeler,
- Sokak Çocuklarının Rehabilitasyonu,
- Yaşlı ve Hastaların Evde Bakımı,
- Toplum Merkezleri,
- Gençlik Merkezleri,
- Okul Öncesi Eğitim Projeleri,
- Çocuk Yuvası ve ana-çocuk sağlığı,
- Sosyal Marketler gibi projelerdir.

---

²⁵⁷ http://calismaekonomisi.org/images/haziran_2012_sosyal_yardim_istatistikleri_bulteni.pdf, (22.11.2014).

²⁵⁸ http://calismaekonomisi.org/images/haziran_2012_sosyal_yardim_istatistikleri_bulteni.pdf, sf.36, (24.11.2014).

3.3.1.8. Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi (KASDEP)

2003 yılında başlatılan Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi ile kırsal alanda ekonomik ve sosyal yoksunluk içinde bulunan kişi ve ailelerin en uygun organizasyonla üretime katılmaları, üretilen tarımsal ürünler doğrultusunda değerlendirme ve pazarlamaları, gelir seviyelerini yükseltmeleri ve üretimde sürekliliklerinin sağlanması hedeflenmiştir. Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi (KASDEP) içerik itibarıyla gelir getirici bir proje olup; 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile koşulları belirlenen, sosyo-ekonomik yoksunluk içinde bulunan ve tarımsal üretim için yeterli kaynağa sahip olmayan vatandaşlar projenin hedef kitlesini oluşturmaktadır.

Proje kapsamında, tarımsal üretim yapabilmek için yeterli kaynağa sahip olmayan ve süt sığırcılığı, koyunculuk ve seracılık yaparak gelir elde etmek isteyen vatandaşların bir kooperatif bünyesinde birleşmeleri sağlanarak destek verilmektedir. Projeden faydalanacak olan vatandaşlar, ilgili SYD Vakfı tarafından belirlenmekte, kooperatif şeklinde koordine edilmesi ise İl Tarım Teşkilatı tarafından gerçekleştirilmektedir.

Kooperatifler; süt sığırcılığı konusunda en az 30 en fazla 120 ortak için 4'er baş inek, koyunculuk konusunda 50 ortak için 25'er baş koyun ve 1 koç, seracılık konusunda ise en az 50 en fazla 120 ortak için 500 metrekare sera yapımı şeklinde desteklenmektedir. Ayrıca küçük gruplar mevcut kooperatiflere katılmaları ile de proje desteğinden faydalanabilmektedir. Bu imkânlardan faydalanan vatandaşlar proje bedelini faizsiz olarak ilk iki yıl ödemesiz, sonraki altı yıl altı eşit taksitte olmak üzere 8 yıl vade ile gerçekleştirmektedir. Borçlanma ve ödemelerin takibi ise Vakıf adına Ziraat Bankası'nın ilgili şubeleri kanalıyla gerçekleştirilmektedir. Proje uygulamaları ve izlenmesi, merkezde Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü ile Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü, yerelde ise ilgili Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, Tarım İl Müdürlükleri ve Ziraat Bankası Mahalli Şubeleri tarafından izlenmektedir. Bu çerçevede, projelerin teknik değerlendirilmesi (uygun iklim

özellikleri, mera alanlarının yeterliliği, arazi şartlarının uygunluğu gibi kriterler) ise T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından yapılmaktadır.²⁵⁹

3.3.1.9. Sosyal Konut Politikaları

Türkiye’de yaşanan konut sorununun artarak devam etmesi karşısında hükümet Acil Eylem Planı ile harekete geçerek, Ocak 2003’ten itibaren toplu konut ve kentsel dönüşüm uygulamalarına hız vermiştir. TOKİ, piyasa koşullarında ödeme gücü olmayan vatandaşlara uygun koşullu mali kaynaklar sağlanması amacıyla; alt ve orta gelir gruplarına kredi desteği, uzun vadelerde düşük aylık taksitli konut projeleri ve bankaların toplu konut finansmanı alanına girmesini özendirme yönündeki çalışmalarını devam ettirmektedir. Yani, Başbakanlık Toplu Konut İdaresi gerçekleştirdiği bazı projelerle kaynak oluşturarak yoksulların oldukça düşük ve uygun bir rakamla ev sahibi olmalarını sağlamaya çalışmakta ve ilgili idare bir bakıma yoksullara kaynak aktarmaktadır.²⁶⁰ TOKİ aracılığıyla, 2003-2013 yılları arasında, 81 il 800 ilçe, 2.610 şantiyede 583.984 konut üretilmiştir.

Tablo 21. TOKİ Konut Uygulamalarının Çeşitlerine Göre Dağılımı

Uygulama Alanı	Adet
Dar ve Ort Gelir Grubu	227.982
Alt Gelir ve Yoksul Grubu	143.533
Gecekondu Dönüşümü	73.104
Afet Konutları	37.688
Tarım Köy Konutu (35 Köyde)	5.584
Kaynak Geliştirme (60,842’si Emlak Konut G.Y.O)	83.816

Kaynak: TOKİ, 2013.

Üretilen konutların dağılımının bulunduğu tabloya bakıldığında, düşük ve orta gelir gruba ait konutların adedinin 227.982 ile en yüksek olduğu görülmektedir. Alt gelir ve yoksul grubuna dönük üretilen konutlar ise 143.492 adet ile ancak ikinci sırada gelmektedir.

Söz konusu konutların 1+1 ve 2+1 olması planlanmaktadır ve % 50 özürli olan vatandaşlara % 10 oranında kontenjan hakkı sağlanmaktadır. Hak sahiplerinden kefil istenmemekte ve proje başlangıcında peşinat veya herhangi bir isim altında bedel talep

²⁵⁹ http://calismaekonomisi.org/images/haziran_2012_sosyal_yardim_istatistikleri_bulteni.pdf, sf. 33,34, (28.11.2014).

²⁶⁰ https://www.toki.gov.tr/docs/yayinlar/TOKI'11_TRK.pdf, (24.11.2014).

edilmemektedir. Ayrıca geri ödemeler 270 ayda tamamlanacak ve hak sahipleri (borçlarının tamamını ödeseler bile) 10 yıl geçmedikçe konutları bir başkasına devredemeyecek ve kiraya veremeyeceklerdir. Planlanan 39.974 adet konutun 11.038'inin yapımı için 34 proje başlatılmış olup inşaatlar tamamlandıkça konutlar hak sahiplerine teslim edilmektedir.²⁶¹

3.4. SOSYAL RİSKİ AZALTMA PROJESİ (SRAP)

Ülkemizde sosyal yardım alanında faaliyette bulunan kuruluşlardan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Sekreterliği, sosyal yardım ve programlarını daha etkin ve hızlı gerçekleştirebilmek için Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM) olarak yapılandırılarak kurumsal bir yapı haline gelmiştir. Türkiye'de uygulanmakta olan yapısal reform programına destek olmak amacıyla, sosyal yardımların daha çok artması ve reform programının toplum üzerindeki olumsuz etkisinin azaltılması için, 14 Eylül 2001'de Dünya Bankası ile Sosyal Riski Azaltma Projesi İkraz Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma kapsamında Dünya Bankası'ndan sağlanan 500 milyon dolar, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'ne aktarılmıştır.

SRAP 28 Kasım 2001'de 24597 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. SRAP'ın amacı, üst üste yaşanan ekonomik krizlerle artan yoksulluğun giderilmesi ve yoksulluğu azaltmaya yönelik kamu kurumlarını daha etkin hale getirmektir. SRAP; Hızlı Yardım, Şartlı Nakit Transferi (ŞNT), Yerel Girişimler ve Kurumsal Gelişim gibi uygulamalardan oluşmaktadır. SRAP Şartlı Nakit Transferiyle, maddi yetersizlikten dolayı çocuklarını okula kaydettiremeyen veya okuldan almak zorunda kalan, 0-6 yaş aralığındaki çocuklarını düzenli sağlık kontrollerine götüremeyen ailelere ya da düzenli sağlık kontrollerini yaptıramayan anne adaylarına ekonomik yönden destek sağlanmasıdır. Ayrıca Türkiye'de düzenli bir nakit sosyal yardım sisteminin oturtulması da hedeflenmektedir.²⁶² Yerel Girişimler uygulamasıyla da, kendi gelirini elde edebilecek konuma getirilmesini hedeflemektedir. SRAP kapsamında yürütülen ŞNT yardımlarının detaylı olarak başlıkları aşağıdaki gibidir²⁶³:

---

²⁶¹ Barış Yıldız, a.g.t., sf. 149.

²⁶² DPT, Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, sf. 30.

²⁶³ DPT, Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, sf. 31.

- Şartlı Nakit Transferleri, sağlık yardımı: Anne- çocuk sağlığı için destekler, 0-6 yaş grubu çocuklara ve hamile kadınlara yönelik destekler
- Şartlı Nakit Transferleri, eğitim yardımı: İlköğretime devam eden her kız (22 TL) ve erkek çocuğa (18 TL) verilen eğitim desteği. Orta öğretim için bu miktarlar sırasıyla 28 ve 39 TL'dir. Miktarlar her yıl yeniden düzenlenmekte ve artırılmaktadır. Eğitim desteği 12 ay boyunca devam etmektedir.

2002 yılında uygulamaya konulmuş olan SRAP, yoksullukla mücadelede ülkemizde yürütülen ve başarılı olan bu uygulama 31 Mart 2007 tarihinden itibaren Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kaynaklarıyla devam ettirilmektedir.

3.5. TÜRKİYE'DE MİKRO KREDİ UYGULAMALARI

Türkiye'de son yıllarda mikrofinansman konusunda bazı gelişmeler meydana gelmiştir. Türkiye'deki ilk mikrokredi 2002 yılında Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV) tarafından Maya adıyla kurulmuştur. Bu vakıf, önceleri İstanbul ve Kocaeli'ndeki kadınlara mikrokredi desteğinde bulunmuştur. Vakıf, 31 Aralık 2003'ten itibaren 356 kadına 403 bin TL kaynak yardımında bulunmuştur. Bir diğer uygulama ise, Bangladeş merkezli Grameen Bank'ın desteği ile kurulan Türkiye İsrافی Önleme Vakfı'dır. Proje, 11 Haziran 2003'te pilot bölge olarak seçilen Diyarbakır'da başlatılmıştır. Son olarak, Türkiye Kalkınma Vakfı Güneydoğu'da iş kurma kredilerini aynı olarak temin etmektedir. Bu kredilerin kısa sürede ödeme zorunluluğu yoktur ve ödemeler 300 ile 3000 dolar arasında değişmektedir.²⁶⁴

Türkiye'de 2001 yılından itibaren yoksulluk ve yoksullukla mücadele konularına ayrıca önem verilmiştir. Bu kapsamda yapılan iyileştirme politikalarıyla özür, yaşlı, dul ve yetim aylıklarında artışlar olmuştur. SRAP projesi kapsamında yoksul ailelere yapılan şartlı nakit transferleri, yoksul ailelerin çocuklarının sağlık kontrollerini yaptırmaları koşulu ile sağlanmaktadır. Yapılan eğitim destekleri, yoksul ailelerin çocuklarının eğitime katılmasını sağlamıştır. Yardımlar, korunmasız gruplara yapılmakta ve bu kişilerin ekonomik durumlarını tamamen iyileştirmese de sosyal dışlanma risklerini azaltmaktadır.²⁶⁵

²⁶⁴ DPT, Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, sf.33.

²⁶⁵ DPT, Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, sf.33.

3.6. 2008 KÜRESEL KRİZİ SONRASI YATIRIMLARDA İSTİHDAM TEŞVİKİ

Devletin, yatırımlara destek olması için Bakanlar Kurulu 16.09.2009'da yeni bir karar almıştır. Bu karar 27290 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Bu karar ile yapılan yatırımlara istihdam teşviki uygulaması getirilmiştir.²⁶⁶

2008 küresel ekonomik krizi, üretimde daralmaya neden olmuş ve aynı zamanda mevcut işsizliği de artırmıştır. Bu durumda, yoksullukla mücadelede yeni istihdam alanlarının oluşturulması oldukça önemli bir konu haline gelmiştir. Yani, istihdamı teşvik etmek amacıyla yapılan yatırımların desteklenmesi, krizlerin ekonomik ve sosyal alandaki olumsuz etkilerini gidermesi açısından önemlidir.

3.6.1. 2008 Küresel Krizi Sonrası Genç ve Kadın İstihdam Teşviki

2008 yılında genç ve kadınların istihdamına yönelik teşvik uygulamaları getirilmiştir. Bu uygulamalar 5763 sayılı İş Kanunu ile düzenlenmiştir.²⁶⁷ Bu düzenlemeye göre, 18 yaşından büyük ve 29 yaşından küçük erkekler ile üst yaş sınırı şartı olmayan 18 yaşından büyük kadınların bu maddenin yürürlük tarihinden önceki altı aylık dönemde prim ve hizmet belgelerinde kayıtlı sigortalılar kapsamında olmaması şartıyla, bu maddenin yürürlük tarihinden önceki bir yıllık dönemde işyerine ait prim ve hizmet belgelerinde belirtilen ortalama sigortalı sayısına ek olarak bu maddenin yürürlük tarihinden itibaren bir yıl içinde işe alınan ve fiilen çalıştırılanlar için prime esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanan sigorta primine ait işveren hisseleri birinci yıl için %100'ü; ikinci yıl için %80'i; üçüncü yıl için %60'ı; dördüncü yıl için %40'ı ve beşinci yıl için %20'si İşsizlik Sigortası Fonundan karşılanacaktır. Türkiye'de genel işsizlik ve genç işsizliği oranında kadınlar ve erkekler arasında önemli ölçüde fark vardır. Kadın ve genç istihdamının teşviki amacıyla getirilen bu düzenlemelerle, kadınlar ve erkeklerin istihdam oranları arasındaki farkın giderildiği gözlenmektedir. Ayrıca, mesleki yeterlik belgesi olanlar ile mesleki ve teknik eğitim veren orta veya yükseköğretimi veya Türkiye İş Kurumu'nun düzenlediği işgücü yetiştirme kurslarını bitirenler için destekten faydalanma sürelerinin uzun olması, mesleki eğitimin ve meslek kurslarının da teşvikini sağlamaktadır. Böylece, gençler işgücü piyasasının

²⁶⁶ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090716-5.htm>, (13.11.2014).

²⁶⁷ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/05/20080526-5.htm>, (15.11.2014)

taleplerine göre mesleki eğitime yönelecek ve mesleki eğitim veren kurumların kalitesi verimliliği artacaktır.²⁶⁸

3.6.2. Özürlü İşçi Çalıştıran İşverenlere Yönelik İstihdam Teşviki

5763 sayılı İş Kanunu ile birlikte “özürlü ve eski hükümlü çalıştırma zorunluluğu” getirilmiştir.²⁶⁹ Bu kanunda yapılan değişikliklerle, özürlü ve eski hükümlü çalıştırma zorunluluğu, hem kamu ve hem de özel işyerlerine getirilmiştir. Ayrıca, terör mağduru çalıştırma durumu hem kamu ve hem de özel işyerleri için zorunluluktan çıkmıştır. Yeni düzenlemeye göre, işverenler elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel işyerlerinde %3 oranında özürlü, kamu işyerlerinde ise %4 oranında özürlü ve %2 oranında eski hükümlüyü çalıştırmak zorundadır. Aynı il sınırları içinde birden fazla işyeri olan işverenin çalıştırmakla yükümlü olduğu işçi sayısı, toplam işçi sayısına göre hesaplanacaktır. İşverenlerin çalıştırmakla yükümlü oldukları işçiler, Türkiye İş Kurumu aracılığıyla belirlenecektir. (md.30/1.2).

Özel sektör işverenlerinin bu kapsamda çalıştırdığı özürlü sigortalıların prime esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanan sigorta primine ait işveren hisselerinin tamamı karşılanmaktadır. Ayrıca kontenjan fazlası özürlü çalıştıran ya da çalıştırmak zorunda olmadığı halde özürlü yükümlü olmadıkları halde özürlü çalıştıran işverenlerin ise her bir özürlü için prime esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanan sigorta primine ait işveren hisselerinin %50’si Hazine tarafından karşılanacaktır (md.30/6).

5763 sayılı Kanun ile getirilen bu uygulamalar, özürlü istihdamını teşvik etmek adına önemli bir gelişmedir. Yeni düzenlemede terör mağdurları için istihdam zorunluluğunun kaldırılmış olması, terör mağdurlarını istihdam bakımından korunması gereken kişilerin dışında bırakmıştır. Bu durum, terör mağdurlarının sosyal dışlanmayla karşı karşıya kalmasına ve sosyal hayata uyum sağlayamamalarına neden olmaktadır.²⁷⁰

²⁶⁸ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/05/20080526-5.htm>, (12.11.2014).

²⁶⁹ <http://www.iskanunu.com/genelgeler/162-ozurlu-sigortalilarin-istihdamina-iliskin-isveren-hissesi-prim-tesviki>, (12.11.2014).

²⁷⁰ <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5763.html>, (15.12.2014).

SONUÇ

İnsanlık tarihi kadar eski bir sorun olan yoksulluk, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kendini farklı şekillerde gösterdiği gibi, yoksulluğun temelindeki nedenler ve boyutları da değişiklik göstermektedir. Yoksulluk, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren uluslararası kuruluşların daha önce hiç olmadığı kadar önemle üzerinde durduğu bir konu olmaya başlamıştır. Bu durum, giderek zenginleşen yapıların karşısında dünyadaki gelir dağılımı adaletsizliğinin az gelişmiş ülkeleri fazlasıyla mağdur etmesi, bu ülkelerin yoksulluk karşısında tamamıyla savunmasız ve korunmasız kalmış olması ve yoksulluğun bazı ülkelerde toplumsal barışı tehdit edici boyutlarda yaşanması gibi birçok nedenle ilişkilendirilebilir.

Yoksullukla ilgili kavramlar, yoksulluğun ne ölçüde yaşandığıyla ilgili çeşitlilik göstermektedir. Yoksulluk, bazı kesimlerin yaşamlarını devam ettirebilmesi için gerekli olan temel ihtiyaçları elde edememe hali olarak görülmekte iken, bazı kesimler için temel ihtiyaçların yanında sosyo-kültürel ihtiyaçların karşılanamaması durumu olarak algılanmaktadır. Doğal afetler veya koşullar gibi nedenlerle ellerindeki mal varlıklarını kaybeden, kullanamayan ve sonradan yoksullukla karşı karşıya kalan kimselerin durumu da yoksulluk kavramını çok boyutlu hale getirmektedir. Yine aynı şekilde, hane halkının geçimini sağlayan bireyin ağır bir hastalık geçirmesi veya hayatını kaybetmesi, hanede yaşayan diğer fertlerin gelirden yoksun olmalarına neden olmaktadır.

Yoksulluğa neden olan faktörler, hem makro düzeyde ülkelerin yaşadığı sorunlar hem de mikro düzeyde bireylerin yaşam koşullarıyla yakından ilişkilidir. Yerleşim yerinin özellikleri de bireylerin gelir durumları üzerinde etkili olmakta ve sosyo-ekonomik yapılarını etkilemektedir. Az gelişmiş bölgelerde imkânlar kısıtlı olduğundan, bu bölgelerde yaşayan insanlar da bu koşullar çerçevesinde yaşamlarını devam ettirmek zorunda kalmaktadırlar. Farklı sebeplerden ötürü yaşadıkları yerden göç eden ve yeni bölgelere yerleşen haneler de aynı sıkıntıyı yaşamaktadırlar. Göç durumu hanelerin daha önce yaşadıkları bölgelerdeki standartlara ulaşamamasına neden olmakta ve yeni yerleştikleri yerlerde bu hanelerin gelirleri de ihtiyaçlarını karşılayamama riski ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla göçle birlikte, topluma uyum sağlamaya çalışan bu aileler veya bireyler sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Bu durum, toplumda belirli bir sosyal

statüsü olmayan, temel ihtiyaçların dışında bazı mal ve varlığa sahip olmayan, söz ve güç sahibi olamayan hane ve bireyler için de geçerlidir. Irk/ etnik köken, cinsiyet, sosyal sınıf, siyasal unsurlar, eğitim durumu, dini inanç gibi unsurlara maruz kalan kesim de kendilerini ayrımcılığa maruz bırakanların eriştiği sosyal ve ekonomik imknlara erişmede zorluk yaşayabilmektedir. Bununla birlikte işsizlik, ücretlerin az olması, kazanılan ücretle hanehalkının ihtiyaçlarının karşılanamaması gibi nedenler, yoksulluğa maruz kalmada daha etkili unsurlar oluşturmaktadır.

Yoksulluk sorunu 1990'lı yıllardan itibaren uluslararası kuruluşların gündemine otururken, Türkiye'de de bu konu giderek önem kazanmaya başlanmıştır. Ayrıca Türkiye'deki yoksulluk sorununun zmne yönelik başlatılan çalışmalar da, 2000'li yılların hemen sonrasında gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda Türkiye İstatistik Kurumu'nun yaptığı alışmalar Türkiye'deki yoksulluğun boyutunu en belirgin haliyle yansıtılmaktadır. Türkiye ekonomisinin yakın tarihine bakıldığında, ekonomide kısa aralıklarla krizler yaşandığı görülmektedir. Hem ekonomi hem de toplum üzerinde şiddetli etkileri olan 2000 ve 2001 ekonomik krizleri döneminde işsizlik oranları sırasıyla %6,5 ve %8.5 oranlarında gerçekleşmiştir. Bu yıllarda, yoksulluğun da ciddi oranda arttığı görülmüş ve yoksulluk daha önce hiç olmadığı kadar belirgin hale gelmiştir. Yaşanan bu krizlerin hemen ardından Türkiye, 2002-2007 yılları arasında istikrarlı bir büyüme dönemi yaşamıştır. Nitekim bu büyüme döneminde, kişi başına milli gelirdede artış ve enflasyon oranlarında ise gerileme meydana gelmiştir. Fakat bu olumlu gelişmelerin aksine, işgücüne katılma oranları azalmış, istihdam oranları durağan bir döneme girmiş ve işsizlik oranları %10 olarak belirtilmiştir. 2002-2007 döneminde işsizlik oranı, ekonomik kriz sonrasında ulaştığı seviye olan %10'da kalmıştır. Bu durum ekonomide ki olumlu göstergelerin aynı lde işgücü piyasasına yansımadığını göstermektedir.

Kriz sonrası dönemler incelendiğinde, yoksulluk oranlarında özellikle bu dönemlerin sonrasında artış yaşandığı görülmektedir. Türkiye'de yüksek oranlı ekonomik büyüme dönemi olan 2002 yılında yoksulluk oranı %22,45 iken, 2006 yılında %17,81'e gerilemiştir. Yoksulluk oranları, 2006, 2007 ve 2008 yıllarında ise %17 dolaylarında seyretmiş ve hemen hemen aynı düzeyde kalmıştır. Ekonomik büyüme döneminin ardından 2008 yılında başlayan ve tüm dünyayı etkilediği gibi Türkiye'yi de etkisi altına alan küresel ekonomik kriz, büyüme sürecinin tamamen yavaşlamasına ve

2009 yılında ekonomide daralmaya yol açmıştır. Nitekim küresel kriz sonrası 2009 yılında yoksulluk oranlarının tekrar artışa geçtiği gözlenmektedir. 2008 yılında yoksulluk oranı %17,11 iken 2009 yılında %18,08'e yükseldiği görülmektedir. Ekonomik büyüme dönemi olarak bilinen 2003-2006 yıllarında, gıda enflasyonunun düşük düzeylerde olması, gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk oranlarının da düşüş göstermesini sağlamıştır. Türkiye'de büyüme döneminde ki gıda enflasyon oranları incelendiğinde, bu oranın 2007 yılı ortalarına kadar TÜFE'nin altında bir seyir izlediği ve genel fiyat endeksini aşağı çektiği görülmektedir. 2007 yılından itibaren ise, ekonomik büyümenin yavaşlamış ve küresel gıda fiyat şokuyla birlikte gıda fiyatları artış göstermeye başlamıştır. Artan gıda fiyatlarının yanında, yaşanan küresel ekonomik kriz de istihdam kayıplarına yol açmış, gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk oranlarında artış gözlenmektedir.

Üzerinde durulması gereken diğer konu, Türkiye'de yoksulluk oranlarının kent ve kırsal ayrımında oldukça farklı bir görünüm sergilemesidir. Türkiye'de yoksulluk kente göre kırsal daha ciddi boyutlarda yaşanmaktadır ve bu durum hem gıda ve gıda dışı harcamaları içeren mutlak yoksulluğu hem de harcama esaslı göreceli yoksulluğu da içine almaktadır. Yoksulluk oranlarının kırsaldaki artışı, Türkiye genelindeki ve kentteki görünümün tam tersine bir durumu ortaya koymaktadır. Kırsal yoksulluk oranları 2005 ve 2006 yıllarında azalmış, fakat 2002-2009 döneminde genel itibarıyla bu oranın artış eğiliminde olduğu gözlenmiştir. Bu durum, tarımsal destekleme politikalarında değişikliğe gidilmesiyle birlikte, tarımsal üretime yönelik sübvansiyonların kaldırılması ve çok sayıda çiftçinin geçim kaynağı olan bazı ürünlerin ekim alanlarının daraltılmış olmasıyla yakından ilişkilidir.

Türkiye'de yoksulluğun görünümüne dair bir diğer gösterge, hanehalkı büyüklüğü ve yoksulluk oranı arasındaki ilişkidir. Nitekim hanehalkı büyüklüğü ve yoksulluk arasında doğru yönlü bir ilişki söz konusudur. Türkiye'de yoksulluk oranları, kırsal kesimde ve fert sayısının fazla olduğu hanelerde çok daha yüksektir. Türkiye genelinde yoksulluk oranları eğitim seviyesi ile negatif yönlü bir ilişkiye sahiptir, nitekim eğitim seviyesi düşük olan kesimlerde yoksulluk çok daha fazla yoğunlaşmaktadır.

Türkiye’de istihdamdaki fertlerin yoksulluk oranı da, yoksulluk sorunuyla ilgili üzerinde durulması gereken bir başka alandır. Türkiye genelinde 2004-2007 döneminde fertlerin yoksulluk oranı düşüş göstermiş fakat 2007’den itibaren bu oran tekrar yükselmiştir. Türkiye’de yoksulluğun görünümüne dair dikkati çeken son konu ise ekonomik faaliyet durumudur. Türkiye’de ekonomik faaliyet durumuna göre yoksulluk oranı, 15 yaşından küçük fertlerde ve iş arayanlarda çok üst düzeylerde seyretmektedir. Bu oran, kent-kır ayrımı kapsamında incelendiğinde ise, kırdaki iş arayanların yoksulluk oranının kentte iş arayanların yoksulluk oranına göre çok daha yüksek bir seviyede olduğu ve kırdaki iş arayan her iki kişiden birinin yoksul olduğu görülmektedir.

Yoksullukla beraber işsizliğin de artması, işsizlikle mücadele, istihdamın niteliğinin iyileştirilmesi ve kayıt dışı istihdamla mücadeleye yönelik tedbirlerin alınması gerektiğini göstermektedir. Ekonomik büyümenin büyük boyutlarda olduğu dönemde dahi Türkiye’de işsizlik sorunu çözümlenememiştir. Dolayısıyla istihdam oluşturulmasında sınırlı olan bu dönem, istihdamsız büyüme dönemi olarak adlandırılmıştır. Yaşanan bu sorunlar karşısında, makro ve mikro kapsamda birtakım politikaların geliştirilmesi, GSYİH, milli gelir, ticaret dengelerinin düzenlenmesi, vergi politikalarının oluşturulması, çalışanların haklarının yasalarla düzenlenmesi, eğitim, sağlık, altyapı hizmetlerinin sağlanması, istihdam politikalarının uygulanması, sermaye piyasasının düzenlenmesi gibi tedbirlerle vatandaşların yoksullaşmalarının devlet müdahalesiyle önüne geçilmeye çalışılmaktadır.

Devletin düzenlediği sosyal güvenlik önlemleri ve yasaları ile korunmasız, kimsesiz, yoksul durumdaki fertlerin sosyal olarak korunma altına alınması, ücretsiz eğitim, sağlık hizmetleri, barınma, gıda, ayni ve nakdi yardımlar, vakıflara mikro kredi uygulamaları, sivil toplum kuruluşları ve kamu hizmetleriyle de her vatandaşın hizmetlere erişimi sağlanmaya çalışılmaktadır. Özellikle 2000 yılı sonrasında SYDV tarafından aktarılan fonlar, 2000 yılı öncesiyle karşılaştırıldığında ciddi oranda bir artış gözlenmektedir. Kadınların istihdama katılabilmesi için verilen mikro krediler, tarım kesimine yönelik uygulamaların dünya piyasalarıyla uyumlaştırılması, gençlere yönelik meslek edinme kurslarının açılması, eğitim ve sağlık harcamalarının özellikle 2000 yılı sonrasında ciddi artış göstermesi, engelli vatandaşlara yönelik getirilen yasalar ve bu vatandaşlarımızın istihdam, eğitim gibi alanlara dâhil edilmesi çalışmalarına ağırlık verilmesi, yaşlı ve kimsesizlere yönelik bakım evlerinin artırılması, yaşlı bakımına

yönelik eğitimler verilmesi gibi uygulamalar 2000 yılı sonrasında yoksullukla mücadelede bireyin sosyal hayata ve istihdama aktif olarak katılımını ve toplumla kaynaşmasını önceleyen, yoksulların refah düzeyini yükselten yenilikçi uygulamalar getirilmiştir.

Bu uygulamalar Türkiye’de son dönemlerde oldukça yaygınlaşmıştır fakat yoksullukla mücadele konusunda alınan tedbirlere rağmen, Türkiye’de yaşayan yoksul oranı oldukça fazladır. Bununla birlikte yoksullukla mücadele konusunda, kamu kurumları tarafından yardım alınabilmesi için öne sürülen şartların içeriğinde birtakım aksaklıklar bulunmakta, bu aksaklıklar da muhtaç durumda olduğu halde fertlerin bu yardımlardan faydalanabilmesini engellemektedir. Sosyal yardımlar konusunda fertlerin hiçbir güvencesinin olmaması gerekmekte ve bu durum, sosyal güvencesi olmasına rağmen yoksulluk sınırında yaşayan bireylerin veya hanelerin bu yardımlardan faydalanmasını engellemektedir. Aynı şekilde, yalnızca eğitime devam eden çocuklara yardımda bulunulması, ekonomik koşulların kısıtlı olmasından dolayı eğitim alamayan ve çalışmak/çalıştırılmak zorunda bırakılan çocukların yardım görmesini engellemektedir. Sosyal yardım alınabilmesi için fertlerin üzerlerinde hiçbir mal varlığının bulunmaması şartı da ayrı bir aksaklıktır. Zira kendi üzerine mal olduğu halde bu malı işletemeyen ve malından gelir elde edemeyen bir vatandaş da söz konusu bu maldan dolayı sosyal yardımlardan yararlanamamaktadır. Bu tabloya karşılık Türkiye’de yoksullukla mücadele konusunda kapsamlı, bütüncül ve sistemli bir çalışma mevcut değildir.

Bu genel yaklaşımla ilgili sorunun uzantısı olarak görülen bir diğer husus, yoksulluk sorununa verilen önemin dönemsel olmasıdır. 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin ardından çok daha görünür hale gelen yoksulluk sorununun kitlesel ve acil bir boyuta ulaşması, devletin bu konuda daha aktif bir yaklaşım benimsemesini sağlamıştır. 1986’da kurulmuş bulunan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu aracılığıyla dağıtılan ayni ve nakdi yardımlar 2001 krizinin ardından artırılmış ve sosyal politika kapsamında Türkiye için yenilik olarak nitelenebilecek Şartlı Nakit Transferleri (ŞNT) uygulamaya konulmuştur. Bununla birlikte kriz döneminden sonra yaşanan ekonomik büyümeyle beraber, yoksulluk sorununa kalıcı ve yapısal çözüm arayışları da sona ermiştir.

Yoksulluk sorununa ilişkin teknik bir eksiklik de, Türkiye’de yoksulluğun yapısı, derinliği ve yaygınlığı konusunda yeterli verinin mevcut olmamasıdır. Bu durum yoksullukla ilgili sağlıklı karşılaştırmaların ve analizlerin yapılmasını engellemektedir. Ancak, bütüncül, kapsamlı ve yapısal çözümlerin ortaya çıkarılması, yoksulluk sorununun tüm boyutlarıyla ele alınmasını gerektirmektedir. Yoksulluk sorununa yönelik gerekli altyapıya sahip bir kamu kuruluşu düzenli olarak araştırmalar yapılmalı ve söz konusu soruna yönelik uygulama getirecek politika oluşturuculara sağlıklı veriler sunulmalıdır. Çünkü sosyal yardım ve hizmetler için oluşturulmuş yasa ve örgütlerin fazla olması, kuruluşlar veya örgütler arası işbirliği ve koordinasyon eksikliğinin bulunması, merkezi bilgi ağının yetersiz kalması, yoksulluk ve sosyal yardım ölçütlerine ilişkin net ifadelerin olmaması hizmet tekrarı, kaynak israfı, verimsizlik ve hatta zaman zaman keyfî uygulamalara yol açabilmektedir. Ancak 2000 yılı öncesi Türkiye ekonomisiyle ve yoksullukla mücadele politikalarıyla kıyas yapıldığında, 2000 yılı sonrası, yoksul kesimin durumlarında meydana gelen olumlu değişimler sınırlı da olsa, Türkiye ekonomisinde iyileşmelerin gözlemlendiği kaçınılmaz bir gerçektir.

Türkiye, yoksulluk, gelir dağılımı adaletsizliği, yoksullukla mücadele konusunda yapılan çalışmaların veya uygulanan politikaların yetersizliği gibi sorunların giderek büyüdüğünü kabul etmeli ve yoksullukla mücadele konusunda etkin, verimli, bütüncül ve kapsamlı politikalar üretip, yoksullukla mücadeleye ilişkin fertlere veya hanelere hizmet sunan kuruluşların işlevselliğini ve kurumsal kapasitesini artırmalıdır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akat, A.S., (2004), “*Dalgalı Kur ve Para Politikası: Bir Parasal Kural Önerisi*”, *Türkiye Ekonomisi Gülten Kazgan’a Armağan*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Arslan, G.E., (2008), *Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85. Yılında Türkiye Ekonomisi*, Ankara, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Barbara, I., (1995), *Economics and Development*, England, McGRAW-HILL Press.
- Başol, K., (1995), *Türkiye Ekonomisi*, Anadolu Matbaası, İzmir.
- Buğra, A., (2013), *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Eğilmez, M.-Kumcu, E., (2007), *Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması*, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Erdoğan, M.-Yenigün, E., (2008), *Türkiye’de Sosyal Bütçe Nasıl Yapılıyor? Nasıl İzlenir?*, TESEV Yayınları.
- Eroğlu, Ö.-Albeni, M., (2002), *Küreselleşme Ekonomik Krizler ve Türkiye*, Isparta, Bilim Kitabevi Yayınları.
- Friedman, M., (2008), *Kapitalizm ve Özgürlük*, D. Erberk-N. Himmetoğlu (çev.), İstanbul, Plato Film Yayınları.
- Kar, M., – Ağır, H., (1998), *Türkiye’de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Testi (Neo-Klasik Büyüme Teorisi)*, KSÜ Yayınları.
- Kazgan, G., (1984), *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Kazgan, G., (2002), *Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kazgan, G., (2012), *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2009) “Ekonomi Politik” Açısından Bir İrdeleme*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kepenek, Y.-Yentürk, N., (1997), *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Keynes, J.M., (2008), *Genel Teori İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*, U. Selçuk Akalın (çev.), İstanbul, Kalkedon Yayınları.
- Özatay, F., (2009), *Finansal Krizler ve Türkiye*, İstanbul, Doğan Kitap.
- Özsoylu, A.F.,-Ünlükaplan, İ.-Akdoğan Gedik, M., (2010), *Küresel Kriz ve Türkiye*, Adana, Karahan Yayınevi.
- Savaş, V.F., (1998), *İktisatın Tarihi*, İstanbul, Avcıol Yayınevi.
- Saygılı, Ş.-Cihan, C., (2008), *Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamikleri: 1987-2007 Döneminde Büyümenin Kaynakları, Temel Sorunlar ve Potansiyel Büyüme Oranı*, İstanbul, TÜSİAD.

- Sönmez, M., (2010), *100 Göstergede Kriz ve Yoksullaşma*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Tokgöz, E., (2009), *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2009)*, Ankara, İmaj Yayınevi.
- Uygur, E., (2012), *Küresel Bunalım ve İktisat Eğitimi*, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, İmaj Yayınevi.
- Şenses, F., (2009), *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, İstanbul, İletişim Yayıncılık.
- Yeldan, E., (2001), *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Yentürk, N., (2003), *Körlerin Yürüyüşü Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Makaleler

- Adaman, F.-Keyder, Ç., (2007), “Türkiye'nin Büyük Kentlerinin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşayan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, *TES-İŞ Dergisi*, ss. 17-144.
- Aksan, G., (2012), “Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görüntüleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.27, ss.10-19.
- Altay, A., (2007), “ Bir Kamu Malı Olarak Sosyal Sermaye ve Yoksulluk İlişkisi”, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, c.7, S.1, ss.337-362.
- Arpacıoğlu, Ö.,-Yıldırım, M., (2011), “Dünya’da ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, c.4, S.2, ss.60-76.
- Balseven, H., İzzettin Önder, (2009), “Türkiye’de Kamu Kesiminde Neoliberal Dönüşüm”, *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm*, N. Mütvellioğlu ve S.Sönmez (drl.), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Coşkun, M.N., (2001), “Gelişmekte Olan Ekonomilerde Bankacılık Krizleri”, *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, c.3, S.2. ss.30-50.
- Erbaş, H.-Turan, F., (2004), “2001 Ekonomik Krizinin Tüketim, Eğitim ve Sağlık Alanlarında Ücretli ve Esnaf Kesimlerine Yansması”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, c.15, S.50, ss.47-66.
- Erdoğan, G. (2002). Türkiye’de ve Dünyada Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler. *İçinde Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. CC Aktan: Ankara.
- Ertuğrul, C.-İpek, E.-Çolak, O., (2010), “Küresel Mali Krizin Türkiye Ekonomisine Etkileri”, *Balıkesir Üniversitesi Akademik Fener Dergisi*, 2010, S.13, ss.59-72.
- Dedeoğlu, N., (2004), “Sağlık ve Yoksulluk”, *Toplum ve Hekim Dergisi*, c.19, S.1.
- Hagenaars, A.-Vos, K., (1988)“The Definition and Measurement of Poverty”, *The Journal of Human Resources*, vol. 23, No.2, ss.211-221.
- Gül, H., (2008) “Türkiye'nin Eğitim Sorunları, AKP'nin Eğitime Bakışı ve Çözüm Önerileri”, *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 2008, c.2, S.4, ss.181-196.
- Gürses, D., (2007), “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.17,S.1, ss.59-74.

- Karakaş, M., (2010), “Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.12, S.2, ss.1-18.
- Kibritçiöğlü, A., (2011) “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001”, *Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, ss. 1-17.
- Koray, M., (2010), “Büyüyen Yoksulluk – Yoksunluk Sorunu ve Sosyal Hakların Sınırları”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S.42, ss.2-31.
- Koyuncu, M.-Şenses, F., (2004), “Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri”, *ERC Working Papers in Economics*, c.4, S.13, ss.1-43.
- Mütevellioğlu, N.-Işık, S., (2009), “Türkiye Emek Piyasasında Neoliberal Dönüşüm”, *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm*, N. Mütevellioğlu ve S.Sönmez (drl.), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özsağır, A., (2008) “Dünden Bugüne Büyümenin Dinamiği”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF Dergisi*, c.10, S.8, ss.1-16.
- Öztürk, N., (2010), “IMF’nin Değişen Rolü ve Gelişmekte olan Ülke Ekonomilerine Etkileri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, c.57, S.4, ss.96-125.
- Öztürk, Ş., (2008), “Kırsal Yoksulluk ve Neo-Liberal Ekonomi Politikaları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.1, S.5, ss.606-634.
- Sivrekli Demircan,E., (2004), “IMF’nin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye’de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, (1:1-2), ss.84-102.
- Sönmez, S., (2009), “Türkiye Ekonomisinde Neoliberal Dönüşüm Politikaları ve Etkileri, Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm, N. Mütevellioğlu ve S.Sönmez (drl.), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Temiz, H.E., (2008), “Dünya’da Kronik Yoksulluk ve Önleme Stratejileri”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, S.17, ss.61-100.
- Toksöz, G., (2009), “Neoliberal Piyasa ve Muhafazakâr Aile Kısılcacında Türkiye’de Kadın Emeği”, *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm*, N. Mütevellioğlu ve S.Sönmez (drl.), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Topal, A., (2011) “Küreselleşme Sürecindeki Türkiye’yi Anlamaya Yarayan Bir Anahtar: Yeni Sağ”, *Praksis Üç Aylık Sosyal Bilimler Dergisi*, S.7, ss.63-84.
- Turgut, A., (2007) “Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansa Krizler”, *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, c.20, S.4-5, ss.35-46.
- Uzun, A.M., (2003), “Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, c.4, S.2, ss.155-173.
- Yılmaz, M., (2012), “Küreselleşme ve Kentsel Yoksulluk: Sosyolojik Bir Perspektif”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, c.1, S.4, ss.257-287.

Yüce, M.-Özbek, M.F., (2006), “Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Sosyo-Ekonomik Boyutlarıyla Yoksulluk Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, S.10, ss.1-23.

Yeldan, E., (2009), “*Finans Çağında Eklemlenme Kalıpları: Neoliberal Küreselleşmenin Çevresel Bir Ekonomisi Olarak Türkiye Örneği*”, *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm*, Nergis, M.- Sinan S (drl.), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Diğer Kaynaklar

Açıkgöz, Ö.-Karagül, M., ” Küreselleşme; Uluslararası Örgütler ve Yoksulluk”, IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, Çanakkale.

Aktaş Kaya, G., (2007), “Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Gelir Dağılımı, Yoksulluk ve Sosyal Politikaların Evrimi”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akyüz, Y.,- Boratav, K., (2003), The making of the Turkish financial crisis, *World Development*, c.31, S.9, 1549-1566.

Akyüz, Y.-Boratav, K., ”The Making of The Turkish Crises”, UNCTAD, Cenevre, <http://www.econturk.org/Turkisheconomy/boratav.pdf>, (19.08.2007).

Bağımsız Sosyal Bilimciler, “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler”, <http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/iktisat.htm>, (12.05.2014).

DPT, (1923), Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayınları, Ankara.

___, (1968), İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayınları, Ankara.

___, (1973), Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayınları, Ankara,

___, (1985), Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayınları, Ankara.

___, (1990), Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayınları, Ankara.

___, Yedinci Beş Yıllık Planı, DPT Yayınları, Ankara, 1996, sf. 5.

___, (2000), Uzun Vadeli Strateji Ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, Ankara.

___, (2001), Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyon Raporu, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.

___, (2007), Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007/2013, Ankara.

Erdem Gürkan, B., (2009), “Üretim Sürecinde Dönüşüm ve Yoksulluk”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Doğan, E., (2008), “Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluk Siyaseti”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Gündoğan, N., “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele”, <http://www.aso.org.tr/kurumsal/media/kaynak/TUR/asomedyay>, (15.11.2014).
- Gürsel, S., Kriz ve Gıda Enflasyonu Yoksulluğu Olumsuz Etkiliyor, <http://betam.bahcesehir.edu.tr/tr/wpcontent/uploads/2010/05/ArastirmaNotu073.pdf>, (23.08.2014).
- Hazine Müsteşarlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bültenleri, Şubat 2008; Şubat 2010, <http://www.hazine.gov.tr>, (12.09.2014).
- İstanbul Ticaret Odası, (2009), *Türkiye’de ve Dünyada Tarımsal Destekleme Politikası*, O. Gaytancıoğlu (hzl.), İstanbul.
- Kurşuncu, H., (2006), “Kentsel Yoksulluk: Diyarbakır Aziziye Mahallesi Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Metin, B., (2011), “Türkiye’de 2000 Sonrası Dönemde Uygulanan Ekonomik ve Sosyal Politikalar Temelinde Yoksulluk Sorunu: Ankara’da Uygulamalı Bir Araştırma”, Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Okurkan Bursal, M., (2010), “Yoksullukla Mücadelede Dünya Bankası’nın Değişen Rolü”, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pire, Ö., (2011), “Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Uygulanan Sosyal Politika Programları: Isparta İli Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şafak Zülfiyar, B., (2010), “Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Yöntemleri: Katılımcı Bir Yaklaşımla Sosyal Riski Azaltma Projesi’nin Başarı Değerlendirmesi - Ankara İli Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- T.C Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, (2009), Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu Raporu 7, Kentleşme Şurası, Ankara.
- Tireli, M., (2009), “Küreselleşme ve Yoksulluk: Birleşmiş Milletler (UNDP) ve Dünya Bankası Göstergeleri Işığında Bir Analiz”, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara.
- TÜİK, Dönemler İtibariyle İmalat Sanayi Üretiminde Çalışılan Saat Başına Reel Ücret Endeksi, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=112>, (03.09.2014).
- TÜİK, *Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı*, Ankara, 2008, <http://www.tuik.gov.tr>, (15.05.2014).
- UNDP (2005b), *Human Development Report*, Chapter 5, “Violent Conflict-Bringing the Real Threat into Focus”, <http://hdr.undp.org/reports/>, (16.10.2014)
- Uygur, E., (2001), “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri”, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, <http://www.tek.org.tr>, (24.06.2014).
- Uygur, E., (2010), “The Global Crises and Turkish Economy”, Turkish Economic Association, Discussion Paper, <http://www.tek.org.tr/dosyalar/TURKEY-UYGUR-FF.pdf>, (15.07.2014).

- Ünlü, H., (2004), “Ekonomik Krizlerde Küresel Güçler: 2001 Türkiye Ekonomik Krizi”, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- World Bank, (2000), World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty, Washington D.C.
- World Bank, (2006), Turkey Labor Market Study, Document of the World Bank Report, <http://siteresources.worldbank.org/INTTURKEY/Resources/361616>, (25.08.2014).
- Zafer Yükseler, “Yeni Milli Gelir Serisi ve Analizi”, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni 2008/11, Temmuz 2008, http://www.tek.org.tr/dosyalar/Yeni_Milli_Gelir-Analiz-YUKSELER.pdf, sf. 2, (03.08.2014).
- Yıldırım, A.-Doğan, C.-Topçuoğlu, A., ”Türkiye’de 1980-2010 Yılları Arasında Uygulanan Yoksullukla Mücadele Politikalarının Etkinliği Üzerine Bir Analiz”, Ekonomik Yaklaşım Kongreler Dizisi, Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü, ss.1-20.
- Yıldız, B., (2013), ” Dünya’da ve Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Uygulanan Mali Tedbirler ve Türkiye Analizi”, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yükseler, Z., (2009), “Türkiye’de Kriz Dönemlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Ödemeler Dengesi Uyumu” Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, <http://www.tcmb.gov.tr>, (27.09.2014).

İnternet

- <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090716-5.htm>, (13.11.2014).
- <http://www.iskanunu.com/genelgeler/162-ozurlu-sigortalilarin-istihdamina-iliskin-isveren-hissesi-prim-tesviki>, (12.11.2014).
- http://hdr.undp.org/reports/global/1997/en/pdf/hdr_1997_overview.pdf. (14.03.2014)
- http://gen.tobb.org.tr/ggnot/images/bilgi_notu/560_S3722012%282010%29.pdf, (10.08.2014).
- <http://www.comcec.org/EN/belge/arsiv/pdf/TURKEY%2023-07%20CR%281%29TR.pdf>, (13.10.2014).
- l4istanbul.org/uploads/BN_Bin_Yil_Kalkinma_Hedefleri.docx, (20.10.2014).
- Mehmetbilgeozakcaoglu.blogcu.com/turkiye-de-ve-dunya-da-yoksullula-mucadele-politika/6125047, (19.10.2014).
- <http://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/hakimizda/sosyal-yardimlasma-ve-dayanismayi-tesvik-fonu/icerik>, (24.11.2014).
- <http://sydv.istanbul.gov.tr/default.aspx?pid=266>, (28.11.2014).
- http://calismaekonomisi.org/images/haziran_2012_sosyal_yardim_istatistikleri_bulteni.pdf, (03.12.2014).

<http://www.adilcevaz13.com/egitim-yardimlari-298h.htm>, (05.12.2014).

http://statik.iskur.gov.tr/tr/rapor_bulten/2010%20Y%C4%B1%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu.pdf, (13.11.2014).

https://www.toki.gov.tr/docs/yayinlar/TOKI'11_TRK.pdf, (24.11.2014).

http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/8dd83ed0-6994-4b83-9578ec95da26dc7b/niyetmektubu_2001_1.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=8dd83ed0-6994-4b83-9578-ec95da26dc7b, (10.12.2014)

<http://www.unicankara.org.tr/today/3.html#3b>, (14.12.2014).

<http://oecd.pr.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=215467>, (16.12.2014).

<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5763.html>, (15.12.2014).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı ve Soyadı : Tuğba Türk

Doğum Yeri : Gaziantep

Medeni Hali : Bekâr

Eğitim Durumu:

Lisans : (2011) Süleyman Demirel Üniversitesi

Yüksek Lisans : (2014) Süleyman Demirel Üniversitesi

Yabancı Dil Düzeyi:

İngilizce (İyi)

İş Denevimi:

Giresun Üniversitesi Aralık 2013-Ekim 2014

Süleyman Demirel Üniversitesi Ekim 2014-Halen